STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 04281

GEKLIBENE DERTSEYLUNGEN

Isaac Leib Peretz

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

י. ל. פרץ

געקליבענע דערציילונגען

ספעציעלע אויסגאבע

א מתנה פון יוגנט־קלוב „קדימה"
ביי דער יודישער שול אין מעקסיקע
פאר די יידישע קינדער אין איראָפּע

בוך III

צווייטע אויפלאגע

1946 רתש"ו

I. L. PERETZ

Cuentos Selectos

Editado por:

FUN KVALL

1946

México D. F.

אינהאלט

בערל דער שניידער — 5
א גלגול פון א ניגון — 12
מסובלים — 30
פון יוחנן מלמדס מעשהלעך:
א. הסדמה — 36
ב. וואס אמאל וויניקער — 44
ג. דער עונש — 55
צווישן צוויי בערג — 62
פיר דורות — פיר צוואות — 77
באנטשע שוויג — 83
הכנסת כלה — 93

בערל דער שניידער

ערב

יום־כפּור. אין בערדיטשעווער שול. צוגעפאלן איז די נאכט.

די זקנים האבן אפּגעזאגט: "על דעת המקום ועל דעת הקהל". . . צעגאנגען זיך אויף זייערע ערטער. ר' לוי יצחק שטייט ביים עמוד. ער דארף זאגן "כל נדרי" און — שווייגט.

אלע אויגן הענגען אויף זיין רוקן. אין עזרת־נשים — א שטילקייט ווי אויפן ים פאר א רעש. ער וועט אנהויבן, און אפשר, ווי זיין שטייגער איז אמאל, מיט א הקדמה. וועט זיך פריער אויסטענהן, כדבר איש אל רעהו, מיטן רבונו של עולם — אויף מאמע־לשון . . .

נאר ר' לוי יצחק שטייט, איינגעהילט אין קיטל און טלית פארן עמוד און שווייגט.

וואס באטייט עס?

זיינען די שערי־תפילה אזוי שפּעט נאך פארמאכט? האט ר' לוי־יצחק קיין כוח נישט אנצוקלאפן? ער שטייט מיטן קאפּ אביסל איבערגעבויגן, מיט אן אויער ארויף, גלייך ער הערט עפּעס פון דארט? וויל ער הערן אויפשלים?

און פלוצלונג דרייט זיך ר' לוי־יצחק אויס צום עולם און גיט א רוף:

— שמש!

לויפט דער שול־שמש צו; פרעגט ער אים:

— בערל דער שניידער שוין דא?

דער עולם ווערט ניבהל ונישתומם. דער שמש שטאמלט: ער ווייס נישט; הויבט זיך אן ארומצוקוקן. ר׳ לוי יצחק אליין קוקט זיך אויך ארום.

— ניין, ער איז נישטא! — זאגט ער, — איז דער היים געבליבן. און ווענדט זיך נאך אמאל צום שמש:

— גיי אהיים, צו בערל שניידער, און רוף אים אהער! זאג, איך, לוי־יצחק, דער מרא דאתרא, רופט.

גייט ער, דער שמש.

בערל דער שניידער וווינט אין שול־געסל, נישט ווייט פון שול, ווארט מען נישט לאנג. קומט ער, בערל שניידער, אין קיטל און טלית, אין דער וואכעדיקער קאפאטע, מיט אן אנגערוקטן פנים און אויגן — האלב בייזע, האלב צעשראקענע, און גייט צו צו ר׳ לוי־יצחקן:

— איר האט מיך גערופן, רבי, בין איך צ ו א י י ד געקומען!

"צו אייך" איז ער מטעים.

שמייכלט ר׳ לוי יצחק.

— זאג נאר, — מאכט ער, בערל, וואס רעדט מען עס אזוי פיל פון דיר אין דער הייך? עס איז דאך פול מיט דיר די פמליא של מעלה. עפעס א רעש האסטו אנגעמאכט. מען הערט נישט מער, נאר: בערל דער שניידער און בערל דער שניידער.

— אהא! — מאכט בערל שניידער מיט נצחון.

— האסט עפעס א טענה?

זאגט ער:

— אודאי!

— צו וועמען?

— צום רבונו של עולם! — זאגט ער.

דער עולם ארום וואלט דעם שניידערוס צעריסן. ר׳ לוי יצחק צעשמייכלט זיך נאך ברייטער:

— אפשר וועסטו, בערל, דערציילן וועגן וואס עס גייט?

— אדרבא! — זאגט בערל דער שניידער, — מהיכא תיתי . . .
— זאגט ער, — איך קאן אפילו פאר אייך א דין־תורה האבן! זאל איך טענהן?

— רעד.

טענהט ער, בערל דער שניידער:

— איבערן גאנצן זומער, לא־עליכם, רבי, קיין שטאר ארבעט נישט געהאט . . . נישט פון א יידן, נישט, להבדיל, פון א פויער. כאטש לייג זיך, — זאגט ער, — און שטרעק אויס די צונג.

— איי, — גלויבט זיך נישט ר׳ לוי יצחקן, — זרע אברהם, יצחק ויעקב זענען דאך רחמנים בני רחמנים. גערארפט זיך פארטרויען.

— דאס נישט, רבי. איך זאג נישט און איך נעם נישט.

קיין מתנת בשר־ודם וויל ער נישט. ער האט אזא חלק אין רבונו של עולם, ווי יענער . . .

וואס ער האט יא געטאן, — א מיידל האט ער, האט ער זי אוועק־געשיקט דינען. ערגעץ אנדערש, אין א גרעסערע שטאט אריין, געשיקט.

זיצט ער אזוי אין דער היים און ווארט, וואס זיין ליבער נאמען וועט טאן . . .

פאר סוכות, די טיר עפנט זיך. אהא! דערווארט זיך: און עס קומט טאקע אריין א שליח מיוחד פון פריץ, מען רופט אים אונטערשלאגן א פעלץ.

גוט. דער רבונו של עולם שפייזט! פארט ער, קומט ער אין פאלאץ אריין. מען פירט אים אין א חדר מיוחד אריין, מען גיט אים איבער פעלעכלעך.

— זאלט איר זען, רבי, פוקסענע פעלעכלעך! פון פוקסן־לאנד . . .

— עס איז דאך כל־נדרי־צייט, — איז אים ר׳ לוי יצחק מוחל: הכלל, האסטו אונטערגעשלאגן. געטאן דיינס בשלמות. וואס איז ווייטער געשען?

— א קלייניקייט איז געשען: דריי פעלכלעך זענען געבליבן.

— האסטו זיי צוגענומען?

— נישט אזוי לייכט, רבי, ווי עס רעדט זיך! אז מען קומט ארויס פון פאלאץ שטייט ביי דער בראם א שומר. האט ער א חשד. באזוכט ער. טוט די שטיוול אויס. און געפינט מען, רבי, ביי מיר, חס־ושלום פעלעכלעד, האט דער פריץ כלבים, האט דער פריץ ריטער . . .

— נו, וואס האסטו געטאן?

— איז דאך אבער בערל — בערל שניידער! גיי איך מיר, רבי, אין קיך אריין, בעט מען זאל מיר אהיים געבן א ברויט . . .

— פת עכו"ם, בערל!

— נישט, חלילה, צום עסן, רבי! — מען האט מיר געגעבן א ברויט. א גרויס ברויט. איך גיי דערמיט אריין צוריק אין שטוב אריין, שנייד עס אויף, הויל עס אויס, קנעט דאס ווייכע אזוי לאנג אין די הענט, ביז עס ווערט דורכגענומען מיט שווייס און ווארף עס דעם כלב, וואס ליגט אין חדר. א כלב האט ליב מענטשן־שווייס. און די דריי פעלעכלעך פאק איך אין אויסגעהוילטן ברויטל אריין. און גיי.

ביי דער בראם:

— וואס טראגסטו, זשידיקל, אונטערן ארעם?

ווייז איך: א ברויט!

איך קום בשלום אריבער און אביסל וויטער מאך איך שוין פיס . . . און גיי נישט מיטן וועג. איבער די קשאקעס גיי איך. פעלד אויס, פעלד איין: א קורצער וועג — א פעלד־וועג.

גיי איך און טאנץ אביסל אונטער: אן אתרוג וועט זיין. א לולבל! נישט קהלס, נישט געבארגט . . . טייערע פעלעכלעך . . .

הויבט אבער אן די ערד אונטער מיר עפעס צו ציטערן . . . איך דערקען שוין דאס ציטערן. א רייטער יאגט הינטער מיר, מען יאגט מיך נאך! דער מאמעס מילך ווערט מיר אנטרונען. מן־הסתם, איבערגעציילט די פעלעכלעך . . . אנטלויפן איז נאריש,— א רייטער, דעם פריצס א פערד , , . כאפט איך, קודם כל, דאס ברויטל און ווארף אין די קשאקעס אריין. מאך מיר פונדעסטוועגן א סימן, א גוטן סימן, און שטעל מיך אפ.

מען רופט שוין:

— בערקא! א, בערקא!

דאס איז ער, דעם פריצס קאזאקל, איך דערקען זיין קולכל! אינע־ווייניק, רבי, ציטערט! די נשמה איז אין די קנעכל, נאר בערל שניידער דרייט זיך אויס, און גייט אנטקעגן, כלומרשט כאחד האדם.

ווייזט זיך ארויס — אן אומזיסטע שרעק!

איך האב פארגעסן א הענגער אנצונייען, האט מען נאך מיר א רייטער געשיקט.

און ער שלעפט מיך שוין אויפן סוס ארויף. דרייט עם אויס, מען רייט שוין . . .

בענטש איך אין הארצן גומל, ניי אן דעם הענגער און גיי צוריק.

איך קום צום סימן: ואיננו — נישטא דאס ברויט!

שוין לאנג נאך שניט; קיין בן־אדם גייט דא נישט. קיין פויגל אין דער וועלט וועט אזא משא נישט אויפהויבן . . . פארשטיי איך. ווער עס האט עס געטאן . . .

פרעגט ר׳ לוי יצחק:

—ווער?

— ער! — ענטפערט בערל שניידער, און טוט מיטן פינגער צו דער הייך, — דער ריבונו של עולם, זיין מעשה ידו, רבי! און איך ווייס פאר־וואס . . . ער, דער האר, דער גרויסער, וויל נישט אז זיין קנעכט, אז איך, זיין בערל דער שניידער, זאל נעמען יתור . . .

— נו, אודאי, — מאכט ר׳ לוי יצחק ווייך, — על פי דין . . .

— דין — שמין! — מאכט בערל. — ער ווייסט, אז א מנהג ברעכט א דין. און נישט איך, — זאגט ער, — האב יתור באשאפן. א מנהג פון קדמונים!

— און ווידער, — טענהט ער, — פארקערט: איז דער ריבונו של עולם אזא גרויסער, שטאלצער פריץ, און וויל נישט אז דער ערעמסטער עבד פון זיינע עבדים, זיין קנעכט בערל דער שניידער, וואס דינט ביי אים, זאל נעמען יתור, — זאל ער געבן פרנסה. זאל ער, ווי א פריץ, געבן אר־דינאריע!

נ י ש ט דאס און נ י ש ט דאס, וויל ער נישט!

— וויל איך, — זאגט ער, — דעם ריבונו של עולם נישט דינען. איך האב, — זאגט ער, — א נדר געטאן: אויס!

גיט דער עולם א ברום, ווי א בער. הויבן זיך הענט — וויל מען צולויפן. ר׳ לוי יצחק מאכט:

— שא!

דער עולם בלייבט שטיל און ר׳ לוי יצחק פרעגט בנעימות:
— און וואס ווייטער, בערל?

— גארנישט! — דערציילט ער, — איך קום אהיים, איך וואש מיך נישט. איך עס אומגעוואשן. מיין פלוניתטע וויל עפענען א מויל, — א פליאסק! איך ליג מיך: אן קריאת־שמע ליג איך מיך. די לעפצן ווילן אליין זאגן: איך פארבייס מיט די ציין. אינדערפרי: קיין ברכה, קיין נטילת־ידים, קיין דאווגען, קיין טלית ותפילין. „גיב עסן!" מיין פלוניתטע מאכט פיס פון שטוב ארויס. אין דארף ארייז, צום פאטער, צום ארענדאר געלאפן, איז אן א ווייב! איך האב נאך הנאה דערפון. איך, ווי איך, איך בין בערל שניידער. זי, א שוואכע יידענע, זאל זי נ י ש ט זיין אין דער מיט! און איך טו מיר מיינס: קיין סוכה, קיין אתרוג, קיין לולב, איך נעם אמאל אביסל: יום־טוב — מאך איך קיין קידוש נישט; שמחת־תורה, כאפ איך, ווי מרדכי נאך דער גזירה, און טו אן א זאק איבערן קאפ. להכעיס!

קומט סליחות־צייט, ווערט אביסל קאלאמוטנע. דער שמש קלאפט, דאס הארץ קלאפט, עס ציט . . . בין איך דאך אבער בערל שניידער! א ווארט האלט איך! איך דעק מיך צו איבערן קאפ, איך האלט אויס! נישט זען . . . עס קומט ראש־השנה — איך ריר מיך נישט. עס קומט די צייט פון שופר בלאזן, כאפ איך שטיקער וואטע און פארשטאפ די אויערן . . . עס רייסט דאס הארץ, א צער בעלי־חיים, רבי . . . און איך מיאוס מיך פאר מיר אליין. גיי ארום אומגעוואשן, אין אומריינקייט. א שטיקל שפיגעלע הענגט, איך דריי עס איבער צו דער וואנט, איך וויל מיין פרצוף נישט זען. דער עולם, דערהער איך, גייט צו תשליך . . .

ער בלייבט שטיל א ווײַלע און שפרינגט באלד אונטער !

— אבער גערעכט, רבי, בין איך! אפטרעטן מיט גארנישט וועל איך נישט!

טראכט ר' לוי יצחק א ווײַלע און פרעגט:

— און וואס זשע ווילסטו, בערל שניידער ? . . ווילסט פרנסה?

בערל באליידיקט זיך:

— קיי און שפיי פרנסה! פרנסה האט ער געזאלט פריער געבן! און פרנסה קומט יעדן! דעם פויגל אין דער לופט, דעם ווערימל אויף דער ערד. פרנסה איז ארדינאריע. אצינד וויל בערל שניידער מער!

— זאג, בערעלע, וואס.

און בערל שטעלט זיך אפ:

— אמת, רבי, יום־כפור איז נאר מכפר אויף עבירות שבין אדם למקום?

י

— אמת!

— און עבירות שבין אדם לחברו — נישט?

— ניין!

גלייכט זיך בערל שניידער אוים אין דער הייך, ווי א סטרונע, און זאגט פעסט און הויך:

— ווייל איך, בערל שניידער, אנדערש זיך נישט אונטערגעבן, אנ־דערש צוריק אין דער דינסט צום ריבונו של עולם נישט אריינטרעטן, ביז דער ריבונו של עולם וועט נישט דאס יאר, מיר צוליב, מוחל זיין די עבירות אויך! בין איך גערעכט, רבי?

— גערעכט! — ענטפערט ר׳ לוי יצחק, — און האלט דיך, — זאגט ער, ביי דער דעה, מעז וועט דיר מוזן נאכגעבן . . .

און ער קערט זיך אום צום עמוד, קוקט ארויף, הערט זיך איין א ווײלע און איז באלד מבשר:

— האסט געפועלט, בערל! גיי נאך קיטל און טלית!

א גלגול פון א ניגון

טאלנער ניגון ווילט איר?

דאכט זיך אין פלוג א קלייניקייט — נעמען א ניגון פון א טאלנער שלוש סעודות און נאכזינגען! עס איז אבער נישט אזוי, ווי עס דאכט זיך!

דער טאלנער ניגון מוז געזונגען ווערן ברב עם, ח ב ר ה מוז אים זינגען!

אונטערהעלפן ווילט איר? ניין. ברידער! מיט דער הילף פון פוילישע חסידים זינגט זיך נישט קיין טאלנער ניגון!

איר האט נישט קיין השגה, קיין ידיעה אין נגינה!

איך הער דאך אייערע כלי־זמרים, אייערע חזנים! עס גרימפלט זיך, נישט עס שפילט, און ביים זינגען רייסט איר אייך, ווי געקוילעטע הענער! אפילו די סיני ניגונים קומען ביי אייך ארויס משונה־ווילד . . . און אייערע מארשן, אייערע קאזאקלעך? זיי זיינען נאך ווילדער ווי אייערע תנועות און העוויות! איר זאגט — עס איז חסידות ? . . ביי אונדז זיינען אנדערע חסידים ! . .

פון וואנען מ י ר האבן נגינה? אפשר קומט עס שוין בירושה און אפשר ליגט עס אין דער געגנט!

אין אונדזער קיעווער געגנט איז אין בית אן א פידעלע!

א בעל־בתיש קינד, אדער ווי מען זאגט אין יענע געגנטן: א טאטנס א קינד, מוז האבן א פידעלע, מוז קאנען שפילן . . .

איר ווילט וויסן, וויפל מאנסליים עס געהערן צו א שטוב? קוקט אויף די ווענט! וויפל עס הענגען פידעלעך. אזויפיל מאנסליים!

אלע שפילן: עס שפילט דער זיידע, עס שפילט דער פאטער, עס שפילט דער זון . . .

עס איז נאר א שאד, וואס יעדער דור שפילט זיך זיינס, שפילט אנדערש, שפילט באזונדער!

דער אלטער זיידע שפילט סיני־ניגונים אדער אזוי חזנישע זאכן: א "כל־נדרי", "שושנת יעקב", א "גדי קשור־ידים" — א דאגה וואס? דער פאטער, א חסידישער מענטש, צעגייט זיך אין א גוט־יידישן שטייגער! דער זון ווייטער — שפילט שוין פון נאטן! מען שפילט שוין גאר פון טעאטער!

אזוי ווי דער דור, אזוי איז דער ניגון!

— וואס טוען חסידים, אז עס פעלט אביסל בראנפן? רעדט מען פון בראנפן ! . . זינגען איינער אליין, אין חברה, אין א ברען פון עולם, קאן מען נישט; וועלן מירריידן פון נגינה . . .

נגינה, מוזט איר וויסן, איז א גרויסע זאך! גאנץ טאלנע איז געשטאנען אויף מלוה־מלכהס, און דער עיקר מלוה־מלכה איז געווען דער ניגון!

עס ווענדט זיך נאר, ווער עס זינגט און וואס ער זינגט . . . .

מיט די אייגענע ציגל קען מען שטעלן א שול און א קלויסטער, להבדיל, א פאלאץ און א תפיסה, און נאר א הקדש.

מיט די אייגענע אותיות שרייבט מען סודות התורה און, להבדיל, דאס גרעסטע אפיקורסות! און מיט די אייגענע קולות קאן מען ארויף צו דער העכסטער מדרגה פון התלהבות און דבקות, און מען קאן אראפ ביזן שאול תחתית און וואלגערן זיך דארט ווי א ווארים אין בלאטע!

א בריוול — ווי מען לייענט עס; א ניגון — ווי מען זינגט אים!

נעמט, למשל, א "פריילעכס"; קאן עס זיין א טאלנער שבת־שירה־דיקע מלוה־מלכה. — א שמחה פון מצוות און מעשים טובים; און עס קאן זיין די פרייד פון אן אויסגעלאסענעם פויגל אין א הפקר־וועלט!

א ניגון ברענט, טאקע "תוכו רצוף אהבה" — אויסגעוויקט איז ער מיט ליבשאפט; נאר ליבשאפטן זיינען פאראנען א סך: עס איז פאראן אהבת המקום, אהבת הבריות, א ליבשאפט צו כל ישראל . . . איינער אבער האט גאר ז י ך אליין ליב, צי גאר, רחמנא לצלן, אן א ש ת ־ א י ש !

א ניגון־קלאגט זיך, א ניגון וויינט. נאר איינער וויינט אויפן נחש, אויפן פארלוירענעם גן־עדן; א צווייטער — אויף גלות השכינה, אויף

חורבן בית־המדרש, אויף אונדזער דלות און שפלות ! . . "ראה עמיד־תנו". . . קלאָגטער זיך, דער ניגון . . . און נאָר א ניגון וויינט, אז עמיצן איז א יפה־פיה אנטלאָפן!

עס איז פאַראַנען א ניגון פול מיט בענקשאפט; נאָר צו וואָס בענקט ער, דער ניגון? עס בענקט א נשמה צוריק צו איר שורש און עס בענקט אז אלטער כלב אָן ציין צו יונגע יאָרן מיטן יונגן יצר־הרע!

נעמט כאַטש דאָס לידל:

ר' דודל האָט געוווינט אין וואסילקאָוו — אין וואסילקאָוו,

און היינט וווינט ער אין טאַלנע;

ר' דודל, ר' דודל האָט געוווינט אין וואסילקאָוו,

היינט וווינט ער אין טאַלנע ! . .

עס זינגען עס טאַלנער, עס זינגען עס וואסילקאָווער! נאָר אז די טאַלנער זינגען, איז עס אָן אמת "פריילעכס", שפּריצט עס און ברענט מיט שמחה, מיט תענוג; זינגען עס אָבער וואסילקאָווער, איז עס אויסגעוווייקט מיט צער און מרה־שחורה! און ווענדן ווענדט זיך עס אָן דער נ ש מ ה , וואָס מען גיט א ר י י ן אין ניגון ! . .

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

דער ניגון. מוזט איר וויסן, איז א סך־הכל פון קולות, אָדער, ווי יענע זאָגן — טענער.

די קולות אָדער די טענער נעמט מען פון דער טבע; זיי איז קיינער נישט מחדש, און אין דער טבע פעלט נישט קיין קולות. אַלץ האָט א קול, זיין אייגענעם קלאַנג, אויב נישט גאָר א גאַנצן ניגון!

די גלגלים, האָבן מיר א קימא לן, זינגען ;טאָג און נאכט — "יום ליום . . . לילה ללילה". . . האָבן זייער זמר . . . מענטשן און פייגל זינגען. חיות ובהמות זאָגן שירה . . . א שטיין אַז א שטיין קלאַפּט, מעטאַל קלינגט; וואסער, אז עס לויפט, שווייגט עס נישט; היינט א וואַלד! ביים קלענסטן ווינטל, זינגט ער דאָך א "וואַלאַד", אז אמתן, שטילן, זיסן וואַלאַד! און די באַן, למשל, — די חיה רעה, מיט די רויט־פלאַמענדיקע אויגן. אז זי לויפט, באַטויבט זי נישט מיט איר געזאַנג? אפילו די שטומע פיש, האָב איך אין אן אלט ספר געזען, גיבן אויך ארויס פון זיך א קול נגינה. טייל פיש, שטייט אין ספר, שווימען פון צייט צו צייט צום ברעג, קלאַפּן מיט די עקן אין זאמד, אויף א שטיין און זיינען זיך דערמיט מחיה!

ווייניק קולות? מען דארף נאר האבן אן אויער. עס זאל די קולות אויפכאפן ווי א נעץ, איינזאפן ווי א שוואם!

נאר פון טענער אליין איז נאך קיין ניגון נישט!

א הויפן ציגל איז נאך נישט קיין הויז!

דאס איז ערשט דער גוף פון ניגון; ער דארף נאך א נשמה!

און די נשמה פון א ניגון איז שוין א געפיל פון א מענטשן: זיין ליבשאפט, זיין צארן, ליטזעליקייט, נקמה, הארצבענקעניש, חרטה, צער, — אלץ, אלץ וואס א מענטש פילט, קאן ער אריינגעבן אין א ניגון און דער ניגון — לעבט!

— —

ווארים איך, רבותי, גלויב, אז דאס וואס איז מיך מחיה, מוז אליין האבן א חיות, לעבט אליין!

און היינט, אז א ניגון איז מיך מחיה, אז איך באקום פון א ניגון אן אמת חיות, א נייע נשמה, זאג איך, אז א ניגון לעבט . . .

און א והא ראיה: נעמט א ניגון און צעשניידט אים, זינגט אים קאפויר, כאפט פריער ארויס די מיט און דערנאך זינגט די התחלה מיטן סוף, נו, האט איר א ניגון? בסך־הכל האט איר אלע קולות, עס פעלט אייך קיין איינציקער טאן, נאר די נשמה איז ארויס! איר האט א לעבעדיקע ווייסע טויב געקוילעט און אונטערן מעסער איז ארויס די נשמה!

עס איז געווארן א מת, א בר־מנן פון א ניגון!

אין טאלנע איז ברור כשמש, אז א ניגון לעבט!

— —

און א ניגון לעבט, און א ניגון שטארבט; און מען פארגעסט א ניגון, ווי מען פארגעסט א שוכן עפר!

יונג און פריש איז ער אמאל געווען, דער ניגון! מיט פריש לעבן האט ער געשפריצט . . . מיט דער צייט איז ער אפגעשוואכט געווארן, ער האט אפגעלעבט זיין צייט און די כחות זיינען אים אויסגעגאנגען . . . עבר ובטל איז ער געווארן . . . דערנאך איז זיין לעצטער הויך אריין אין דער לופט און ערגעץ פארשטיקט געווארן — ואיננו ! . .

נאר א ניגון קאן אויפשטיין תחית המתים . . .

פלוצים דערמאנט מען זיך אז אלטן ניגון. ער שווימט פלוצים ארויס און רייסט זיך פון מויל אראפ . . . נישט פילנדיק, לייגט מען אין אים אריין א ניי געפיל, א נייע נשמה, און כמעט א נייער ניגון לעבט . . . דאס איז שוין א גלגול פון א ניגון . . .

— —

איר פארשטייט מיך ווייניק . . . רעדט מיט א בלינדן וועגן ליכט!

ווייסט איר וואס? מעשיות האט איר דאך ליב, וועל איך אייך דערציילן א מעשה וועגן א גלגול פון א ניגון . . . הערט!

דריי־פיר מייל הינטער בערדיטשעוו, באלד נאכן וואלד, איז פאראנען א שטעטל מאכנאווקע; און אין דעם מאכנאווקע איז געווען א ניש־קשה־דיקע קאפעליע כלי־זמר. נאר דער ראש־וראשון זייערער, ר׳ חיימל האט ער געהייסן, דער איז געווען א בריה פון א מוזיקאנט, — פדהצור בערדיטשעווערס א תלמיד. דער ר׳ חיימל איז נישט געווען קיין מחדש פון ניגונים, דאס הייסט: ער איז נישט געווען קיין קאמפאזיטאר; נאר אויספירן א זאך, מטעים זיין, פארטייטשן, ממש אריינלייגן אין הארץ — דאס האט ער געקאנט; אין דעם האט שוין זיין גבורה געשטעקט!

א ייד איז ער געווען א דאחער, א טרוקענער. האט ער אבער אנגעהויבן שפילן, איז ער פלוצים געווארן גאר אן אנדער מענטש: די אייביק אראפגעלאזטע ברעמען האבן זיך לאנגזאם אויפגעהויבן און פון די שטילע טיפע אויגן איז געפאלן אן אמתע שיין פון רוחניות איבערן בלאסן פנים. מען האט געזען בחוש, אז אצינד איז ער נישט קיין היגער, זיינע הענט שפילן אליין, פון זיך, און די נשמה פליט ערגעץ ארום, הויך, הויך! אין עולם הזמרה . . . טיילמאל פלעגט ער זיך פארגעסן און אנהויבן זינגען אויך. און א קול האט ער געהאט — א קלארנעט, אזוי קלאר און אזוי ריין . . .

וואלט דער חיימל נישט געווען קיין פרומער, פשוטער ייד, כמעט א תם, וואלט ער זיך נישט געקוועלט מיט אכט קינדערלעך אין מאכנאווקע. ער וואלט שוין ערגעץ געשפילט אדער געזונגען אין א טעאטער, און אפשר קאר־חזן געווארן אין א בערלין צי פאריז . . . נאר אזוינע לייט גיט שווין ארויס פון זיך בערדיטשעוו. חיימל תם זיצט זיך אין דער היים און בארגט חדשים־לאנג אין אלע שפייז־געוועלבלעך על חשבון פון א בעל־בתישער חתונה, וואס מוז דאך אמאל זיין!

און דעמאלסט האט זיך פונקט געמאכט א גבירישע חתונה! און ביים פער פון מאכנאווקע, ביי בערל קאצנערס אלמנה.

בערל קאצנער אליין, — ווערגן זאל ער מיך קומען, — איז געווען א גרויסער וואכערניק, א קמצן — נאך א גרעסערער. אין מויל אריין האט ער זיך נישט פארגונען . . . ער פלעגט ארומגיין און קלייבן קרישקעלעך נאך די קינדערס עסן . . . אן אייזערן הארץ, האט ער געהאט, דער מענטש!

פארן טויט, כמעט אינמיטן דער גסיסה רופט ער צו דעם עלטסטן זון, הייבט זיך דערלאנגען די ביכער, און ווייזט אן מיט א ברויז־בלויען פינגער, וואו עס איז נישט באצאלט קיין ראטע! און "פראלאנגירן, זאגט ער, חס־ושלום! הערסטו! בגזרת כיבוד אב!"

דערנאך האט ער צוגערופן דאס ווייב און געהייסן באהאלטן דאס קופער, וואס איז געהאנגען אויף דער וואנט: "מאך איך צו אן אויג, — זאגט ער, — איז אלץ הפקר!" און מיט דעם איז אים די נשמה ארויס!

איבערגעלאזט האט ער טאקע א האלבן מיליאן!

ווי געזאגט, חתונה דער טאכטער מאכט די אלמנה. און זי איילט צו, ווייל זי וויל זיך אליין אויך לאזן ריידן א שידוך; א שטיין איז איר אראפ פון הארצן! אויפגעריכט איז זי געווארן ! . .

און אז חיימל כלי־זמר דארף אויך חתונה מאכן א טאכטער, ווארט ער מן הסתם אויף דער חתונה, ווי אויף משיחן . . .

פאלט אבער איין דער אלמנה, אז זי וויל אראפברענגען פרהצורן פון בערדיטשעוו.

באשר בכן? עס וועלן זיין קיעווער מחותנים, קיעווער מבינים, וויל זי צום באדעקנס א נייעם אל מלא רחמים; נישט, זאגט זי, קיין אלטע אפ־געשלאגענע הושענא! עס קאסט אזויפיל, זאל נאך קאסטן, און זאלן די קיעווער זען!

חיימל איז שיר אויסגעגאנגען.

אין שטאט איז אויך געווארן א גערודער; מען האט אים זייער ליב געהאט, חיימלען; און עס איז גלאט א רחמנות אויף א יידן אז אביון! . . מען לייגט זיך אריין אויף א פשרה; און סוף־כל־סוף איז געבליבן, אז שפילן זאל טאקע חיימל מיט דער קאפעליע, נאר פאר דער חתונה זאל ער זיך אראפכאפן, אויף דער גבירהס הוצאה, קיין בערדיטשעוו און ברענגען פון פרהצורן א נייעם אל מלא רחמים.

חיימל כאפט עטלעכע רובל, — דערפון לאזט ער איבער א גרעסערע העלפט דער ווייב מיט די קינדער, — דינגט א פור און לאזט זיך קיין בער־דיטשעוו.

און דא הויבט זיך אן די מעשה מיטן גלגול.

ווי זאגט מען עפּעס, אז ארעמאן האט מזל! פּארט חײמל פון איין זייט אריין קיין בערדיטשעוו, און פדהצור פּארט פון דער אנדערער זייט ארויס פון בערדיטשעוו! פונקט האט מען אים פארבעטן קיין טאלנע אויף א מלוה־מלכּה! דער טאלנער, מוזט איר וויסן, האט שטארק געהאלטן פון פדהצורן. "סודות התורה" פלעגט ער זאגן, "שטעקן אין זיינע ניגונים! עס איז נאר א שאד, וואס ער אליין ווייסט זיי נישט!"

מילא, חײמל דרייט זיך ארום ווי אן אפגעסמטער אין די גאסן.

וואס זאל ער טאָן? אהיים פארן אן אן "אל מלא רחמים" טאר ער נישט — די וועלט וועט זיך קערן! נאכפארן קיין טאלנע, אדערווארטן, ביז פדהצור וועט צוריקקומען, קאן ער נישט — ער האט אויסגערעכנטע הוצאות! די גבירה האט אים ווייניק וואס געגעבן און איבערגעלאזט דעם ווייב האט ער א סך! האט ער טאקע ווילד צער!

פּלוצים דערזעט ער אין גאס אזא מין סצענע:

שטעלט אייך פאר, אין א שיינעם, העלן וואכנטאג, גייט זיך איבער דער גאס א ווייבל, אנגעטאן בגדי שבת ויום־טוב, אדער ווי מען זאגט אין יענע געגנטן, איסגעפּוצט אין האניק און אין עסיק . . . אויפן קאפּ טראגט זי א מאדנעם טשיפּיק, מיט לאנגע, לאנגע בענדער, סטענגעס פון פארשיידענע לעבעדיק־שרייענדיקע קאלירן!

אין דער האנט האלט זי א גרויסע ווייסע, זילבערנע טאץ . . .

דעם ווייבל גייען נאך כּלי־זמר און שפּילן, און דאס ווייבל גייט טאנצנדיק. טיילמאל שטעלט זי זיך אפּ מיט די כּלי־זמר פאר א שטוב, אדער פאר א קלייט, און מאכט א טענצל אויפן ארט . . . די מוזיק רופט ארויס מענטשן פון אלע זייטן, טירן און פענצטער זיינען אנגעפּראפּט — קאפּ אויף קאפּ . . .

די מוזיק שפּילט, דאס ווייבל טאנצט, די קאלירטע בענדער צעפליען זיך אין דער לופטן, די טאץ בלאנקט און בליצט . . . דער עולם שרייט: "מזל־טוב" אוןווארפט מטבעות; דאס יונגע ווייבל טאנצט אונטער און כאפּט זיי אריין אין טאץ, — די מטבעות בליצן און קלינגען צו צום טאקט.

וואס איז עס? א קלייניקייט: בערדיטשעוו איז א יידישע שטאט און האט יידישע מנהגים; אזוי איז מען זיך נוהג צוזאמענצונעמען אויף הכנסת כּלה! . .

חיימל האט געוווסט פון דעם מנהג. ער האט געוווסט, אז די ווייבער קלערן זיך אויס טענץ, און פדהצור אליין מאכט פאר זיי יעדעס מאל א נייעם ניגון; דאס איז שוין זיין מצווה געווען! מען קומט צו אים, מען דערציילט אים פון דער כלה, פון איר משפּחה, פון איר שידוך, פון דלות . . . ער הערט, שווייגנדיק, מיט פארמאכטע אויגן, טיילמאל פארשטעלט ער זיך דאס פנים מיט די הענט, און אז מען ענדיקט, עס ווערט שטיל, הויבט אן פדהצור צו ברומען א ניגון.

דאס אליין האט חיימל געוווסט, וואס דען שטייט ער מיט אפענע מויל און אויערן?

ער האט נאך אזא "פריילעכס" נישט געהערט. עס לאכט און וויינט צוזאמען; עס פילט זיך אי צער, אי תענוג, הארץ־ווייטיק און גליק; אלץ אויס־געמישט, צוזאמענגעשמאלצן . . . אן אמתע יתומהס א חתונה!

פלוצלונג איז ער אונטערגעשפרונגען: ער האט, וואס ער דארף!

צוריקפארנדיק פון בערדיטשעוו, האט דער בעל־עגלה אויפגענומען פּאַרשוינען, חיימל האט אים נישט געווערט. און די פּאַרשוינען, און גראד מבינים, האבן דערציילט, אז אזוי ווי זיי זיינען אריינגעפארן אין וואלד, האט חיימל אנגעהויבן צו זינגען.

געזונגען האט ער פדהצורס "פריילעכס"; נאר די־רפון איז שוין גע־ווארן גאר אן אנדער זאך, דער מזל־טוב פון הכנסת־כלה איז מגולגל געווארן; אין אן אמת; "אל מלא רחמים".

אינמיטן שטילן גערויש פון ביימער איז ארויסגעשוואומען א שטי־לער, זייער שטילער ניגון . . .

און דעם ניגון, האט זיך געדאכט, האלט אונטער א גרויסע, נאר א שטילע קאפעליע משוררים: דאס האבן גערוישט די ביימער אין וואלד . . .

שטיל און הארציק האט זיך דער ניגון געקלאגט; געבעטן זיך רחמים, ווי א קראנקער בעט אויף זיין לעבן . . .

דערנאך הויבט דער ניגון אן צו זיפצן, צו בעטן זיך מיט קורצע אויסגעשרייען; מען פילט, אז עמיץ קלאפט זיך אין הארצן אריין "על חטא", צי איז עס יום־כיפור, צי זאגט עמיצער ווידוי?

נאך דעם, אין איין וועג צעבראכענער, ווערט דאס קול; וואס אמאל אפגעריסענער, ווי פון טרערן דערשטיקט, ווי פון יסורים איבער־געהאקט, — דערנאך עטלעכע טיפערע זיפצן, א שארפער אויסגעשריי! איי־

נער . . . א צוויטער, און פלוצלונג רייסט זיך עס איננאנצן אפ, שטיל, — עמיץ איז געשטארבן . . .

דער ניגון וועקט זיך ווייטער אויף, און פאלט שוין אריין אין הייסע, ברענענדיקע געשרייען, און די געשרייען פליען, יאגן און פלאנטערן זיך; עס ווערט א הימל געשריי, א יאמער — ווי ביי א לוויה!

און אינמיטן דער לוויה שווימט ארוים א דין, ריין קינדיש קול; איז עס נאס, ציטערדיק און דערשראקן.

קדיש זאגט א קינד!

און עס גייט איבער אין א שטייגער: הוריות, דימיונות, טויזנטער גע־דאנקען, וואס גייען לאנגזאם איבער אין זיסע, בארמהארציק־זיסע מעלא־דיעס . . . עס טרייסט, עס רעדט איין . . . און מיט אזא גוטסקייט, מיט אזא מסירת־נפש, מיט אזא פעסטן גלויבן, אז עס ווערט ווייטער גוט, ווייטער זיס; עס גלוסט זיך ווייטער צו לעבן, עס ווילט זיך לעבן, עס ווילט זיך האפן!

אויסגעגאנגען זיינען שיר די מענטשן.

— וואס איז עס? — פרעגן זיי.

— אן "אל מלא רחמים", — ענטפערט ר' חיים, — פאר קאצנערס יתומה אן אל מלא רחמים!

— נישט כדאי אפילו, — ענטפערן זיי, — אן עבירה דער ניגון, פאר די וועלט וועט איר איינגעמען, ר' חיימל. די קיעווער לייט וועלן אוים־גיין . . .

די קיעווער לייט זיינען נישט אויסגעגאנגען!

ביי די קאצנערס איז שוין קיין יידיש בעל־בתישע חתונה נישט געווען . . . און דער אל מלא רחמים האט פארן עולם נישט געפאסט.

די קיעווער לייט ווילן בעסער טאנצן מיט דאמען. נאך וואס "שטייר־גער"? נאך וואס "מאראלישע" זאכן?

און גלאט נאך ווען אז אל מלא רחמים? נאכן אלטן קמצן?

דער אלטער קמצן זאל לעבן וואלט די כלה קיין העלפט נדן נישט גע־האט, קיין אויסשטייער אוודאי נישט, עס וואלט די חתונה גאר אן אנדער פנים געהאט! זאל ער היינט אויפשטיין און זען דאס ווייס אטלאסענע קלייד מיט שפיצן, דעם שלייער; זאל ער זען די ווייגען, די טארטן, די פישן און פליישן, אונטער וועלכע עס ברעכן זיך די טישן, — וואלט ער דאך נאך אמאל געשטארבן און — שוין נישט אזוי לייכט ווי פריער!

און וואס דארף מען די גאנצע צערעמאניע, די גאנצע באדעקנס . . . אלטע, נארישע מנהגים!

— געשווינדער! — שרייט דער קיעווער עולם.

דער ארעמער חיימל! ער האט אפגעשטעלט די קאפעליע, מיט הארצ־קלאפן געצויגן דעם סמיטשיק איבער די סטרונעס . . . דער פראסטער עולם האט שוין אנגעהויבן פינטלען מיט די אויגן. ביי טייל רינען שוין טרערן. — און דא גיט איינער, א קיעווער, א געשריי:

— וואס איז דא? א חתונה, צי א לוויה?

און אז חיימל מאכט זיך נישט הערנדיק און שפילט ווייטער, הויבט ער אן, דער קיעווער צו פייפן . . .

און פייפן פייפט ער גראד אויסגענומען וויל . . . ער האט שוין געכאפט דעם ניגון און פייפט אים כהוויה! און פייפט, וואס אמאל געשווינדער, אויסגעלאסענער, ווילדער! און אלע דעם אייגענעם ניגון ! . .

די קאפעליע בלייבט שטיל און עס הערט זיך נאר א מלחמה צווישן דער מארא־לישער פידל מיטן עזות־מחוצפן פייפן . . .

און דאס פייפן איז גובר! עס יאגט אונטער דעם סמיטשיק! די פידל וויינט שוין נישט, פריער קרעכצט זי, דערנאך הויבט זי אן צו לאכן!

און פלוצים האט חיים איבערגעהאקט. מיט פארביסענע ליפן און ווילד־ברענענדיקע אויגן, שפרינגט ער איבער אויף אן אנדערער סטרונע, און הייבט אן נאך געשווינדער צו שפילן, איבעריאגן וויל ער דאס פייפן!

ניין, עס איז שוין קיין שפילן ניט געווען! די פידל ווארפט ארויס פון זיך אפגעריסענע געשרייען, גוואלדיקע קולות . . . און זיי ווארפן זיך, און דרייען זיך ארום ווי א ווירבל־ווינט. אלץ ארום, דאכט זיך, טאנצט: די שטוב, די קאפעליע, די געסט, די כלה אויפן שטול, חיימל אליין מיט דער פידל . . .

עס איז קיין פריילעכס, קיין אל מלא רחמים, עס איז קיין שפילן! א טאנצנדיק משוגעת איז עס, א ווילד־משונהדיקער חולה־נופל, רחמנא־לצלן . . .

און עס האט אזוי לאנג געדויערט, ביז די סטרונע האט געפלאצט. — בראוואָ, חיימל, בראוואָ! — האבן די קיעווער געשריען . . .

צי זיי האבן דערמיט דעם אלטן קמצן א טובה געטאן? אז אסור!

אין עטלעכע יאר ארום איז דער ניגון, מן הסתם דורך איינעם פון די קיעווער לייט, אריין אין טעאטער!

וואס איז אזוינס טעאטער? אלטע משכילים פלעגן גלויבן, אז טעא־טער איז בעסער פאר א מוסר ספר, שטארקער פארן "ראשית־חכמה", להבדיל! איר זאגט אוודאי, אז טעאטער איז טריפה ווי חזיר . . .

ביי אונדז זאגט מען, אז עס ווענדט זיך אן דעם, וואס מען שפילט אין טעאטער!

געוועז איז עס שוין אין ווארשע . . .

דאס טעאטער איז פול, קאפ אויף קאפ. די מוזיק הויבט אן שפילן. וואס שפילט די מוזיק?

א גערויש, א מהומה שפילט זי, — א דור הפלגה! חיימלס "אל מלא רחמים", נאר אויפן ארט פון וואלאד — א מהומה: די כלים יאגן זיך, טרייבן און קנאקן!

עס רודערט, עס קלאפט און עס פייפט . . . נישט עס דונערט, נישט הייזער פאלן, גלאט א געפילדער! צי גליטשן זיך שדים אויפן ים הקרח, צי רייסן זיך טויזנטער חיות רעות פון גיהנום ארויס? א ציטערניש נעמט דורך דאס טעאטער!

פלוצים רייסט זיך אריין דער באס! מכלומרשט, אין כעס איז ער! ער בייזערט זיך: וואס איז דאס? נאר — פאלש! מען, פילט אז ער בייזערט זיך נישט ערנסט. און א מאדנע פייפערל שפרינגט אונטער, עס פליט דורך דער קאפעליע מיט זיגזאגן פון א בליץ און מיט א געלעכטער פון אן אמתן לץ: כא־כא־כא! כי־כי־כי! דער קלארנעט איילט זיך נאך! און מעשים טוט ער, דער קלארנעט! להכעים טוט ער, מען פילט בחוש דעם להכעים!

און אצינד ערשט שווימען ארוים דריי־פיר פידלען . . . און משונה־זים שפילן זיי, די פידלען, משונה־זים, ווי די תאווה אליין, ווי דער יצר־הרע, ווען עס רינט אים האניק פון מויל! און עס נארט זיך אריין, דאס שפילן, אין די הערצער; עס פליסט אריין ווי א בוימל און פארשיכורט ווי אלטער וויין!

אויפגעפלאמט ווערט דאס טעאטער: די מיילער אפן, און די אויגן בליצן!

און דא הויבט זיך ערשט אויף דער פארהאנג און עס באווייזן זיך אן "ער" און א "זי" — א "בן מלך" מיט א "בת־מלכה", און זיי זינגען!

זיי זינגען מיט ווערטער, מיט פלאמענדיקע ווערטער, ווי ברענענדי־קע שלאנגען פליען זיי פון די מיילער ארויס! און דאס גיהנום ברענט זיי אויף די פנימער; ווי די טייוולאנים שפרינגען זיי זיך אנטקעגן! און דאס האלדזן זיך, דאס קושן זיך, דאס זינגען און דאס שפרינגען — גייט אלץ שנעלער און שנעלער, און ווערט פייער־פלאמענדיקער מיט יעדער רגע!

און אינם פייער ברענט שוין דאס גאנצע טעאטער. די גאנצע גאַ־לעריע מיט זכרים און נקבות, מיט די דערהיצט־פארשוויצטע פנימער און ווילד־פלאמענדיקע אויגן . . . ווי א מבול האט עס פארפלייצט!

און דאס גאנצע טעאטער זינגט!

א ים פון ברענענדיקער תאווה האט זיך אויסגעגאסן — א גיהנום ברענט! שדים טאנצן, מלאכי־חבלה פירן א פייערדיק ראד . . .

דאס איז געווארן פון פדהצורס "הכנסת כלה", דורך חיימלס "אל מלא רחמים", מיטן קיעווערס הילף!

נאר דאס פאלן האט קיין שיעור נישט!

חרוב געווארן איז דאס יידישע טעאטער. די "בני מלכים" זיינען צוריק שוסטער און שניידער געווארן; די בת־מלכהס האבן זיך צוריקגעשטעלט צום קוימען, און מאנכע פון די טעאטער־ניגונים זיינען מגולגל געווארן אין שארמאנקעס . . .

אונדזער ניגון איז שוין קוים צו דערקענען!

אן אויסגעקראכענער דיוואן ליגט אויסגעשפרייט אויף א הויף . . . צוויי מענער אין לייבקאליר מאכן קונצן, צוזאמען מיט אן אויסגעדארט בלאס מיידעלע, וואס זיי האבן ערגעץ גענגבעט . . .

איינער כאפט א לייטער אויף א צאן. פייל פון בויגן לויפט דאס מיידעלע ארויף ביזן העכסטן שטאפל, און שפרינגט פון דארטן אראפ, און בלייבט שטיין אויפן צוויטנס אקסל! דער ערשטער דערלאנגט איר דערווייל אין פלייצע; זי מאכט עטלעכע קאזשלקעס אין דער לופט, און בלייבט שטיין, פארן עולם אין הויף, מיט אן אויסגעשפרייטער האנט, און בעטלט א נדבה!

עס איז אויך טעאטער, נאר א טעאטער פאר געמיינע לייט! פאר משרתים און דינסטן!

אונטערן הימל שפילט מען. קאסט עס ביליק, קויפט מען נישט קיין בילעטן, ווארפט מען צווייערס און דרייערס! און זי מאכט עס אזוי קונציק, דאס דארע מיידעלע!

דיקע טראָפּנס שוויִמען אין די אייגעפאַלענע אויגן ברענט א צער, — נאָר דאָס זעט נישט דער עולם; זי אָטעמט שווער — דאָס הערט ער נישט! ער זעט נאָר די שיינע קונצן, ער הערט נאָר די שיינע מוזיק פון שאַרמאַנקע!

און די נשמה אין דעם דאַרן גוף פון אָרעמען, געגנבעטן קינד, און דער אָרעמער ניגון אין דער הייזעריק־בלעכערנער שאַרמאַנקע, — ביידע קרעכצן, וויינען און צאַפּלען זיך, ביידע בעטן זיך א תיקון . . .

עס איז אָבער באַשערט געווען, אַז פּדהצורס "הכנסת כלה" זאָל אויפגעריכט ווערן! גייענדיק פון הויז צו הויז, וואַנדערנדיק פון שטאָט צו שטאָט, האָבן די קונצנמאַכער אַזוי לאַנג מיטגעשלעפּט דאָס אָרעמע קינד, ביז עס איז לא עליכם, קראַנק געוואָרן . . .

עס איז געווען אין ראַדזיווויל, ביי דער גרעניץ. דאָרט האָבן זיי דאָס קראַנקע קינד איבערגעלאָזט הינטער א צוים און זיינען די גרעניץ אַריבער. יאָג נאָך דעם ווינט אויפן פעלד! האַלב נאַקעט מיט ברוינע־בלויע צייכנס פון שלעג אויפן לייב, איז עס געלעגן אין א היץ!

רחמנותדיקע לייט האָבן דאָס קינד אויפגעהויבן און געטראָגן אין הקדש אַריין . . . אויסגעהאַלטן האָט דאָס קינד א טיפוס און אַרויס איז עס פון שפּיטאָל א בלינדע אויף ביידע אויגן!

און איצינד בעטלט דאָס אָרעמע קינד. פון הויז צו הויז גייט עס, פון טיר צו טיר און בעטלט . . .

און כמעט זי רעדט נישט . . . זי קאָן מיט ווערטער נישט בעטלען. זי שטעלט זיך ערגעץ אָפּ, און וואַרט; דערזעעט מען זי נישט, הויבט זי אָן זינגען איר ניגון, מען זאָל זי דערהערן . . . און דער ניגון איז פון דער שאַרמאַנקע!

און וואָס זאָגט איצינד דער ניגון?

רחמים בעט ער זיך! רחמנות פאַר אַן אומגליקלעך קינד . . .

"שלעכטע מענטשן האָבן מיך אַרויסגעגנבעט פון א גוטן טאַטן, פון א האַרציקער מאַמען, פון א וואַרעמער און זאַטער היים!"

מען האָט מיך אַרויסגעריסן פון אַלעם גוטן; אויסגענוצט און אַרויס־געוואָרפן ווי א שאָלעכץ פון אַן אויפגעסענער נוס!"

"רחמנות פאַר אַן אָרעם, אָרעם קינד!"

און נאך בעט זיך דער ניגון:

"עס איז קאלט און איך גיי נאקעט; הונגעריק בי' איך אויך . . און דעם קאפ, וואו אנידערצוליי'גן, האב איך אויך נישט . . . און בלינד בין איך דערצו!"

אזוי האט דער ניגון געבעטן, און דאס איז געווען זיין ערשטע מדרגה ארויף — מען האט דורך אים צדקה געגעבן!

אין ראדזיוויל איז געווען א ייד א למדן . . . ער איז אפילו קיין מתנגד נישט געווען, קיין חולק אודאי נישט, נאר ער האט פשוט קיין צייט נישט געהאט צו פארן . . . ער האט די גמרא נישט פארמאכט!

פאר ביטול תורה האט ער מורא געהאט!

מען זאל איבן אין בית־המדרש נישט מבטל זיין פון לימוד, פלעגט ער זיצן און לערנען אין דער היים; דאס ווייב זיצט א גאנצן טאג אין קלייט, די קינדער — אין חדר.

עכ פלעגט אים אמאל דורכפליען אין קאפ א רעיון: אפשר פארן ערגעץ? דאס האט אים דער יצר־טוב, מן הסתם, אונטערגעזאגט. וואס טוט דער יצר־הרע? פארשטעלט ער זיך אין יצר־טוב און ענטפערט: מהיכא־תיתי אוודאי דארף מען אמאל פארן! נאר עס איז נאך צייט: מען דארף פריער ענדיקן די מסכתא, יענע מסכתא ! . . און אזוי זיינען אוועק חדשים און יארן!

פ'ון הימל האט מען אבער, אפנים, געוואלט, ער זאל קומען צו ר' דודלען!

מאכט זיך אזא מעשה:

איינמאל זיצט ער זיך, דער למדן, און לערנט, און דערהערט א געזאנג נאר דער טיר; בייזערט ער זיך אויף זיך אליין:

—אז מען זיצט און מען לערנט, דארף מען נישט הערן, וואס אין גאס וואס פאר דער טיר טוט זיך! מען דארף בטל ווערן אין דער תורה!

ער הערט דאך אבער פארט; נעמט ער און פארשטאפט זיך מיט די פינגער די אויערן. דער ניגון גנבעט זיך אבער פארט אריין; אונטער די פינגער גנבעט ער זיך. ווערט ער נאך מער בייז, כאפט ער מיט כעס די לאנגע בארד אין מויל אריין און, בייסנדיק די האר, לערנט ער ווייטער! מיט חת לערנט ער!

דער ניגון לאָזט נישט אָפּ. ער הערט אים וואָס אַמאָל שאַרפער, אינמיטן דערפילט ער, אַז עס איז קול באשה — אַ מיידל זינגט! גיט ער שוין אַ געשריי אַרויס אויף אַ קול: חצופה! אַוועק פון מיין הויז! גייט דער ניגון אַוועק . . . נאַר, אַ מעשה נורא — מען זינגט שוין נישט, און ער הערט ווייטער! דער ניגון זינגט זיך אים אַליין אין אויער, אין דער נשמה! מיט כוח קוקט ער אין ספר אַריין, מיט כוח וויל ער זיך דורכנעמען מיט דער סוגיא, עס גייט נישט! דעם למדנס נשמה ווערט וואָס אַמאָל פולער און פולער מיטן ניגון . . .

פאַרמאַכט ער די גמרא און שטעלט זיך דאַווענען מנחה.

ער קאָן אָבער נישט, נישט לערנען, נישט דאַווענען, גאָרנישט! ווי אַ זילבערן גלעקל קלינגט אין אים דער ניגון! דער מענטש האַלט עס נישט אויס! ער גייט ממש אויס פאַר צער! עס גייט אַוועק אַ טאָג, אַ צווייטער, אַ דריטער — ער פאַלט שיר נישט אין אַ מרה שחורה אַריין . . . ער פאַסט תעניתים — עס העלפט נישט! ער קאָן פון דעם ניגון נישט פּטור ווערן! ער וועקט אים ביינאַכט פון שלאָף!

און דאָס איז אַ מענטש וואָס האָט, זינט ער לעבט, קיין מינחה ביים עמוד נישט געדאַוונט; כמעט קיין קול נגינה פון זיך נישט אַרויסגעגעבן! שבת פלעגט ער די זמירות אָפּזאָגן און אויפן אָרט פון זינגען — לערנען אַ בלאַט גמרא!

פאַרשטייט ער דאָך, אַז עס איז נישט פּשוט!

— מעשה שטן! — טראַכט ער, און פאַלט ביי זיך אַראָפּ גאָר אינ־גאַנצן.

דאַכט זיך, אַז אַצינד מוז ער שוין פּאַרן?

פרעגט אָבער דער יצר־הרע: — יאָ, פּאַרן, נאָר וווהין? צדיקים זיינען דאָ אַ סך, — וועלכער איז דער אמתער צדיק, ביי וועמען קאָן מען באמת אַ פּעולה האָבן? הויבט דער למדן אָן צו קלערן.

באַקומט ער נאָך אַ ווונק פון אויבן.

מאַכט זיך אַ מעשה און ר' דודל טאַלנער מוז עוקר זיין און פאָרן איבער ראַדזיוויל . . .

די מעשה מיט דער מסירה ווייסט איר אוודאי. און זאָגן זאָג איך אייך, אַז עס איז אַן עונש געווען! מען האָט נישט געדאַרפט אַרויסנעמען ר' דודלען פון וואַסילקאָוו און פירן קיין טאַלנע; מען האָט נישט געדאַרפט מבייש זיין קיין שטאָט! און חרוב ונחרב איז דאָך וואַסילקאָוו, געבער, געוואָרן!

די גאסט־הייזער האט מען פארמאכט; ארום און ארום די קרעטש־מעס זיינען בטל געווארן! עד כיכר לחם זיינען זיי, לא עליכם געקומען . . .

נא דיר! מסרט מען און טאלנע ווערט אויך חרוב!

ר׳ דודל האט געהאט א גאלדענע שטול, מיט אן אויסגעקריצטן פסוק: דוד מלך ישראל חי וקים! מאכן מוסרים דערפון א פליאטקע און עס שלאגט אן אין פעטערבורג . . .

מילא מיר ווייסן, אז עס איז געווען בבחינת: מאן מלכי רבנן . . . נאר גיי פארטייטש עם די גענעראלן אין פעטערבורג!

הכלל, ר׳ דודל מוז עוקר זיין. האלט ער, דורכפארנדיק, שבת אין ראדזיוויל, און אונדזער ראדזיווילער למדן גייט למזל צום שלוש־סעודות!

דער יצר־הרע גיט זיך אבער נישט אונטער. ער קומט אריין און זעט א קליין יידעלע, טאקע א פיצל יידעלע זיצט אויבנאן ביים טיש, מען זעט נישט מער ארויס נאר א גרויס, גאר א גרויס שטריימל מיט זילבערנע האר, וואס פאלן אים אויפן פנים! מען זיצט שווייגנדיק. מען זאגט קיין תורה נישט . . . אנטפאלט אים טאקע, דעם למדן, דאס הארץ . . .

דאס איז ער און גאר? טראכט דער למדן.

נאר ר׳ דודל האט אים שוין דערזען און גיט א זאג: — זעץ זיך, למדן.

און באותו הרגע איז ער שוין צו זיך געקומען. ער האט שוין גע־כאפט ר׳ דודלס א בליק, עס האט אים שוין א ברי געטאן ביי דער נשמה!

איר האט אודאי געהערט פון טאלנערס אויגן! אין זיינם א בליק האט געשטעקט אי שררות, אי קדושה, אי גבורה; וואס איר ווילט האט אין בליק געשטעקט!

און אז ר׳ דודל זאגט: — זעץ זיך! — מאכט מען שוין דעם למדן אן ארט ביים טיש. זעצט ער זיך און ווארט.

און אז ר׳ דודל זאגט ווייטער:

— מען איז מכבד דעם למדן מיט א ניגון! — אנטפאלט אין אים דער מוטערם מילך: ער — און א ניגון ! . . .

נאר עמיצער דערלאנגט אים שוין אין פלייצע: — אז ר׳ דודל הייסט, זינגט מען! — מילא, זינגט ער שוין!

און ער הויבט, נעבעך, אן מיט א ציטער; און ער שמאמלט קוים ארויס א התחלה פון א ניגון. און וואס וויל ער זינגען, דער למדן? מן הסתם דער יתומהס ניגון; קיין אנדערן קאן ער נישט! און ער ציטערט, און שטאמלט, און זינגט. און דער ניגון ווערט שוין ווייטער אן אנדערער! ער האט שוין א ריח תורה, א יניקה פון קדושת־שבת ,מיט א הירהור תשובה פון א ייד א למדן . . . און זינגענדיק דערפילט ער, דער למדן, דעם ניגון, און הויבט אן וואס א רגע בעסער און פרייער צו זינגען . . .

אינמיטן הויבט אן ר׳ דודל, ווי זיין שטייגער פלעגט זיין, שטי־לערהייט אונטערצוברומען. דער עולם דערהערט און כאפט אונטער. מיטן עולם צוזאמען צעהיצט זיך דער למדן אויך, ער קריגט א ברען! ער איז שוין גאר ארויס פון די כלים, — ער זינגט טאקע!

און דער ניגון הויבט זיך אן פלוצים צו גיסן ווי א ״נהר־די־נור״ — א פייער־פלאמענדיקער טייך . . . און די פאליעס שלאגן אלץ ברייטער און העכער. אלץ פייערדיקער און פלאמענדיקער!

און עס ווערט דעם ניגון שוין ענג אין שטוב, און ער רייסט זיך דורך די פענצטער אין גאס ארויין! און עס גיסט זיך אין גאס ארויין א ים פון קדושה, פון פייערדיקער קדושה; און ניבהל ונישתומם רופט דער עולם אין גאס:

— דער יתומהס ניגון! דער יתומהס ניגון

דער ניגון האט באקומען א תיקון און דער למדן אויך!

פארן אוועקפארן האט אים ר׳ דודל אוועקגענומען אן א זייט און געזאגט א פאר ווערטער:

— למדן, — האט ער אים געזאגט, — האסט מבייש געווען א בת־ישראל! דו ביסט אויפן שורש פון איר ניגון קיין מבין נישט געווען, האסט זי גערופן חצופה!

— גיט מיר, רבי, א תשובה דערויף, — בעט זיך דער למדן.

— נישט נויטיק, — מאכט דער רבי, זיכרונו לברכה, — אויפן ארט פון תשובה טו בעסער א מצווה!

— וואס פאר א מצווה, רבי?

— מאך דאס מיידל חתונה; הכנסת כלה איז א גרויסע מצווה!

— —

און צינד הערט די צווייטע זייט פון דער מעשה:

אין עטלעכע יאר שפעטער, אז דאס מיידל האט שוין לאנג חתונה־געהאט מיט אן אלמן א סופר, איז מען ערשט געוואר געווארן, פון וואנען זי קומט ארויס!

עס האט זיך ארויסגעוויזן, אז דאס מיידל איז דעם אלטן קאצנערס אן אייניקל! און די מעשה איז אזוי געווען:

דער איידעם זיינער, דער קיעווער, איז זיך אמאל געגאנגען מיטן ווייב אין טעאטער אריין אויף א גאנצן אוונט, און טאקע דעם אוונט האט מען זיי אוועקגעגנבעט דאס איינציקע קינד . . .

נאר אפגעבן זיי די טאכטער האט מען שוין נישט געקאנט . . .

די מוטער האט שוין לאנג נישט געלעבט און דער פאטער איז שוין לאנג געווען אין אמעריקע . . .

מקובלים

אַיִן

די שלעכטע צייטן, פאַלט אפילו תורה — די בעסטע סחורה — אויך.

פון דער לאַשטשיוּוער ישיבה איז מער ניט געבליבן נאָר דער ראש־ישיבה — ר׳ יעקל, מיט זיין איין־איינציקן תלמיד.

דער ראש־ישיבה איז אַן אַלטער, דאַרער ייד, מיט אַ לאַנגער צעשויבערטער באָרד, מיט אַלטע, אויסגעלאָשענע אויגן; למד, זיין געליבטער תלמיד, איז אַ יונגערמאַן, אויך אַ דאַרער, אַ הויכער, אַ בלאַסער מיט שוואַרצע, אונטערגעשלאָגענע אויגן, פאַרברענטע ליפּן, און אַ ציטערנדיקן שפּיציקן גאָרגל; בײדע — מיט „אויפגעכראַשטשעטע" הערצער, אָן העמדער. בײדע אין לאַכעס; דער ראש־ישיבה שלעפּט קוים נאָך אַ פּאָר פּויערשע שטיוול. דעם תלמיד, אָן זאָקן, פאַלן די שוסטער־שיך אַראָפּ פון די פיס.

דאָס איז געבליבן פון דער באַרימטער ישיבה!

דאָס פאַראָרעמטע שטעטל האָט אַלעמאָל ווייניקער געשיקט עסן, געגעבן טעג; זיינען זיך די אָרעמע בחורים צעקראָכן! ר׳ יעקל אָבער וויל שוין דאָ שטאַרבן, און זיין תלמיד — לייגן אים די שערבלעך אויף די אויגן.

און זיי בײדע ליידן אויך אָמאָל הונגער. פון ווייניק עסן קומט ווייניק שלאָפן; פון גאַנצע נעכט נישט שלאָפן און נישט עסן — אַ חשק צו קבלה!

ממה נפשך — דאַרף מען אויפזיין גאַנצע נעכט און הונגערן גאַנצע טעג, — לאָז מען כאָטש דערפון אַ נוצן האָבן, זאָל כאָטש זיין: תעניתים מיט סיגופים. זאָלן זיך כאָטש עפענען אַלע טויערן פון דער וועלט מיט סודות, רוחות און מלאכים!

און זיי לערנען שוין קבלה א צייט!

אצינד זיצן זיי ביים לאנגן טיש, איינע אליין. ביי יעדן איז אצינד נאכמיטאג, ביי זיי — נאך פאר פרישטיק. זיי זיינען דאך געווינט דערצו,— דער ראש־ישיבה פארגלייזט די אויגן און רעדט: דער תלמיד זיצט אונטער־געשפארט אויף ביידע הענט מיטן קאפ און הערט.

— אין דעם זיינען דא, — זאגט דער ראש־ישיבה, — א סך בחינות: איינער קאן א שטיקל, איינער א האלבן, איינער א גאנצן ניגון — דער רבי, ז״ל, האט געקאנט א גאנצן ניגון, אפילו מיט א צושפּיל! — איך (האט ער צוגעגעבן טרויעריק) האב קוים די זכיה צו א פּיצעלע, אט אזוי גרויס . . .

ער האט אפּגעמאסטן א פּיצל פון דארן פינגער און האט ווייטער־געצויגן:

— עס איז פאראנען א ניגון, וואס מוז האבן ווערטער: דאס איז גאר א נידעריקע בחינה . . . עס איז פאראנען א העכערע בחינה: א ניגון, וואס זינגט זיך אליין, גאר אן ווערטער — א ריינער ניגון! נאר דער ניגון דארף נאך האבן א קול . . . און ליפּן, דורך וועלכע דאס גייט ארויס! און ליפּן — פארשטייסטו — זיינען נאך גשמיות! און דאס קול אפילו, עס איז אן איידעלע גשמיות, גשמיות איז עס!

לאז זיין אז דאס קול שטייט אויף דער גרענעץ צווישן רוחניות און גשמיות!

נאר סיי ווי סיי: דער ניגון, וואס הערט זיך מיט א קול, וואס הענגט אפּ פון די ליפּן, איז נאך נישט ריין, נאך נייט אינגאנצן ריין . . . נאך נישט קיין אמתע רוחניות ! . .

דער אמתער ניגון אבער זינגט זיך גאר אן א קול . . . עס זינגט זיך אינעווייניק, אין הארץ, אין די געדערעם!

אט, דאס איז דער סוד פון דוד המלכס ווערטער: ״כל עצמותי תאמרנה״ . . . אינם מארך פון די ביינער דארף זינגען, דארט דארף זיין דער ניגון — דער העכסטער שבח פאר גאט ברוך הוא! דאס איז נישט דער ניגון פון א בשר ודם, דאס איז ניט קיין אויסגעטראכטער ניגון! דאס איז שוין א חלק פון ניגון, מיט וועלכן גאט האט די וועלט באשאפן; פון דער נשמה, וואס ער האט ארייננגעבלאזן אין איר . . .

און אזוי זינגט די פמליא של מעלה! אזוי האט געזונגען דער־״ייד״, זכרונו לברכה!

דעם לימוד האט איבערגעהאקט א צעשויבערטער יונג מיט א שטריק ארום די לענדן — א טרעגער. ער איז אריינגעקומען אין בית־המדרש, אנידערגעשטעלט א שיסל גריץ מיט א שטיקל ברויט אויפן טיש לעבן ראש ישיבה, און מיט א גראב קול געזאגט: "ר' טעוול שיקט דעם ראש־ישיבה עסן!" און האט זיך איבערגעדרייט, און, ארויסגייענדיק, צוגעגעבן: "שפע־טער וועל איך קומען נאך דער שיסל!"

ארויס דורך דעם גראבן טרעגערס קול פון דער געטלעכער הארמאניע, האט זיך דער ראש־ישיבה שווער אויפגעהויבן און איז, נאכשלעפנדיק די גרויסע שטיוול, צוגעגאנגען צום כיור זיך וואשן.

גייענדיק האט ער ווייטער גערעדט, נאר מיט ווייניקער התלהבות, און דער תלמיד האט אים פון זיין ארט נאכגעיאגט מיט די אויפגעשפיצטע אויערן און ברענענדיקע, פארחלומטע אויגן.

— נאר, — זאגט ווייטער ר' יעקל מיט א טרויעריקער שטימע, — איך האב אפילו די זכיה נישט משיג צו זיין, אין וואס פאר א בחינה דאס איז! אין וועלכן שער דאס קומט! זעסטו, — גיט ער שוין צו מיט א שמייכל, — די סיגופים מיט די צרופים, וואס מען דארף דערצו, די ווייס איך, און איך וועל זיי דיר נאך אפשר היינט איבערגעבן!

דעם תלמיד קריכן שיר די אויגן ארויס; ער האלט אפן דאס מויל צו כאפן יעדעסווארט. נאר דער רבי האקט אפ, ער וואשט זיך די הענט, זאגט "שאו ידיכם", גייט צוריק צום טיש און מאכט, מיט ציטערדיקע ליפן, די "המוציא". . .

מיט ציטערדיקע, דארע הענט הויבט ער אונטער די שיסל. די פארע פארדעקט אים מיט א ווארעמען דונסט דאסביינערדיקע פנים; דער־נאך שטעלט ער זי צוריק, נעמט דעם לעפל אין דער רעכטער האנט, און ווארעמט די לינקע אן ראנד פון שיסל. דערביי צעקוועטשט ער מיט דער צונג אן די גאלע דזשאנסלעס די רעשט "מוציא" מיט זאלץ.

אנגעווארעמט דאס פנים מיט די הענט, קנייטשט ער שטארק איין דעם שטערן, ציט צוזאמען די בלאנע־בלויע דארע ליפן, און הויבט אן בלאזן!

ביי דער גאנצער צייט האט פון אים דער תלמיד קיין אויג נישט אראפגעלאזט. און, בשעת דעם רבינס ציטערדיק מויל איז אנטקעגן גע־לאפן דעם ערשטן לעפל גריץ, האט אים עפעס אנגעכאפט ביים הארץ; ער האט זיך פארשטעלט דאס פנים מיט ביידע הענט און האט זיך אינגאנצן איינגעצויגן.

אין א פאר מינוט ארום איז אריינגעקומען נאך א יונג מיט נאך א שיסל גריץ מיט ברויט:

— ר׳ יוסף שיקט דעם תלמיד אנבייסן!

נאר דער תלמיד האט נישט אוועקגענומען די הענט פונם פנים.

דער ראש־ישיבה האט אוועקגעלייגט דעם לעפל און איז צוגעגאנגען צום תלמיד. א ווײלע האט ער מיט שטאלצער ליבע אויף אים געקוקט, דערנאך האט ער איינגעהילט די האנט אין דער פאלע און אנגערירט אים דעם אקסל.

— מען האט דיר געבראכט עסן, — וועקט ער אים מיט א פריינדלעך קול.

טרויעריק און לאנגזאם האט דער תלמיד אוועקגענומען די הענט פון פנים. און דאס פנים איז נאך בלאסער געווען, און די אונטערגעשלאגענע אויגן האבן נאך ווילדער געברענט.

— איך ווייס, רבי! — ענטפערט ער, — נאר איך וועל נישט עסן היינט!

— דער פערטער תענית? — האט דער ראש־ישיבה געפרעגט, פארוואונדערט.

— און אן מיר? — גיט ער צו מיט א פרעטענזיע.

— עס איז אן אנדער תענית, — ענטפערט דער תלמיד, — עס איז א תענית־תשובה!

— וואס רעדסטו? דו — און א תענית תשובה?

— יא, רבי! א תענית־תשובה . . . א רגע פריער, ווען איר האט אנגעהויבן עסן, האב איך געהאט א הירהור . . . עובר צו זיין אויף לא־תחמוד?

אין דער זעלבער נאכט גאנץ שפעט, האט דער תלמיד געוועקט דעם רבין. זיי זיינען ביידע געשלאפן, זיך קעגנאיבער, אויף בענק אין קלויז.

— רבי! — רבי! - - האט ער גערופן מיט א שוואכן קול.

— וואס איז? — האט זיך דער ראש־ישיבה אויפגעכאפט דערשראקן.

— איך בין אצינד [illegible] אין דער העכער מדרגה . . .

— ווי אזוי? — פרעגט דער ראש־ישיבה נאָך אביסל פארשלאָפן.

— עס האָט אין מיר געזונגען!

דער ראש־ישיבה האָט זיך אויפגעזעצט:

— ווי אזוי, ווי אזוי?

— איך ווייס אליין נישט, רבי, — האָט דער תּלמיד מיט נאָך א שוואכערן קול געענטפערט, — איך האָב נישט געקאָנט שלאָפן, האָב איך מיך פארטיפט אין אייער שמועס ... איך האָב געוואָלט דווקא קענען דעם ניגון ... און איך האָב פאר גרויס צער, וואָס איך קען נישט דעם ניגון, אנגעהויבן וויינען ... עס האָט אין מיר אלץ געוויינט; אלע איברים האָבן געוויינט פארן ריבונו של עולם!

— דערביי האָב איך געמאַכט די צרופים, וואָס איר האָט מיר איבערגעגעבן ... א וואונדערלעכע זאַך: נישט מיטן מויל, נאָר עפּעס אינעווייניק ... פון זיך אליין! ראַפּטאָם איז מיר ליכטיק געוואָרן ... איך האָב געהאַלטן צוגעמאַכט די אויגן, און עס איז מיר געווען ליכטיק, זייער ליכטיק, זייער שטאַרק ליכטיק! ..

— אָט! — בויגט זיך צו דער ראש־ישיבה.

— דערנאָך איז מיר געוואָרן פון דעם ליכט אזוי גוט, אזוי לייכט ... עס האָט זיך מיר געדאַכט, אז איך וועג גאָרנישט, אז מיין גוף האָט די וואָג פארלוירן, אז איך קאָן פליען ...

— אָט! אָט!

— דערנאָך בין איך געוואָרן לוסטיק, לעבעדיק, לאַכנדיק ... דאָס פּנים האָט זיך מיר נישט גערירט, די ליפּן אויך נישט, און איך האָב דאָך געלאַכט ... און אזוי גוט, אזוי האַרציק, אזוי נחתדיק געלאַכט!

— אָט! אָט! אָט! — מתּוך שמחה!

— דערנאָך האָט עפּעס אין מיר געברומט, ווי אַן אָנהויב פון א ניגון געברומט.

דער ראש־ישיבה איז אַראָפּגעשפּרונגען פון זיין באַנק און איז מיטאמאָל געווען ביים תּלמיד:

— נו — נו.

— דערנאָך האָב איך געהערט, ווי עס האָט אין מיר אָנגעהויבן זינגען!

— וואס האסטו געפילט? וואס? וואס? זאג!

— איך האָב געפילט, אז אלע חושים זיינען מיר פארשטאפט און פארמאכט, און עפעס אינעווייניק זינגט . . . און אזוי ווי מען דארף — נאר אז ווערטער, אָט אזוי . . .

— ווי אזוי? ווי אזוי?! ׳

— ניין, איך קאן נישט . . . פריער האב איך געוווסט . . . דערנאך איז פונם זינגען געווארן . . . געווארן . . .

— וואס איז געווארן — וואס ? . .

— א מין שפילן . . . גלייך, להבדיל, איך וואלט אינעווייניק אין מיר א פידל געהאט, אדער גלייך יונה כלי־זמר זאל אין מיר זיצן און שפילן זמירות, ווי ביים רבין צום טיש! נאר עס האט געשפילט נאך בעסער, נאך איידעלער, מיט נאך מער רוחניות! און אלץ אז א קול, אז א שום קול — סאמע רוחניות ! . .

— וויל איז דיר! וויל איז דיר! וויל איז דיר!

— אצינד איז אלץ אוועק! — מאכט טרויעריק דער תלמיד, — עס האבן זיך מיר צוריק געעפנט די חושים, און איך בין אזוי מיד, אזוי מיד, א־זוי מי־ד ! . . אז איך . . .

— רבי, — האט ער ראפטאם א געשריי געטאן, זיך אנכאפנדיק ביים הארצן, — רבי! זאגט מיט מיר ווידוי! מען איז געקומען נאך מיר! — עס האט דארט אין פמליא של מעלה א זינגערל פארפעלט! א מלאך מיט ווייסע פליגל ! . . רבי! רבי! שמע ישראל! שמעע . . . יש . . .

דאס גאנצע שטעטל, ווי איין מענטש, האט זיך געוווּנטשן אזא טויט. נאר פארן ראש־ישיבה איז נאך ווייניק.

— נאך א פאר תעניתים, — קרעכצט ער, — וואלט ער שוין גע־שטארבן ״בנשיקה״!

פון יוחנן מלמדס מעשהלעך

א

א הקדמה

איך בין אייך מוסר מודעה און איך בין מיך מתנצל, — מיין דעה איז, אז עס איז קיין כפירה נישט פאראנען.

רבותי

איך, יוחנן מלמד, וויל אייך דערציילן א מעשה.

און די מעשה, וואס איך וויל אייך דערציילן, וועט זיין ווי א רעדל אין ראד, — א מעשה בתוך מעשה.

אוןביידע מעשיות טראכט איך מיר נישט אויס פון קאפ, זויג נישט, ווי דער עולם זאגט, פון פינגער ארויס; איך בין ברוך השם, קיין שרייבערל נישט, מיינע אבות אבותינו זיינען קיין שרייבער נישט געווען.

און דערציילן וועל איך אייך פשוטע דיבורים, אן זאלץ און אן שמאלץ; מליצות האב איך פיינט . . . ווער עס זאגט אמת, דער דארף קיין מליצות נישט . . . דער רעדט פראסט, מאמע־לשון . . .

נאך אן הקדמה מוז איך אייך געבן: איך האלט פאר מעגלעך, אז די מעשיות, וואס איך וויל אייך דערציילן, וועלן אייך אויסוויזן באשיינפערלעך, אז אין א סך זאכן זייט איר, רבותים, צו וויט פארקראכן; אז איר האט אייך צופיל פארלאזט אויף אייערע חושים; אז אויף דער וועלט זיינען פאראנען אזעלכע זאכן, וואס האבן זיך נישט געחלומט, נישט אייך, נישט די גרעסטע חכמים אייערע . . . בעט איך אייך טאקע, איר זאלט קיין פאריבל נישט האבן.

ווילט איר — גלויבט, נישט — נישט!

אגב וויל איך מיך פארענטפערן פאר אנשי שלומנו.

אנשי שלומנו קען פארדריסן, וואס איך זאג מכלומרשט אויס פון חדר, בפרט היינטיקע ציימן מיט אזוי פיל כופרים . . . און דורך זיי קען אפשר ארויסקומען א תקלה, חס־ושלום ! . . האב איך טאקע פאר אנשי־שלומנו א בשורה טובה! איך וויל זיי אנזאגן, אז עס איז גאר קיין כפירה, חס־ושלום, נישט פאראנען; עס איז אינגאנצן אן אויסגעטראכטע מעשה!

די גאנצע וועלט איז סאמע אמונה!

און קען דען אנדעריש זיין?

די וועלט איז גרויס אן א שיעור. טאקע אין־סוף! און אונדזער מוח איז א ז ו י קליין, א ז ו י פיצל, אז מיר זעען אויס, ווי א מענטש, וואס גייט ארום אין א פינצטערער נאכט, אין א וויסטן פינצטערן מדבר, מיט א גראשנדיק ליכטל אין דער האנט, וואס לייכט קוים ד׳ על ד׳!

איך האלט מיך ביי מיינעם. אז אמונה איז נישט מ ע ג ל ע ד ! מיטן שכל אליין קען מען נישט אויסקומען. אלא וואס? די זעלבע פוסטע שרייבערלעך, וואס מאכן די ביכלעך פארן המון־עם, פאר די קעכינס און דינסט־מוידן, וואס טראכטן אויס מעשיות פון גזלנים און רוצחים, פון פאלשע וועקסל און פאלשע געלט־מאכער, — אבי איבערצושרעקן דעם עולם, דאס בלוט זאל אויפקאכן — אט די אייגענע שרייבערלעך האבן אויסגעטראכט די כפירה, דאס אפיקורסות! און אויך מהאי טעמא, איבערצושרעקן דעם המון — די דינסט־מוידן מיטן שוסטער, מיט די שניידער־יונגען . . .

דער אמת איז, אז אמונה, — אז רצון ! אויף פראסט אידיש הייסט עס — א מענטש, וואס גלויבט נישט, — וויל גארנישט, גלוסט צו גארנישט!

אזא מענטש איז נישט מער, ווי א שטיק ליים, א גולם!

און, אויב דו זעסט, אז מענטשן האבן תאוות, אבער זיי ברעכן די תאוות צוליב גרעסערע, אדער העכערע תאוות, אז מענטשן, על כל פנים, עסן און טרינקען, האבן שלום־בית, ארבעטן מיט שוויים, דער מוח איז פארטאן אין מסחרים, — זאלסטו וויסן, אז זיי גלויבן! אז זיי גלויבן לכל־הפחות אין זייער אייגן לעבן ! . .

ווארן מסופק זיין קאן מען אין דעם אויך! אז מען וויל, זאגט מען — גארנישט! און טו עפעס!

דער כּלל איז: אַלע גלויבן! נאָר וואָס דען? איינער גלויבט, אַז דער לוויתן גייט פֿאַרן שור־הבר; און דער אַנדערער זאָגט: ניין! דער שור־הבר איז פֿריער, און דער לוויתן קומט דערנאָך, אַלס צוביים. און אַ יונגערמאַן, אַ משכּיל, וואָס גלויבט נישט, נישט אין שור־הבר, נישט אין לוויתן, גלויבט אין עטער! און וואָס איז אַזוינס דער עטער? האָט מיר זייערס אַ מענטש פֿאַרטייטשט, אַז עטער איז אַזוינס וואָס איז נישט קיין גוף, נישט כּוח־הגוף; נישט קיין נשמה, נישט קיין רוחניות גאָר . . . און ער פֿאַרנעמט גאָרנישט קיין אָרט, און האָט נישט קיין משקל . . . מיט איין וואָרט: אַ "יאָ" און אַ "ניין" צוזאַמען!

פֿרעג איך אים, צי ער האָט געזען דעם עטער?

— ניין, — זאָגט ער, — נאָר ער גלויבט! הכּלל — מען גלויבט.

וואָס דען איז דער חילוק?

נישט מער, נאָר וואָס יעדערער האָט זיך ז י י ן רבין, ז י י ן אמונה, כּמעט — זיין עבֿודה־זרהלע!

אַלע קוקן פֿרעמדע אין מיילער אַריין! אַלע קושן, נאָר איינער קושט דאָס פּרוכת, כּאַטש ער ווייסט נישט, וואָס אין אָרון שטייט; און אַ צווייטער — דעם "מגילה טמירין", *) אַז ער פֿאַלט אים אַראָפּ פֿון טיש!

און בעיני ראיתי — געזען האָב איך מיט מיינע אויגן, ווי איינער פֿון זייערע לייט האָט אַ קוש געטאָן דעם "מסתרי פּאַריז"! און, לויט איך האָב געהערט פֿון אַ זיכערן מענטש, איז דער "מסתרי פּאַריז" אַ "מעשה נוראָ" פֿון עפּעס אַ "חרבונה", — נישט אונדזער חרבונה, דער "זכור לטוב" פֿון דער מגילה — נאָר עפּעס אַ האַלץ־העקער, פֿון פּאַריז, וואָס איז אַרומגעגאַנגען מיט באָרוועסע פֿיס אויף שטיקער גלאָז; און נאָך אַזעלכע שקרים, וואָס אַ פּאַריזער שקרן האָט אויסגעטראַכט, און אַ ווילנער משכּיל האָט איבערגעשריבן אויף לשון־קודש!

רבותי! איך האָב ברוך־השם, אָפּגעלעבט אַ שטיק וועלט. בינען בין איך געווען מלמד אין דערפֿער און אין שטעטלעך, און אין גרויסע שטעט! שוין אַ יאָר זיבן בין איך, ברוך־השם, מלמד אין וואַרשע, און קום, געגלויבט דער אויבערשטער, צווישן מענטשן, און קען מענטשן . . .

איך קען מתנגדים, וואָס שפּרינגען אויס דער הויט פֿאַר אַ "ויצמח פּורקניה"; חסידים, וואָס האַלטן די, וואָס פֿאָרן צו אַנדערע רביים, פֿאַר כּופֿרים בעיקר, חס־ושלום!

---

*) אַ כּפֿר אַפּצולאַכן פֿון חסידים, נאָכגעמאַכט אין חסידישן נוסח.

אויך קאן איך משכילים, א סך משכילים: גרעסערע און קלענערע, קענער און אזוי שרייבערלעך, און אפילו א סך, א סך מופקרים!

דאס אלץ קען איך! נאר קיין כופר, דאס האב איך נאך ביזן היינטיקן טאג נישט געזען!

איך האב אפילו די העזה צו זאגן, אז צווישן דעם גאנצן עולם משכילים איז נישטא איינער, וואס זאל האבן זיין אייגנעם שנים! וואס זאל האבן זיין אייגענע שיטה, זיין אייגענעם דרך. איך האב אפילו צווישן גאנצן עולם משכילים נישט געזען קיין מענטשן, וואס זאל קוקן אויף עפעס מיט אייגענע אויגן . . . אויסער, אפשר, צוויי־דריי גדולים — קארפן־קעפ. די רעשט, — ווי איר קוקט זיי אן — די גאנצע חברה משכילים, זיינען נישט ווערט, זאג איך אייך, קיין אויסגעבלאזן איי! זיי זיינען אויך חסידים, נאר אנדערע חסידים; זיי גלויבן אין ז י י ע ר רבין! און זיי הענגען אן זייער גדול הדור, פונקט ווי מיר אן אונדזער גדול הדור.

איך קען שווערן בנקיטת חפץ, אז קיינער פון זיי האט נאר קיין שיטה נישט, אפילו נישט אויף חיי שעה! נאר אלץ אמונה אינם גדול. און זיי טוען אים נאך, און ווייסן אפילו קיין חילוק נישט צווישן דעם, וואס דער גדול האט געזאגט מיט ישוב הדעת, מיט א קלארן שכל, מיט אן ערנסט, און וואס ער האט געזאגט אין פלוג, צי אין כעס, צי נאר לשם נצחון!

פונקט ווי אנשי שלומנו, עס פעלט נאך נישט א האר!

און קומט צו מיר איינער פון דער חברה, און זאגט מיר, אז ער איז כופר, — עס איז דאך נאריש, איך וועל דאך אים נישט מבייש זיין, — נאר ווייסן ווייס איך, אז ער מאכט חוזק, אדער גלאט ער מאכט זיך גרויס! אז דווקא אזוינער — האט מורא ביינאכט ארויסצוגיין איינער אליין! און אפשר מ ו ז ער אזוי זאגן, די פרנסה וויל אזוי! און וואס טוט אלץ א מענטש נישט צוליב פרנסה ! . . עס קען אויך זיין א מענטש, — א נאר, סתם א שוטה; אזוינער, וואס ווייסט נישט, ו ו א ס ער ווייסט נישט, אין וואס מען מוז גלויבן ! . .

און אויב אזוי, וואס זאלן מיר זיך שעמען מיט דעם, אין וואס מ י ר גלויבן?

מיט וואס זיינען אנשי שלומנו ערגער פאר דער חברה משכילים, וואס טוען נישט מער, נאר דערציילן און דערציילן באבע־מעשיות און שבחים פון זייערע גדולים? באשר בכן — אונדזערע מעשיות זיינען נישט קיין אויסגעטראכטע? באשר בכן — מיר שרעקן נישט דעם עולם מיט גזלנים, רוצחים, פאלשע געלט און פאלשע וועקסל־מאכער? דווקא מוז מען שרייבן, וואס עס איז נישט געשטויגן, ניט געפלויגן?

און בפרט אז איך וויל נישט דערציילן קיין מעשה מעבר לים, און נישט קיין מעשה פון קדמונים, נאר א זאך, וואס האט זיך געטראפן דא, אין אונדזער ווארשע, און דווקא ערשט נישט לאנג!

איי וואס? עס וועט קומען איינער און זאגן לא־כי! שקר די זאך!

אדרבה, זאל ער קומען, זאל ער די העזה האבן! איך, ברוך־השם — בין א פראסטער מלמד, נישט קיין שרייבערל, חס־ושלום, און מיין מלאכה איז נישט קיין ליגנט, און מיין פרנסה איז נישט פון ליגנט!

אז איך אליין לערן אמאל מיט חשק, קענען עס מיינע גבירישע תלמידים נישט פארשטיין. זיי פרעגן מיך, צי איך דארף **א י ך** נאך לערנען ווער **מ י י ן** רבי איז? . .

די שוטים! זיי ווייסן פארט נישט אז די וועלט איז גאר א ווילער רבי, אז דאגת פרנסה איז א רבי! צרות צרורות זיינען גוטע מלמדים . . . דער יתוש, וואס קראצט אלץ אינאיינעם אין מוח מיטן "אם תאמר: מהו נאכל?" איז גאר א פייערדיקער רבי! און זיי אליין, די תלמידים מיינע, און די פאטערס זייערע — די בעלי־בתים מיינע, זיינען אויך גאר פיינע מלמדים . . . אוי, ווי פיין!

אלץ טרייבט צום לערנען!

אבער זו תורה וזו שכרה!

מיש איך אויף די גמרא, — ווער איז צו מיר גלייך.

אז איך עפן די גמרא, פיל איך, אז דער הימל האט זיך מיר געעפנט! אז דער ריבונו של עולם האט מיר מיט זיין גרוים חסד געגעבן פליגל; גרויסע, ברייטע פליגל האט ער מיר געגעבן! און איך פלי מיט זיי; און אדלער בין איך! און פליען — פלי איך וויט, וויט! נישט מעבר לים; פון דער וועלט ארוים פלי איך!

פון דער וועלט מיט שקר, מיט חניפה, מיט יסורים רעים!

און איך פלי גאר אין אן אנדער וועלט אריין! אין א נייער וועלט, אין א וועלט פון כל־טוב, פון רק טוב; אין א וועלט, אן א דעה פון בייכיקע בעלי־בתים, פון מיוחסים — עמי־הארצים; א וועלט אן א צורת מטבע, אן א דאגת פרנסה. דארט איז נישטא קיין מקשה לילד, קיין הונגעריקע קינדער, קיין וויבערשע קולות!

און דארט בין **א י ך**, **א י ך** דער ארעמער, קראנקער, דערשלא־

גענער, אויסגעהונגערטער און אויסגעדארטער מלמד, — איך, עני מדוכא, וואס שטומט דא ווי א פיש, וואס מען טרעט דא ווי א ווארים, — א י ד בין עס דארט דער מענטש, דער מיוחס, דער בעל דעה! און פריי בין איך און פריי איז מיין רצון, און צו שאפן האב א י ד! וועלטן בוי איך אויף און וועלטן צעווארף איך! און איך בוי מיר נייע אויף זייער ארט! נייע, שענערע און בעסערע וועלטן! און איך לעב אין זיי, פלי ארום אין זיי! אין גן־עדן בין איך . . . אין אמתן גן־עדן!

און ווייסן ווייס איך, אז איך ווייס מער, ווי דאס וואס איך וויל און קען אויסזאגן מיינע תלמידים, און וואס איך זאג מיר אליין אוים! און איך פיל אזויפל, וואס מען קען איבער די ליפן נישט ברענגען; וואס קיין אויג זעט עס נישט און קיין אויער הערט נישט, נאר אין הארץ וואקסט עס, דארט לעבט עס, דארט קלאפט עס!

די "שנים אוחזין בטלית" זיינען פאר מיר נישט קיין מענטשן פון גאס, נישט קיין פראסטע ראובן ושמעון, ווי איך פארטייטש פאר מיינע תלמידים! און דער טלית, איבער וועלכן זיי שפארן זיך, איז נישט קיין טלית, וואס מען קויפט ביי יאסל פעשעס אין געוועלב . . . איך נעם טיפער!

איך זאפ דאך אייך די ניצוצין — די ליכטיקע פונקען פון צ ו ו י ש ן די שורות, פון צווישן די ווערטער, פון צווישן די א ו ת י ו ת ; די נשמה זאפט זיי דאך איין ווי א שוואם! איך פיל דאך, ווי איך ווער אינגאנצן דורכגעצויגן, דורכגעזאפט מיט דער ליכט, וואס איז טאקע באהאלטן געווארן פאר די צדיקים לעתיד לבא — אויף י ע נ ע ר וועלט! אוי, נאר זיצן און לערנען! נאר לערנען!

— —

און דאס מוז איך אייך אויך זאגן, אז אויב איך בין אין די גבירישע הייזער, און זע ווי זיי זיצן און שפילן גאנצע נעכט אין קארטן, אדער פארברענגען די צייט מיט שיחת־נשים, מיט אנדערע הבלים . . .

אדער אז איך גיי אין גאס, און זע דורך אן אפענער שענק־טיר, ווי עס זיצט א בעל־מלאכה אין א וואלקן פון רויך און טרינקט, זאג איך אייך, ווער איך ג א ר נ י ש ט אין כעס . . . בין איך אויף זיי גארנישט מקטרג . . . אדרבא: מיר צעגייט דאס הארץ פאר ר ח מ נ ו ת אויף זיי!

ווארן, צוריק געשמועסט, וואס זאלן זיי טאן אן תורה ? . .

ווי איך האב שוין געזאגט, האב איך אמאל געקנעלט אין א דארף, האט מיר מיין תלמיד געוויזן, ווי צום סוף זומער פליען זיך צונויף די פייגעלעך און פארלאזן אונדזער מדינה, איידער דער ווינטער קומט . . .

איך האָב געזען ווי זיי נעמען זיך צוזאַמען גאַנצע מחנות און לאָזן זיך אַוועק ווייט, ווייט . . .

די קליינע פייגעלעך קענען נישט און ווילן דאָ נישט בלייבן אין דער צייט פון שניי און פרעסט . . . אין דער צייט, קען דאָ קיין אָרעם פייגעלע קיין קיום נישט האָבן . . . און די פייגעלעך ווייסן עס: זיי פילן אַז דער ווינטער קומט, אַז זייער מלאך־המות קומט . . .

נאָר איינמאָל האָב איך געזען, ווי אַ קליין פייגעלע, אַ בעל־מום, נעבעך, מיט אַ צעבראָכן פליגעלע, האָט געהיפּט און געהיפּט איבער דער נאַסער, קאַלטער ערד, עס האָט געפּישטשעט, און עס האָט זיך ניט געקענט אויפהויבן אין דער הייך, נאָכצופליען די גרויסע פייגל . . .

און עס איז אַ צער־בעלי־חיים געווען צו קוקן ווי דאָס אָרעמע פייגעלע האָט זיך קיין אָרט נישט געפונען, און אַלץ געהיפּט און געהיפּט, און געקוקט ווי יענע, די פרייע פייגעלעך, פליען, פליען הויך, הויך אַוועק...

און דעמאָלסט האָב איך מיר געטראַכט: צו דעם קראַנקן פייגעלע איז געגליכן די נשמה פון אַן עם־הארץ . . .

פליען קענען זיי נישט, די עם־הארצים; זיי האָבן קיין פליגל, קיין תורה נישט!

גיב זיי תורה, גיב זיי פליגל, וועלן זיי פליען . . . וועלן זיי אויך פליען אַרויף, צו די הויכע וועלטן!

מען האָט זיי אָבער די פליגלען צעבראָכן, היפּן זיי אַרום אויף דער ערד, איבער דער קאַלטער בלאָטע . . .

רעדט מען ניבול־פה, שפּילט מען אין קאָרטן!

דער רייכער אין סאַליע, דער אָרעמער אין שענק . . .

נאָר לאָמיר צוריקגיין צו דער זאַך . . .

הכלל — איך זיץ און לערן . . .

ביסלעכווייז איז זיך דער קליינער עולם צעגאַנגען . . . דער שמש איז אַרויסגעגאַנגען דער לעצטער . . .

וואָס אַרט עס מיך? איך זע גאָרנישט!

ביי אַ ליכט, אין וואַרעמען בית־המדרש, ביי דער אָפענער גמרא, האָב איך, אַפילו איינער אַליין, קיין פחד נישט!

און פאַרטיפט בין איך געווען, ווי עס דאַרף צו זיין!

תורה, ווייסט איך דאָך, איז געגליכן צו א ים, פאַליעס שלאָגן!

איינשלינגען ווילן זיי מיך . . . נאָר איך קען שווימען! איך לאָז מיך אראָפּ און שווים אַרויף, און בין ווייטער אויבן אָן! טײַלמאָל ווערט שטיל דער ים; ער ווערט שיין, ריין און קלאָר ווי דער הימל . . . און מיין נשמה באָדט זיך אינם פרישן, מחיהדיקן וואַסער; זי גליטשט זיך ווי איבער א שפּיגל, מיט תענוג, מיט חן . . . און דאָס וואַסער וואַשט זי אַרום, רייניקט זי אָפּ פון אַלע פלעקן, מיט די שוואַרצע עולם־הזה־פינטעלעך!

און ריין, און הייליק ווערט די נשמה . . .

מיר איז גוט! איך זע די וועלט אַרום מיר, איך פיל דעם בעל־הבית איבער דער וועלט! איך זע די וועלט, און די וועלט זעט מיך; און איך ווייס אַז איך בין א חלק פון דער וועלט, אַז א י ר בעל־הבית איז אויך מ י י ן בעל־הבית; אַז אין זיין רשות, וועט מיר קיין האָר נישט געקרימט ווערן. ער וועט נישט לאָזן, און די וועלט א ל י י ן וועט אויך נישט לאָזן . . .

און ביז אַהער איז די הקדמה, ציינד גייט די מעשה גופא!

ב

וואָס אמאָל ווייניקער

זאָגט

יוֹחָנָן המלמד: אז די מַשְׂכִּילִים האבן נישט געלאכט און אַנשי שלוֹמֵינו האט נישט פארדראסן פאר מַיין ערשטער מעשה, איז א סימן, אז איך בין גע־רעכט; אז עס איז אזוי ווי איך זאג: אז די גאנצע נפקא מינה צווישן א מַשְׂכִּיל און א חָסיד איז היינטיקע צייטן נישט מער ווי אינם נאמען. איי וואָס? — חברה שלאגט זיך, מאכט קולי קולות, — איז עס אויך נישט מער ווי צוליב דעם נאמען . . .

און אויב אזוי, וואס שווייג איך?

די ביז, וואס נאגט זאפט פון גראָז און בלומען, גיט האָניק; און איך, וואס האב מיך אין לעבן א סך אנגעזען — בין מְחויב צו דערציילן.

און איך וויל אייך דערציילן, וואס איך האב מיך דערמאנט, בשעתן קנעלן . . .

געקומען דערצו בין איך דורך מיין תלמיד איציקל, וואס האט ליב צו האבן מיט מיר וויכוחים! אז איך פארשווייג אים, מַחֲמַת ביטול־תורה, מיינט איציקל, אז איך בין אים מודה! זאל אים השם יתברך העלפן . . .

און דער בחור איציקל האלט שטארק פון היינטיקע צייטן.

— א שפאס, — זאגט ער, — א וועלט! סאמע מאשינעס (דער פאטער זיינער האט א פאבריק). אלץ גייט אויף פארע און עלעקטרי; דאס זיינען, — זאגט ער, — אונדזערע משרתים: זיי מאלן אונדז מעל, באקן ברויט, מאכן זייף, פירן איבער פון איין עק וועלט צו דער צווייטער, רייז קפיצת הדרך! . .

און ער איז בטוח, אז די בעלי־המצאות וועלן נאך כאפן אמאל די ווינטן און וועלן זיי איינשפאנען צום וואַרשטאַט; מען וועט נאך צוזאמענ־נעמען די שטראַלן פון דער זון, און היטן זיי, למשל, שטיוול פוצן! און דער עיקר — מען וועט נאך אמאל אויף באַלאַנען פליען אין דער לופט, ווי מלאכי השרת, להבדיל . . .

מילא, בנוגע צו דער מלאכה, צו די מאשינעס, איז נאך צו דער־ליידן . . . איין דור ירשנט המצאות פון צווייטן — ווערט, וואָס אמאל מער המצאות; דאָס קינד אויפן פאָטערס אקסל איז העכער פאַרן פאָטער . . .

מיין תלמיד, איציקל, זאָגט אָבער, אז בכלל דער מענטש ווערט וואָס אמאל קליגער, פיינער, הן אין דעות, הן אין מידות טובות . . .

— וואָס א יאָר, — זאָגט ער, — וואַקסט מען מיט א קאָפּ אין דער הייך.

אפשר קומט עס דערפון, וואָס מיין תלמיד, איציקל, איז בטבע א בעל מזג טוב, און אגב — איז ער טאַקע צופרידן פון דער וועלט!

— דער שלום, — זאָגט ער, — פאַרשפּרייט זיך אין אלע לענדער, מידת הרחמים וואַקסט פון טאָג־צו־טאָג (מען גיט גוזמאות צדקה; דער טאַטע זיינער, דער גביר, גיט אויך א סך!), און באַלד, באַלד, — זאָגט ער, — וועלן מקוים ווערן ישעיה הנביאס ווערטער, וגר זאב עם כבש, — עס וועט וווינען א וואָלף צוזאמען מיט א שעפּעלע, און ווי ווייטער שטייט . . .

און אָט איז דעם בין איך מסופּק ! . .

איך דערמאָן מיך אן שלמה המלכס שאלה: ווער ווייסט, צי שטייגט דער גייסט פון מענטש ארויף ? . . וואָרים ווייסן ווייס איך, אז עס איז פאַראַן אומריין וואַסער, וואָס פליסט אין זאמד, און, פליסנדיק, ווערט עס וואָס אמאל ריינער, ווייל עס לאָזט איבער די אומריינקייט אין זאמד; צום סוף קאָן מען אפשר דאָס גאָר טרינקען עס איז אָבער אויך פאַראַן א קוואַל וואַסער, וואָס פליסט פון א פעלז, גאָר פון א רייז, גאָר פון א הויך אָרט, נאָר עס פליסט איבער א מושב, און וואָס ווייטער עס גייט, אלץ שמוציקער ווערט עס; סם ווערט עס.

צו וועלכן וואַסער זיינען מיר גליך?

איך זיץ און טראַכט, און עס שטעלן זיך מיר פאַר די אויגן: ר׳ זישעלע, זכר צדיק לברכה — דער באַוווּסטער גאון עולם, וואָס איז גע־זעסן א יאָר צוואַנציק על כסא הרבנות אין זאַמאָשטש, און דער זון זיינער, ר׳ יחיאל, עליו השלום, א ייד א גביר, וואָס מען האָט מיט אים געטאָן א

שידוך מיט א לובלינער גביר, און ער איז דארט געזעסן על התורה ועל העבודה, און וואס זיינע צדקות ומעשים טובים האבן געשמט אויף דער וועלט!

און א דריטער, אויך נישט מיט דער האנט אוועקצומאכן, ר׳ יחיאל, עליו השלום, א זון, דעם גאונס ר׳ זישעלעס אן איניקל, להבדיל בין החיים והמתים, הגביר הנכבד ר׳ יוסף, איציקלס, מיין תלמידס, פאטער, וואס וווינט דא אין ווארשע, האט א גרויסע פאבריק און איז אן איש מכובד אין דער גאנצער שטאט . . .

לאמיר צוריקגיין צו ר׳ זישעלען.

עס איז ידוע לכל, אז ר׳ זישעלע איז געווען איינער פון די גדולי הדור ! . .

יינגלוויז האט ער געלערנט ביים ליסאער רב, — גאר א פארצייטיקער גאון! דער ליסאער רב האט פון אים געהאלטן עולם ומלואו; ער דערמאנט אים אין א תשובה, ווו ער שרייבט מיט דעם לשון: ״און מיין תלמיד מובהק, כמו״ר זישע, האט פאר מיר געלערנט די סוגיא, און האט זיך אראפגעלאזט אינם טיפן וואסער, און האט ארויפגעבראכט א טייערע פערל. און בטוח בין איך, אז ער וועט זיין א גדול בישראל״.

און אזוי איז טאקע געווען!

ר׳ זישעלע איז געווען, ווי מען זאגט, א גייענדיקע שאנק מיט ספרים, — א גרייזעבער זכרון, א קלארער שכל, — א גאון מיט אלע מעלות.
און פארוואס דען האט מען אים גערופן: ר׳ זישעלע, פארוואס נישט ר׳ זישע?

ערשטנס — פאר גרויס ליבשאפט:

ער איז א גרויסער עניו געווען, א גרויסער מרוצה לבריות . . . א ליב אין תורה ועבודה, אין קהל־זאכן; ניט געקוקט אויף בעלי־בתים תקיפים, אויף גבירים גרויסע . . . און געשטעלט אויף זיך; ביי א הפסד מרובה, האט ער אפילו אויף א קדמון א מחמיר נישט געקוקט. קוים איז געגאנגען אין יידיש געלט, פלעגט ער זאגן: דער קדמון איז געווען רב אין זיין צייט און אין זיין שטאט, און איך בין מרא דאתרא אין מיין צייט און אין מיין שטאט.

און דער אייגענער ר׳ זישעלע האט געפירט זיין רבנות — די קהילה מיט דייטשן, בעלי־בתים, אלערליי כיתות חסידים און בעלי מלאכות, טאקע ווי א גוטער פאסטוך פירט די שאף . . .

פאר אים האבן אלע מורא געהאט, קיין הויך װארט נישט גערעדט!

ער האט נאר געדארפט זאגן: איך מיין אזוי און אזוי . . .

און עס איז געווען גענוג!

ווארים ,אז נישט, — "וועט ר׳ זישעלען פארדריסן!" און ר׳ זי־שעלען זאל נישט פארדריסן, וועט דער, וואס האלט די פאכט, נישט הויבן דעם מקח פון פלייש.

ר׳ זישעלען זאל נישט פארדריסן, וועט דער וואכערניק נישט פאר־קויפן דעם אביונס משכון . . .

ר׳ זישעלען זאל נישט פארדריסן, וועט די חברה קדישא נישט באַ־ליידיקן די נושאים, און די חברה נושאים וועלן זיך נישט שטעלן קעגן די גבאים פון חברה קדישא . . . עס וועלן זיך אפילו די חסידים קיין באַזונ־דערן שוחט נישט אויפנעמען!

און, ווען אלע ציטערן פאר ר׳ זישען, וואס איז שטיל ווי א טויב, ציטערט ער נישט מער, נאר פאר חמץ בפסח!

א גאנץ יאר איז כוחא דהיתרא עדיף . . . כשר און כשר; ביי הפסד מרובה — אודאי כשר!

און פסח — אלץ טריפה! טריפה און טריפה; אסור באכילה, אסור בהנאה, מען צעברעכט די כלים — סכנת נפשות!

און פארוואס שרעקט ער זיך? פאר דער "משהו" שרעקט ער זיך! א קלייניקייט, — זאגט ער, — א משהו! און וואס קומט? כרת! דער עונש איז: "ונכרתה הנפש ההיא מעדת ישראל!"

און ער זאגט: — בעסער אלע מדורות פון גיהנום, — דאס נעם איך אויף מיר פאר א יידישן גראשן. — איידער כרת, ארויס פון כלל־ישראל!

א טיפער ענין!

דאס איז ערשטנס . . .

און צווייטנס (רופט מען אים ר׳ זישעלע), ווייל ער איז געווען גאר קליין געוויקסיק.

די גרויסע נשמה האט געשטעקט אין א גוף, וואס האט געקאנט שפאצירן אונטערן טיש!

אז ר׳ זישעלע זיצט אויבנאַן אויף אַן אסיפה פון די בעלי־בתים, זעט מען אים נישט אַרויס; כאָטש אַ ספּאָדעק האָט ער געטראָגן אַ הויכן . . .

אַז אַ בעל־הבית פאַרשפּעטיקט זיך, פרעגט ער: — שוין דאָ אונדזער ר׳ זישעלע? — אומקוקן זיך העלפט נישט.

פאַר דאָס אָבער, אַז ער זעט, אַז עס איז שטיל, אַז דער עולם האַלט די קעפּ אין אַ זייט און הערט זיך איין — ווייסט ער שוין, אַז ר׳ זישעלע איז דאָ.

שמייכלט ער, דער בעל־הבית, און טראַכט: ״עס שיטן זיך שוין פּערל פון ר׳ זישעלעס מויל . . . דער עולם שווייגט און שלינגט זיינע ווערטער . . . זאָל ער לעבן, ר׳ זישעלע!״

דער עיקר האָט ר׳ זישעלע זיך צוגעלאָזט צו קינדער! ער האָט זייער ליב געהאַט קינדער.

דער יונגער עולם אין בית־המדרש האָט עס געוואוסט, און קוים האָט זיך ר׳ זישעלע געוויזן אין בית־המדרש אַריין, פאַר יום־כּפּור־קטן, צי פאַר אַן אסיפה, פלעגט אים חברה אַרומרינגלען פון אַלע זייטן, מיט אָפּגענע גמרות, מיט אַלערליי שאלות, פון דער סוגיא, פון יענער סוגיא, פון אַ רמב״ם: און ער פלעגט שמייכלען, יעדן ענטפערן מיט אַ שמייכעלע אויף די ליפּן, מיט שמחה און ליבשאַפט אין די קינדערשע אויגן. וואָס ער האָט געהאַט עד יום פּטירתו, און זיין זיס קולכל, וואָס האָט געקלונגען ווי אַ זילבערן גלעקל!

נאָר אַרויסגעזען פון צווישן דעם קליינעם עולם האָט מען אים נישט!

איינמאָל האָט זיך געטראָפן אַ מעשה: שעבערשין — דריי מייל פון זאַמאָשץ — האָט זיך אַראָפּגעבראַכט אַ נייעם רב, פון ערגעץ פון דער פרעמד; ער האָט ר׳ זישעלען פון פּנים נישט געקענט, און באַלד נאָכן ערשטן שבת, נאָך דער ערשטער דרשה, איז ער געקומען קיין זאַמאָשץ צו ר׳ זישעלען . . .

טרעפט ער אים נישט אין דער היים. גייט ער דערווייל אין בית־המדרש אַריין; וווּ דען זאָל גיין אַ שעבערשינער רב?

זעט ער אַ רעדל יינגלעך, און איינער איז דער מיט קלינגט מיטן קול איבערן גאַנצן בית־המדרש און ענטפערט אַלע תוך־כּדי־דיבור, כּלאַחר־יד . . .

גייט ער צו; ווערט ער ניבהל ונישתומם, און פרעגט:

— וואס איז עס דעם יינגל געשען, וואס ער איז גרוי געווארן ווי א טויב? . .

מוסף ראש־השנה, פלעגט ר׳ זישעלע דאווענען פארן עמוד אין שול. אין שול, פארן עמוד, איז דאך טיפער, "ממעקים קראתיך ה׳", זעט מען דאך ר׳ זישעלען אודאי נישט ארויס . . . דער עולם וויל דאך אבער זען, ווי זיין קליין זיס קעפל הוידעט זיך. און דער עולם שווערט זיך נאך, אז אין די תנועות פון זיין קעפל, צוזאמען מיט זיינע זיסע ניגונימלעך, פארטייטשן זיי אלע תפילות . . . שטייען זיי טאקע גאנץ מוסף אויף די נעגל; אנדערע שפרינגען ארויף אויף די בענק.

און א שונא־בצע איז ער געווען גאר אן אויסטערלישער . . .

כמעט יעדעס יאר קומען שלוחים פון די גרעסטע שטעט און בעטן זיך, ר׳ זישעלע זאל אננעמען דארט דאס רבנות!

מען וויל ר׳ זישעלען אפנילטן.

ער וויל נישט הערן און גערענקען . . .

און ער מאכט זיך אן הלצהלע:

— איך האב עמיצן, — זאגט ער, — חס ושלום, געהרגעט, איך זאל דארפן זיין נע־ונד?!

בעט זיך ביי אים די שטאט: רבי זישעלע קרוין, רבי לעבן, לאזט אייך כאטש מוסיף זיין אויף די שכירות . . .

בייזערט ער זיך: — וואס ווילט איר מאכן פון מיר א פרעסער אויף דער עלטער? זאט בין איך אזוי אויך!

און וויפל נעמט ר׳ זישעלע שכירות! פופציק פוילישע גילדן א וואך!

און קיין רח״ש נעמט ער נישט.

ר׳ זישעלע זאגט, אז ער איז א רב, נישט קיין מקבל!

פסק־געלט גיט ער אוועק צו די דיינים.

— זיין תורה, — זאגט ער, — פארקויפט ער נישט; אפילו זיין שכל־הישר ביי א פשר האט ער אויך נישט צו פארקויפן . . .

יום־טוב־געלט — שענקט ער אוועק די שמשים.

דא זוכט ער קיין תירוץ נישט; גלאט — ארימע אידן!

שלח־מנות ווייטער טוישט ער . . . וואס ער באקומט פון רייכע, שיקט ער אפ די אביונים; פון די אביונים, וואס ער באקומט, שיקט ער אפ די רייכע ,און ער עסט, וואס די רביצין באקט . . .

"אדם רוצה בקב שלו!"

נאר דאס אלץ האב איך אייך דערציילט אגב־אורחא . . . אז מען דערמאנט ר' זישעלען, מוז מען כאטש אביסל דערציילן!

דער עיקר איז דער מנהג, וואס ר' זישעלע האט געהאט.

עס פלעגט זיך אים טרעפן ארויסצוגיין דער לעצטער פון שטוב און צו פארשליסן די טיר. זעענדיק, אז די טיר איז אלט, דער שלאס — נישט יינגער, און אז מיט א ליאדע קלאפ צעברעכט מען ביידע, טראכט ער, אז עס איז אים לייכט צו באגנבענען, און —

— רוב גנבי ישראל נינהו! — זיפצט ער.

און ר' זישעלע וויל נישט, א ייד זאל, חס ושלום, נכשל ווערן דורך דעם, וואס ער פארגעסט צו פארריכטן די טיר . . .

וואס טוט ר' זישעלע?

זאגט ער:

— ריבונו של עולם, זיי דו מיין עדות, אז איך בין מפקיר, אז איך צי ארויס פון מיין רשות מיין גאנצע האב און גאב, הן מטלטלין פון שטוב, הן בארעס געלט, וואס איך ווייס ,און וואס איך ווייס נישט.

און אז ער איז צוריק אהיים געקומען, האט ער צוריק זוכה געווען מן ההפקר!

איך האב מאריך געווען ביי ר' זישעלען, זכרונו לברכה, ווייל איך שוין ביי זיין זון מיטן אייניקל מקצר זיין . . .

ווי אויבן איז געשטאנען, האט ר' זישעלע געמאכט מיט ר' יחיאלן א שידוך פון לובלין. א צייט לאנג האט ר' יחיאל געגעסן קעסט, דערנאך איז ער געווארן א בעל־הבית פאר זיך. אז עושר במזומן איז ער געווען, כל ימיו האט ער זיך מפרנס געווען פון פראצענט, און איז זיך געזעסן על התורה ועל העבודה, און האט עוסק געווען אין מצוות ומעשים טובים.

קיין וואכערניק, פארשטייט זיך, איז ער נישט געווען . . .

און א מידה האט ער געירשנט פון פאטער ר' זישעלען — נישט מבייש זיין קיין שום בן־אדם! און — עניוות!

ר׳ יחיאל מישט זיך שטארק אין קהל־זאכן, נאר קיין התמנות נעמט ער בשום אופן נישט אן; ער איז קיין דאזארצע, קיין גבאי נישט, גארנישט!

צדקה הייסט ביי אים נאר מתן בסתר . . .

ער גייט ווינטער גאנץ פרי אין גאס אריין; זעט ער פויערים פירן האלץ (פון שטיין קוילן האט מען נאך דעמאלסט נישט געוווסט), — קויפט ער א פורל האלץ, — צוויי־דריי פורלעך האלץ, און זאגט דעם פויער, ווו ער זאל אפפירן . . . ער ווייסט שוין, ווו א געפרווירענער קבצן ווינט! ער פלעגט פאר יעדן יום־טוב אפשיקן נדבות מיט דער פאסט — א ספרא־רבה איז ער געווען, — נאר די אדרעסן פלעגט ער שרייבן מיט דער לינקער האנט, מען זאל זיין כתב־יד נישט דערקענען, ווייל ער פלעגט אמאל שרייבן צו גרויסע שררות וועגן יידישע זאכן . . .

דערפון האט זיך געמאכט א מאמר, אז די נדבות דורך דער פאסט שיקט א באהאלטענער בעל־תשובה, וואס האט אוודאי עמיצן באגזלט און קאן די גזילה נישט אפגעבן . . . ערשט נאך ר׳ יחיאלס פטירה, איז מען געוואר געווארן, ווער דער ״גזלן״ איז געווען . . .

און אויסער אין חברה־פושקעס אריין, פלעגט ער מיד־ליד קיין נדבה נישט געבן . . . אלץ געבארגט, — א כשרע הלוואה הייסט עס! ״ווען גאט וועט העלפן, וועסטו אפגעבן, מיטאמאל, ביסלעכווייז; מיר אדער פאר מיר אן אנדערן נויטבאדערפטיקן״. . .

און איינמאל האט פאסירט אזא מעשה: ר׳ יחיאל קומט אהיים פון גאס און טרעפט עמיצן ביי זיך אין שטוב. יענער האט אים דערזען און איז געווארן ווייס ווי קאלך.

ר׳ יחיאל קוקט, פון הינטערן יידנס פאלע שטארצט עפעס בולט ארויס.

אין יידנס פנים האט ר׳ יחיאל דערקענט, אז ער האט פאר זיך נישט קיין פשוטן גנב . . . ער שטויסט זיך באלד אן, אז עס איז אן עני הגון, אז ער איז געקומען עפעס בעטן, און, אז ער האט קיינעם נישט גע־טראפן איז ער נישט עומד געווען בניסיון, האט אים דער יצר־הרע גובר געווען . . .

גייט ר׳ יחיאל צו אים צו גאנץ פריינדלעך און זאגט מיט א שמייכעלע:

— איר האט אוודאי געוואלט לייען אויף א משכון? ווייזט נאר דעם משכון . . .

דעם ארעמאן קלאפט א צאן אן א צאן.

— וואס איז די חרפה? — פרעגט ר׳ יחיאל געלאסן: דאס מזל דרייט זיך ווי א רעדל, געלט איז קיילעכדיק! היינט בארגט איר ביי מיר, מארגן איך ביי אייך . . .

און אזוי רייד̈נדיק, נעמט ער ביי אים אפיר פון אונטער דער פאלע זיין איינגענע פאר זילבערנע לייכטער.

און ר׳ יחיאל שטעלט זיי געלאסן אנידער פאר זיך אויפן טיש, גלייך ער זעט זיי באמת דאס ערשטע מאל, און וויל אפשאצן, וויפל ער מעג אויף זיי בארגן.

דער ייד, נעבעך, ווייל דערווייל אנטלויפן, זיינען אים אבער די פיס ווי צוגעשמידט.

— הכלל, ר׳ קרוב, — פרעגט ר׳ יחיאל, — וויפל ווילט איר בארגן?

און דער ייד קאן, נעבעך, נישט די צונג איבערדרייען.

— איר זייט, ר׳ קרוב, א גרויסער בושת־פנים . . . נו, וואס קאן מען מאכן? "את פתח לו" שטייט, וועל איך פאר אייך ריידן:

— עס גייט צו פסח, — הערט, צי איך בין מיך נישט טועה, — איך בין שטארק מסופק, צי איר האט אויף מצות . . . נו, שאקלט מיטן קאפ: יא, צי ניין!

יענער, נעבעך, שאקלט אויף ניין.

— וואס דען! מען דארף דערצו קיין נביא נישט זיין! דאס פנים אייערס מסרט! נאר — איר האט אפשר נאך א טאכטער צו פארקנסן? יא?

— נו, שאקלט מיטן קאפ — יא, צי ניין?

דעם ארעמען יידן האבן זיך שוין אבער געעפנט די קוואלן פון די אויגן; ער האט זיך שטארק צעוויינט.

— נארישער מענטש! — מאכט ר׳ יחיאל, — וואס וויינט איר? איך האב דאך אייך געזאגט, גלגל חוזר!

דער ייד קאן זיך אבער נישט איינהאלטן; ווערט ר׳ יחיאל, מכלומרשט, ברוגז, האט ער פאריבל:

— על פי דין, — זאגט ער, — בין איך אייך, ר׳ קרוב, מחויב צו העלפן; "עזוב תעזוב" שטייט, פארפאלן! אבער ווו שטייט עס, איך בעט אייך, אז איך בין מחויב אויסצוהערן אייער געוויין, הא?

דער ייד האלט זיך איין מיט די לעצטע כוחות, און ר' יחיאל זאגט ווייטער:

— ווייסט איר וואס, ר' קרוב, איך וועל אייך געבן לויט דעם משכון . . .

— אין מיינע אויגן איז דער משכון עובר לסוחר — אויף פחות — ווערט ק"ן קערבלעך . . . וועל איך אייך בארגן פינף-און-זיבעציק, — אכציק! צען רובל אויף יומטוב, זעכציק אויף נדן פאר דער טאכטער, און נאך צען — א התחלה אויף חתונה-קליידער, חתונה הוצאות; די רעשט וועט גאט העלפן.

— און אז גאט וועט העלפן, גיט ער צו, ווי זיין מינהג איז געווען, — וועט איר באצאלן . . . איך בין בטוח, איר וועט באצאלן!

ציגד גייען מיר איבער צו ר' זישעס איינִיקל.

איינמאל, א יומא דפגרא איז עס געווען, האט מיך איציקל, מיין תלמיד, שטארק געבעטן, איך זאל מיט אים גיין באקוקן דעם פאטערס פאבריק. ער וויל מיר ווייזן די טייערע, קונציקע מאשינען . . .

איך האב אים נישט געקאנט אפזאגן; א יומא דפגרא איז, גיי איך.

אין פאבריק אריין גייען מיר דורך א שמאל פעדערהייזל וווּ צוויי מענטשן קאנען נישט צוזאמען דורכגיין, נאר איינער נאכן אנדערן. פון דארט זיינען מיר געקומען אויף א גאנץ גרויסן הויף ארוים, פון הויף ערשט אין פאבריק אריין. אין פאבריק איז נאך מער רחבות ווי אויפן הויף.

און די פאבריק איז פול מיט ווארשטאטן. און ביי יעדן ווארשטאט שטייט א פועל. דער ווארשטאט ווארפט זיך און דער פועל ווארפט זיך מיטן ווארשטאט, און דער פועל מיטן ווארשטאט זענען אוים ווי איין גוף, ווי איין חולה-נופל, וואס ווארפט זיך, שאקלט זיך און זעצט . . .

און וואס איז די נשמה פונם גוף? די פארע! זי רודערט עס מיט אלעם דורך לעדערנע רימען, מיט וועלכע יעדער ווארשטאט איז ארומגענומען . . .

אויסער דער פארע האט דא קיין גוף קיין אנדער נשמה נישט, נישט דער ווארשטאט, נישט דער פועל, וואס טוט נאך דעם ווארשטאט; זיי האבן קיין נשמה נישט, קיין רצון נישט, קיין ידיעה נישט . . .

אזוי דאכט זיך מיר!

און מיין תלמיד וויל מיר אלץ פארטײטשן, נעבן צו פארשטיין, וואס דא טוט זיך, וואס מען ארבעט, ווי אזוי מען ארבעט; נאָר, — איך הער נישט, איך שרעק מיך פאר די קלאפנדיקע גולמות . . .

די אויערן ווערן מיר טויב פון גערויש און קלאפעריי.

א ים קולות, א מבול קלעפּ און שלעג . . . און עס קראצט, און רייבט, און קריצט מיט די ציין . . .

און א ווונדערלעכע מחשבה פליט דורך מיין מוח:

און ווען עס קומען אהער, אין דעם גיהנום אריין, די גרעסטע נביאים . . . ישעיה, ירמיהו . . . און ווען משה רבינו אליין, — ווען זיי עפענען די מיילער, און — און זיי ווילן ריידן — צי וואלטן זיי איבערגע־שריגן דעם גיהנום? צי וואלט זיי עמיצער פון די געפייניקטע נשמות געהערט?

ניין, זיכער נישט! — טראכט איך, און לויף ארויס, באגאסן מיט קאלטן שוויס פאר שרעק!

און מיר גייען ווייטער דורכן שמאלן פעדערצימער, און איך מיט יצחקן קאנען צוזאמען נישט דורכגיין . . .

— נאָר וואס איז דא אזוי ענג? — פרעג איך.

— דא רעווידירט מען די ארבעטער, — ענטפערט יצחקל, — איי־נעם נאכן צווייטן רעווידירט מען . . .

— נאָר וואס?

— מען גנבעט פון פאבריק . . . כלים . . . סחורות . . .

— גנבים זיינען זיי, גנבים?

— נישט אלע, חס ושלום! נאָר אויף א טייל פאלט א חשד ! . .

— און אז אויף א טייל פאלט א חשד, רעווידירט מען אלע?

— דער טאטע זאגט, אז מען קאן נישט מבייש זיין, רעווידירט מען אפילו די מייסטערס אליין . . .

אויך "שלא לבייש", נאָר אויף א גאנץ אנדער נוסח!

ג

דער עונש

אמר

האט געזאגט יוחנן המלמד.

האט יוחנן דער מלמד געזאגט:

דער ריבונו של עולם האט באשאפן א וועלט, און אלץ אויף דער וועלט זיין באזונדער פרצוף־פנים געגעבן. נישטא קיין צוויי גלייכע ביימער, קיין צוויי גלייכע בלעטלעך; קיין צוויי גלייכע מענטשן אוודאי און אוודאי נישט. און אזוי אין חצוניות, ווי אין תוך אריין, נישט פאראן קיין צוויי גלייכע נשמות.

און יעדער פרצוף־פנים דארף אויסלעבן זיין וועלט, ווי גאט, זיין ליבער נאמען, האט אים באשאפן, און נישט אראפגיין פון זיין אייגענעם דרך־הישר, וואס דארף אים פירן פון דער וויג ביז צו קבר־אבות.

פארלייקענען זיין אייגענעם פרצוף־פנים און פארשטעלן זיך פאר אן אנדערן; נאכטאן, נאכקרימען אן אנדערן איז א מידה מגונה, א מיאוסע מידה, ועונשה בצידה — יעדע מידה מגונה ווערט באשטראפט.

מאכט נאך א ישראל (צוליב פרנסה, כבוד, אדער ווייס איך וואס) אז אינו ישראל, זעען מיר באשיינפערלעך, אז סופו — דאס ער אליין, אדער זיינע בנים, און ביי גאר גרויס ארך־אפים — זיינע בני־בנים, גייען אוועק אינגאנצן . . . גאר אינגאנצן . . . לרעות בשדה אחר, צו פיטערן זיך אין א פרעמדן פעלד!

און אז א ייד וויל גאר זאמלען נדבות און פארשטעלט זיך, כדי

צו דערוועקן רחמנות, פאר א בעל־מום: פאר א הויקער, א בלינדן, א שטומען, צי א לאמען, — גייט ער נישט אוועק פון דער וועלט, ווי אין די ספרים הקדושים שטייט, ביז ער באקומט נישט דעם מום, וואס ער האט נאכגעמאכט; ביז ער ווערט נישט, נישט פאר אייך געדאכט און נישט פאר קיין שום ייד געדאכט, א הויקער, א בלינדער, א שטומער . . . וכדומה . . .

א כיבע, ער האט אויף זיך אן אנדערן, א גרעסערן חטא, און ער ווערט חייב־מיתה, און גייט אוועק פון דער וועלט פאר דער צייט און פארן עונש . . .

ווי איז אבער דער דין, ווען עמיץ מאכט נאך און פארשטעלט זיך, אויסצונארן כבוד אדער געלט, פאר א גרעסערן פון זיך: פאר א למדן א גרויסן, פאר א צדיק אדער גדול הדור?

נעמט ער, האב איך בקבלה, ביי יענעם איבער יענעמס רע־מזל; וואס יענעם איז באשערט פאר א שלעכטס . . .

און אין אדם בארץ . . . מלאכים, וואס שוועבן ארום כסא־הכבוד, זינדיקן, בפרט א בשר ודם.

און וועגן דעם וויל איך אייך פארציילן א מעשה.

א מעשה בשני אחים. א פארצייטישע. ווען קרוין־פוילן איז נאך גאנץ געווען, און די ממשלה איז געווען ביי די גרויסע שררות אין די הענט.

און די צוויי ברידער זיינען געווען ברידער פון איין טאטע־מאמע; צווילינג ברידער.

מאכט מען דאך אבער פון איין שטיק האלץ א לאפעטע און אן עץ־חיים; זיינען זיי געווען אין חיצוניות ענלעך, ווי איין טראפן וואסער צום צווייטן: צוויי געוויקסיקע יידן, לאנגע, ווייסע בערד — קוים צו דערקענען . . .

און איינער פון די צוויי איז געווען רב און ראש־ישיבה, געשריבן א ספר "שער־הברזל", וכשמו כן הוא: אזוי האט דער ספר געהייסן, אזוי האט מען אים גערופן! אן אייזערנער ייד! א ייד, ווי א בוים, וואס איז געפלאנצט ביי א וואסער, ו א י ן מ י ם , ווייסט איר דאך, אלא תורה. די תורה איז געגליכן צו וואסער, פון דאנען האט ער געהאט זיין יניקה, און דערצו — מצוות און מעשים־טובים. ושרשיו — און זיינעווארצלען זיינען געווען מרובין מענפיו, מער ווי די צווייגן, ווי אין פרקי אבות שטייט. איז ער טאקע געווען א גרויסער ייד און א פעסטער ייד, וואס אלע ווינטן פון דער וועלט וועלן אים נישט אוועקרירן פון ארט.

מאכט זיך א מעשה און א סוחר פון שטאט האט א זון א גרויסן בן־תורה, און דעם "שער־הברזלס" ברודער איז א שדכן, רעדט ער דעם סוחר א שידוך מיטן שרהס פאכטער, וואס האט א בתולה. דער פאכטער איז א רייכער, די רעכטע האנט ביים שרה. גיט ער א גרויסן נדן . . . שרייבט מען תנאים, ברעכט מען כלים — מזל־טוב, מזל־טוב!

גייט נישט אוועק א חודש, ווערט דער סוחר געוואר, אז צום פאכטער אין שטוב קומען אריין יונגע פריצים פון הויף, אז מען איז זיך ביי אים אין שטוב משמח, אז זיין טאכטער, דאס כלה־מיידל, דערלאנגט צום טיש, רעדט מיט די פריצים, לאכט זיי אנטקעגן וכדומה. וויל דער סוחר דעם שידוך אפלאזן.

פארלאנגט דער פאכטער חצי נדן קנס, ווערט א דין־תורה, זעצט מען א בית־דין. דער ראש־בית־דין איז דער "שער־הברזל"!

פארשטייט זיך.

געדויערט אזא דין־תורה . . . גבית־עדות, טענות, א טאג נאך א טאג . . . עס קומט אלץ ארויס, ווי בוימל אויפן וואסער, ודי בזיון וקצף — א חרפה פארן פאכטער. גייט ער און פארקלאגט זיך פארן שרה. זאגט דער שרה:

— גוט, ער וועט זען.

צו מארגנס, מען האט אויסגעהערט דעם לעצטן עד, די לעצטע טענה, דאס בית־דין האט שוין געהאט א ישוב, דער פסק איז שוין אויפגעשריבן, דער ראש־בית־דין, דער "שער־הברזל", שטרעקט אוים די האנט צו דער גענדזענער פען אין טינטפאס און וויל אונטערשרייבן —

פלוצלונג דערהערט זיך א רייטער פון גאס. מען גיט א קוק דורכן פענצטער: עס טרייבט דעם שרהס לייב־קאזאקל, ווי א רוח. דער עולם ווערט ניבהל ונישתומם, דער פאכטער גיט א שמייכל און טראגט זיך בגנבה אפ, און דאס קאזאקל איז שוין אראפ פון פערד און אריין אין בית־דין־שטוב מיט א קול:

— דער שרה לאזט זאגן, אז די האנט, וואס וועט אונטערשרייבן א פסק קעגן זיין פאכטער, וועט ווערן אפגעהאקט.

כאפט אן דעם עולם א שרעק, בלייבן אלע פארציטערט. דער "שער הברזל" אבער זאגט:

— בעסער זאל אפגעהאקט ווערן ביי א ייד א האנט, איידער עס זאל, חס־ושלום, אויסגעמעקט ווערן איין אות פון דער תורה הקדושה . . .

וואס, האט ער יא געטאן?

ער האט אונטערגעשריבן מיט דער לינקער האנט . . .

דערווייל האט מען די לינקע האנט אויך נישט אפגעהאקט.

דאס קאזאקל איז געריטן אין שטאט אריין, און צום שררה איז אנגעקומען א שליח מיוחד מיט א ידיעה, אז א שונא איז באפאלן די גרענעץ, און אז אלע פריצים און שררות גייען אהין מיט זייער חייל מלחמה צו האלטן . . .

תוך כדי דיבור, איז שוין געבלאזן טראמפייט, די קאזאקלעך — פארזאמלט ביי די פערד, דער שררה — געגורט די לענדן; א שפרונג ארויף און מען גאלאפירט שוין צו דער גרענעץ . . .

בשעת־מעשה אבער, ווען דעם פריצס קאזאקל האט געטאן זיין שליחות פון הויף, האט זיך נאך עמיץ ארויסגעשלייכט פון שטוב. דאס איז געווען דעם "שער־הברזלס" ברודער — שלמה האט ער געהייסן . . .

דער שלמה איז אין תוך אריין געווען דער היפוך פון "שער־הברזל". א מענטש אן א ווארט, א נאכמאכער, אן אפנארער, ער האט שוין אויסגע־דינט כל עבודה זרות שבעולם און צו גארנישט געקומען. הער ברודער העלפט, קהל העלפט, און עס העלפט נישט. מאכט מען אים פאר א סרסור, נארט ער אפ ביידע צדדים. מאכט מען אים פאר א שליח און מען שיקט אים מיט געלט, האט ער שוין אזא מזל: גנבים באפאלן אים; אזוי זאגט ער, און איז מקבל קנין . . .

איז ער צולעצט א שדכן געווארן און געוואלט פארשלייערן דעם פאכטערס טאכטער. און ווי ער האט געזען, אז די זאך שטייט שלעכט, אז דער פאכטער וועט צוריק מאנען מיט דער יד דאס שדכנות, און די בושה, וואס עס וועט זיין . . . און געוואלט זיך לאזן אויף דער וועלט האט ער שוין לאנג, איז ער זיך מישב און גייט ארוים נאכן פאכטער. הענגט אין פעדערהייזל דעם שער־הברזלס שטריימל מיטן טיזליק, נעמט ער צו, לאזט זיך אהיים. ביינאכט טוט ער זיך איבער און גייט אזוי אין דער וועלט אריין זאמלען נדבות.

דער "שער־הברזל" און די שטאט הויבן נישט אן צו וויסן פון קיין פתרון, פון קיין חלום . . .

מען האט אוועקגעגנבעט דעם "שער־הברזלס" שטריימל מיטן טיזליק; שלמה דער ברודער איז ערגעץ נעלם געווארן, — ווער שטעלט זיך

אפ דערויף? ווען מען ליגט עס אין זין? דעם "שער־הברזל" וועט מען, אז דער פריץ וועט קומען, אפהאקן א האנט, און ווען די לינקע?

— —

די מלחמה ביי דער גרענעץ האט זיך געענדיקט בשלום, די שררות רייטן אהיים מיט גרויס נצחון. וווּ די וועגן שיידן זיך שטעלט מען זיך אפ אין א קרעטשמע, מען טרינקט, מען הוליעט, מען פארט אהין, מען פארט אהער.

מען איז שוין געקומען אין אונדזער שררהס גבול אריין.

ווייטער שיידן זיך וועגן, ווייטער פארהאלט מען זיך אין א קרעטשמע, ווייטער ווערט געטאנצט, געהוליעט און געטרונקען . . .

עס איז געווען זומער־לעב; א שיינער, א ווארעמער טאג. ליגן די חיילות אין פעלד און טרינקען. די פערד האט מען אין דער תבואה אריינגעלאזט. פויערים וויינען. הער שררה זאגט, ער וועט באצאלן . . .

טרייסטן זיי זיך, קראצן זיך אין די קעפ, בוקן זיך צו דער ערד און גייען אוועק . . .

די שררות זיצן ארום טיש פאר דער קרעטשמע, און טרינקען אויך.

קומט פלוצלונג ארויס דער ארענדאר פון קרעטשמע, אנגעטאן אין וועג־קליידער, הינטער אים שטייט זיין ווייב און זיינע צוויי טעכטער.

און ער, דער ארענדאר, גייט צו צו אונדזער שררה, בוקט זיך פאר אים ביז צו דער ערד, קושט דעם זוים פון זיין מאנטל און זאגט:

— אדוני פריץ גרויסער, מיין ווייב און מיינע צוויי טעכטער ווילן באדינען דיך און דיינע הויכע ליכטיקע געסט, — און מיר, זיי אזוי גוט, און לאז מיט דיין גרויסן גענאד גיין אין שטאט אריין.

— איך מוז, — זאגט ער!

פרעגט דער שררה: פארוואס ער מוז, וואס עס האט געקאנט אזוינס געשען אין שטאט, אזא אויסטערלישע זאך, אז ער וויל אים פארלאזן?

בוקט זיך דער ארענדאר נאך דריי מאל צו דער ערד און פארציילט אזא מעשה. עס איז דא א גרויסער רב אויף דער וועלט, רופט מען אים דער אייזערנער, און ער איז, גרויסער שררה, א רב אין איינער פון דיינע שטעט, 50־40 מייל פון דאנען . . .

איז דער רב א גרויסער צדיק און א גדול־הדור (ער האט עס אים

קוים אויסגעטייטשט), פארט ער ארום איבער דער וועלט צוליב א גרויסער מצווה — פדיון־שבויים. און ווו ער קומט, איז אים קהל מקבל־פנים מיט גרוים פרייד, און מען רופט אין שטאט אריין אלע רייכע ישובניקעס, און דער גרויסער אייזערנער רב האלט א דרשה. נאך דער דרשה שטעלט מען א טאץ און אלע ווארפן אריין געלט.

און אזוי ווי דער אייזערנער רב איז געקומען אין ז י י ן שטאט אריין, האבן רב און קהל נאך אים געשיקט, ער זאל פארן אין שטאט אריין הערן די דרשה און געבן א שיינע נדבה . . .

— און, — ענדיקט דער ארענדאר, — א דאנק פריער גאט און דערנאך דיר, ליכטיקער פריץ, קאן איך געבן א שיינע נדבהת . . .

גיט דער שררה א שמייכל, א זייטיקן, נישט־גוטן שמייכל. ער האט שוין געוווסט, ווער דער "אייזערנער" רב דארף צו זיין . . .

און גיט א זאג:

— הער, ייד, דו קאנסט געבן א גרויסע נדבה, איך אבער — א גרעסערע!

על כן הייסט ער אים: פאר אין שטאט אריין, פארבעט דעם אייזער־נעם רב צו דיר, מיד דערמאן נישט, ער זאל זיך נישט דערשרעקן, איך שענק אים 500 רענדלעך. געגוג!

דער ארענדאר שאקלט מיטן קאפ אויף צען מאל יא, און קאן פאר גרוים פרייד קוים ארויסשטאמלען.

— און די דרשה?

— וועט ער זאגן מארגן, — שמייכלט ווייטער דער שררה, — אויב ער וועט וועלן. אפשר וועט ער געגוג האבן.

און גיט צו שטרענג:

— נאר תיכף זאל ער דא שטיין פאר מיינע אויגן . . .

דעם פריצס רייד זיינען מקוים געווארן . . .

געברענגט דעם בעל־דרשן.

אט שטייט ער פארן פריץ.

דער פריץ עפנט דעם בייטל, ציילט ארוים 500 רויטע רענדלעך.

— נעם . . .

דער בעל־דרשן שטרעקט אוים די האנט צו נעמען . . .

באותו הרגע, אויפן שררהס ווונק, האט א בליץ געטאן א שווערד פון הינטן און אפגעהאקט די האנט . . .

— —

דער בעל־דרשן איז געווען — שלמה . . . וואס האט זיך, צוליב אויסנארן געלט, פארן ברודער, פארן "שער־הברזל" פארשטעלט.

הדא הוא דכתיב, — דאס מיינט דער פסוק; צדיק מצרה נחלץ, דער צדיק ווערט פון אומגליק באפרייט, ויבא רשע תחתיו — דער רשע, וואס האט פון אים אפגעצויגן דאס רע־מזל, קומט אויף זיין ארט.

צווישן צוויי בערג

פון

בריסקער רב און ביאלער רביץ האט איר אודאי געהערט, דאך נישט אלע ווייסן, אז דער ביאלער צדיק, ר׳ נוחקע, איז פריער געווען דעם בריסקער רבס א תלמיד מובהק, אז ער האט ביי אים געלערנט א שיינע פאר יאר, און דערנאך ערשט איז ער נעלם געווארן, אפגעהאלטן א פאר יאר "גלות", און איז נתגלה געווארן אין ביאלע.

און אוועק איז ער מהאי טעמא: מען האט געלערנט תורה, נאר די תורה, האט דער רבי געפילט, איז טרוקענע תורה . . . מען לערנט, למשל, א דין פון שאלת נשים, פון בשר־וחלב, צי דיני ממונות . . . זייער וואויל! קומט ראובן ושמעון והאבן א דין־תורה, קומט א משרת א שאלה פרעגן, אדער אז אשה האט א שאלה, — קריגט באותו הרגע דאס לערנען א חיות, לעבט עס אויף און עס האט א ממשלה אויף דער וועלט. אבער אזוי, אז זיי, פילט דער רבי, אז די תורה, דאס הייסט: דער גוף פון דער תורה, דער ניגלה, דאס, וואס עס ליגט פון אויבן אויף, איז טרוקן. נישט דאס, האט ער געפילט, איז תורת־חיים! — תורה דארף לעבן! לערנען קבלה־ספרים האט מען אין בריסק נישט געטארט. דער בריסקער רב איז געווען א מתנגד און בטבע א "נוקם ונוטר כנחש". האט עמיץ אנגערירט א זוהר, א פרדס, פלעגט ער שעלטן, איז חרם אריינלייגן! איינעם האט מען געכאפט ביי א קבלה ספר, האט ער אים געלאזט אפגאלן די בארד דורך ערלים! וואס קלערט איר? דער מענטש איז יצא מדעתו געווארן. איז מרה־שחורה אריינגעפאלן. און, וואס מער חידוש איז, עס האט אים שוין קיין גוטער ייד נישט געהאלפן! — איר שפילט אייך מיטן בריסקער רב! און פונדעסטוועגן, ווי פארט מען אוועק פון בריסקער רבס ישיבה?!

א צייט לאנג האט ער זיך טאקע געשלאגן מיט דער דעה.

נאָר איינמאָל האָט מען אים געוויזן אַ חלום. עס האָט זיך אים געחלומט, אַז דער בריסקער רב איז צו אים אַריינגעקומען און געזאָגט: קום, נוח, וועל איך דיך פירן אין גן־עדן־התחתון אַריין. און ער האָט אים אָנגענומען ביי דער האַנט און געפירט. זיי זיינען געקומען אין אַ גרויסן פּאַלאַץ אַריין. אין פּאַלאַץ איז נישט געווען, נישט קיין טיר און ניט קיין פענצטער, אויסער די טיר, דורך וועלכער זיי זיינען אַריינגעגאַנגען. ליכטיק איז דאָך אין פּאַלאַץ געווען, ווייל די ווענט, ווי עס האָט זיך דעם רבין געדאַכט, זיינען געווען פון קרישטאָל און האָבן געשלאָגן פון זיך אַליין אַ ליכטיקן גלאַנץ.

און זיי גייען אַזוי, און גייען און מען זעט נישט קיין סוף.

— האַלט זיך אַן מיין זשופּיצע, — מאַכט דער בריסקער רב, — דאָ איז פאַראַנען סאַליעס אין לשער ואין לספר. און קוים רייסטו זיך אָפּ פון מיר, וועסטו פאַרבלאָנדזשען אויף אייביק . . .

דער רבי טוט אַזוי, און זיי גייען אַלץ ווייטער און ווייטער, און אויפן גאַנצן וועג זעט ער נישט קיין בענקל, קיין שום כלי־בית, גאָרנישט!

— דאָ זיצט מען נישט, — פאַרטייטשט אים דער בריסקער רב, — נאָר מען גייט אַלץ ווייטער און ווייטער! — און ער איז אים נאָכגעגאַנגען. און איין זאַל איז גרעסער און ליכטיקער געווען פון דעם צווייטן, און די ווענט האָבן געשיינט דאָ מיט דעם, דאָ מיט אַן אַנדער קאָליר; דאָ מיט עטלעכע, דאָרט מיט אַלערליי קאָלירן . . . נאָר קיין מענטשן האָבן זיי נישט געטראָפן אויפן וועג . . .

דער רבי איז מיד געוואָרן גייענדיק. עס האָט אים באַנומען אַ קאַל־טער שווייס. קאַלט איז אים אויך געוואָרן אין אַלע איברים. דערצו הויבן אים נאָך אָן די אויגן ווי צו טאָן פון באַשטענדיקן גלאַנץ . . .

און עס איז אָנגעפאַלן אויף אים אַ שטאַרקע בענקשאַפט, אַ בענק־שאַפט צו יידן, צו חברים, צו כל ישראל! אַ קליינינקייט — מען זעט קיין ייד נישט פאַר זיך ! . .

— בענק נישט צו קיינעם, — מאַכט דער בריסקער רב, — דאָס איז אַ פּאַלאַץ נאָר פאַר מיר און פאַר דיר . . . דו וועסט אויך אַמאָל זיין בריס־קער רב!

און דער רבי האָט זיך נאָך מער דערשראָקן און אָנגעכאַפּט זיך אָן דער וואַנט, נישט אומצופאַלן. און די וואַנט האָט אים אָפּגעבריט! נאָר נישט ווי פייער בריט, נאָר ווי אייז בריט!

— רבי! — האט ער א נעשריי געטאן, — די ווענט זיינען אייז, נישט קרישטאל! פשוט אייז!

דער בריסקער רב שווייגט.

און דער רבי שרייט ווייטער:

— רבי ,פירט מיך ארויס פון דאנען! איך וויל נישט זיין אליין מיט אייך! איך וויל זיין צוזאמען מיט כל ישראל!

און קוים האט ער עס ארויסגעזאגט, איז דער בריסקער רב נעלם געווארן און ער איז געבליבן איינער אליין אין פאלאץ.

קיין וועג, ווו אוים און ווו איין, ווייסט ער נישט; פון די ווענט שלאגט אויף אים א קאלטער פחד; און די בענקשאפט צו א ייד, צו דער־זען א ייד, באדיי א שוסטער, א שניידער, איז אלץ ביי אים שטארקער און שטארקער געווארן. האט ער אנגעהויבן שטארק צו וויינען . . .

— רבונו של עום, — האט ער זיך געבעטן, — נעם מיך ארויס פון דאנען! בעסער אין גיהנום מיט כל ישראל צוזאמען, איידער דא איינער אליין!

און באותו הרגע, האט זיך אים באוויזן א פראסט יידל, מיט א רויטן בעל־עגלהשן גארטל אויף די לענדן און א לאנגער בייטש אין דער האנט. דאס יידל האט אים, שווייגנדיק, אנגענומען ביים ארבל, ארויסגעפירט פון פאלאץ, און איז — פארשוואונדן געווארן. אזא חלום האט מען אים געוויזן.

אז ער האט זיך אויפגעכאפט פארטאג, קוים וואס עס האט אנגע־הויבן גרויען, האט ער פארשטאנען, אז עס איז נישט קיין פראסטער חלום געווען. ער האט זיך געשווינד אנגעטאן און געוואלט לויפן אין בית־המדרש אריין, לאזן זיך פותר־חלום זיין פון די לומדים, וואס נעכטיקן אין בית־המדרש. דורכגייענדיק דעם מארק, האט ער אבער דערזען א שטייענדיקע בויד, אן איינגעשפאנטע גרויסע, פארצייטיקע בויד, און ביי דער בויד איז געשטאנען א בעל עגלה, מיט א רויטן גארטל ארום די לענדן, א לאנגע בייטש אין דער האנט, און פונקט אזא יידל, ווי דער וואס האט אים אין חלום ארויסגעפירט פון פאלאץ.

שטויסט ער זיך אן, אז "דברים בגו"; גייט ער צו און פרעגט:

— ווהין פארט א ייד?

— נישט דיין וועג! — ענטפערט דער בעל־עגלה גאר גראב.

— פארט? — בעט ער זיך, — אפשר וועל איך מיטפארן!

דער בעל־עגלה האט זיך אביסל פארטראכט און דערנאך געענט־פערט:

— און צו פוס, — זאגט ער, קאן אזא בחור נישט גיין? גיי דיר דיין וועג!

— און וואהין זאל איך גיין?

— ווו די אויגן וועלן דיך טראגן, — ענטפערט דער בעל־עגלה און דרייט זיך אפ, — מיין דאגה!

דער רבי האט פארשטאנען, און האט זיך געלאזט אין גלות אריין!

ווי געזאגט, נתגלה איז ער געווארן עטלעכע יאר שפעטער, אין ביאלע (עד מפי עד, ווי אזוי עס איז געווען, דערציייל איך נישט, כאטש עס איז מויל און אויערן אויפצושטעלן!) און, לערך א יאר נאך זיין התגלות, האט מיך א ביאלער בעל־הבית, ר׳ יחיאל האט ער געהייסן, אראפגעבראכט צו זיך פאר א מלמד.

לכתחילה האב איך אפילו נישט געוואלט אננעמען דאס מלמדות. ר׳ יחיאל, מוזט איר וויסן, איז געווען אן עושר, א פארצייטיקער, אנגע־שטאפטער עושר. די טעכטער פלעגט ער געבן צו טויזנט רענדלעך נדן און טאן שידוכים מיט די גרעסטע רבנים, און זיין לעצטע שנור איז געווען טאקע דעם בריסקער רבס טאכטער!

פארשטייט איר דאך שוין אליין, אז אויב דער בריסקער רב מיט די רעשט מחותנים זיינען חולקים, מוז ר׳ יחיאל אויך זיין א חולק . . . און איך בין דווקא א ביאלער חסיד, נו, — ווי לאזט מען זיך אין אזא הויז אריין?

האט עס מיך אבער פארט געצויגן קיין ביאלע! א קליינקייט — מיטן רבין אין איין שטאט! געקלערט אהין, געקלערט אהער, איך פאר!

און ר׳ יחיאל אליין האט זיך ארויסגעוויזן איז אן אמת פשוטער, כשרער ייד. איך בין אייך אפילו ערב, אז זיין הארץ האט געצויגן צו א רבין ווי מיט צוואנגען. ווארים באמת, קיין למדן איז ער נישט געווען, אויפן בריסקער רב פלעגט ער אודאי קוקן ווי א האן אויפן בני אדם! ווערט ער מיך נישט צו האלטן זיך אן ביאלער רבין, נאר ער אליין איז זיך מתרחק. אז איך דערציייל עפעס פון רבין, מאכט ער זיך געגעצן, כאטש די אויערן, זע איך, שפיצט ער אויף. נאר דער זון זיינער, דעם בריסקער רבס איידעם, דער קנייטשט איין דעם שטערן, קוקט אויף מיר מיט כעס און ליצנות צוזאמען, נאר שפארן שפארט ער זיך נישט; ער פלעגט בטבע ווייניק ריידן.

ויהי היום, — ר׳ יחיאלס שנור, דעם בריסקער רבס טאכטער, דארף גיין צו קינד! דאכט זיך, מאלע א ווייבל גייט צו קינד? איז אבער א מעשה דערביי! געוווסט האט מען, אז דער בריסקער רב, ווייל ער האט א חסיד אפגעגאלט, דאס הייסט: געהייסן אפגאלן בארד און פאות, איז ניזק געווארן פון די צדיקי הדור. זיינע צוויי זין, זיינען אים, לא עליכם, במשך פון א פינף־זעקס יאר, ניפטר געווארן, און אלע זיינע דריי טעכטער האבן קיין בנים־זכרים נישט געהאט. דערביי איז נאך יעדע פון זיי געווען, רחמנא ליצלן, א מקשה לילד, בשעת מעשה געווען יעדעם מאל מער דארטן ווי דא! אז מען האט אבער מן השמים געוואלט, עס זאל זיין מחלוקת, האבן אלע געזען און געוווסט, אז עס איז אן עונש פון די צדיקי הדור אויפן בריסקער רב, נאר ער אליין, מיט זיינע ליכטיקע אויגן, האט עס נישט געזען! און אפשר — נישט געוואלט זען! ער האט ווייטער געפירט זיין התנגדות ביד חזקה — מיט חרמות און תקיפות פון אנשי חיל, ווי אין יענע צייטן . . .

מיר איז גיטעלע (אזוי האט זי, דעם בריסקער רבס טאכטער, גע־הייסן), באמת א שאד געווען, זייער א שאד געווען. ערשטנס — א יידישע נשמה; צווייטנס — א יידישע כשרע נשמה; עס איז נאך אזא צדקת, אזא כשרע זאך אויף דער וועלט נישט געווען . . .

קיין איינציקע ארעמע כלה האט אז איר הילף נישט חתונה געהאט; אזא זיידענע בריאה! און דאס דארף געשטראפט ווערן פארן פאטערס כעס! און דעריבער, אזוי ווי איך האב נאר באמערקט אז די באבע הויבט זיך אז דרייען אין שטוב, האב איך שוין אנגעהויבן ארבעטן אויף אלע כלים, מען זאל שיקן צום ביאלער רבין . . . זאל זיין א קוויטל אן א פידיון, באשר — ער דארף נויטיק פידיונות! . .

דער ביאלער רבי האט ווייניק געהאלטן פון פידיונות.

מיט וועמען אבער רעדט מען?

איך פרווו מיטן בריסקער רבס איידעם, און, איך ווייס — אז ממש נפשו קשורה בנפשה. ווארים, ווי ער האט זיך נישט באהאלטן, האט דער שלום־בית ארויסגעשמעקט פון יעדן ווינקעלע, פון אלע זייערע תנועות און הוויות, — איז ער דאך אבער דעם בריסקער רבס איידעם! שפייט ער אוים, גייט ער אוועק און לאזט מיך שטיין מיט אן אפן מויל.

נעם איך מיך צו ר׳ יחיאלן אליין, ענטפערט ער מיר:

— עס איז דעם בריסקער רבס טאכטער! איך וועל עס אים, דעם בריסקער רב, נישט טאן, אפילו ביי סכנת־נפשות, חס ושלום! פרווו איך מיך מיט זיין פלונתטע, — א כשרע יידענע, נאר א פראסטע, — ענטפערט זי מיר כהאי לישנא:

— זאָל מיין מאַן הייסן, שיק איך באַלד צום רבין מיין יום־טובדיקן שטערן־טיכל מיט די אױרינגלעך; אַ ממון מיט געלט האָט עס געקאָסט! נאָר אַז מיין מאַן — נישט קיין פּחות משווה פּרוטה — נישט אַ פּיפּס!

— אָבער אַ קוויטל . . . וואָס שאַדט איך אַ קוויטל?

— אַז מיין מאַנס וויסן, גאַרנישט! — ענטפערט זי, טאַקע ווי אַ כשרע יידענע דאַרף ענטפערן, און דרייט זיך אָפּ פון מיר און איך זע, אַז זי וויל נאָר באַהאַלטן די טרערן. אַ מאַמע! לב יודע — איר האַרץ האָט שוין געפילט די סכנה . . .

אַז איך האָב געהערט דעם ערשטן געשריי, בין איך אַליין געלאָפן צום רבין.

— שמעיה, — ענטפערט ער מיר, — וואָס זאָל איך טאָן? איך וועל מתפלל זיין!

— גיט מיר, רבי, — בעט איך, — פאַר דער יולדת, וואָס עס איז, — אַ שמירהלע, אַ מטבע, אַ קמיעלע . . . וואָס עס איז גיט מיר . . .

— עס וועט חס־ושלום ערגער מאַכן, — ענטפערט ער, — אַז אמונה שאַדן אַזוינע זאַכן און זי האָט דערין קיין אמונה נישט . . .

וואָס האָב איך געקאָנט טאָן? עס איז די ערשטע טעג סוכות. זי איז אַ מקשה לילד, העלפן קאָן איך נישט, בלייב איך שוין בעסער ביי רבין אין שטוב. אַ בן־בית בין איך געווען, טראַכט איך מיר, איך וועל קוקן יעדע רגע מיט געבעט צום רבין, אפשר וועט ער זיך מרחם זיין . . .

הערן הערט זיך, אַז עס איז נישט גוט. דעם דריטן טאָג שטייען שוין די ווייען . . . מען האָט שוין אַלץ געטאָן, וואָס מען האָט געקאָנט: די שול איינגעריסן, קברים געמאָסטן, הונדערטער פונט ליכט אויסגעברענט אין שול, אין בתי־מדרשים, היינט צדקה — אַ ממון! . . עס איז דען נאָכצוזערציילן? אַלע קליידער־שענק זיינען געשטאַנען אָפן; אַ באַרג מיט אַלערליי מטבעות איז געלעגן אויפן טיש, און אָרעמע־לייט זיינען אַריינגעקומען און גענומען, ווער עס וויל, וואָס ער וויל, וויפל ער וויל!

עס האָט מיך שטאַרק אָנגעכאַפּט דאָס האַרץ.

— רבי, — זאָג איך, — עס שטייט דאָך: צדקה תציל ממות!

און ער ענטפערט מי', שלא ממין הטענה, דאַכט זיך:

— אפשר וועט קומען דער בריסקער רב!

און באותו הרגע קומט אַריין ר' יחיאל. צום רבין רעדט ער נישט, גלייך ווי ער וואָלט אים נישט געזען, נאָר —

— שמעיה, — זאָגט ער צו מיר, און כאַפּט מיך אַן ביים לאַץ, — הינטן שטייט אַ פור. גיי, זעץ זיך און פאָר צום בריסקער רב, זאָל ער קומען . . .

און געפילט האָט ער שוין אַפּנים, אין וואָס עס גייט. ווארים צוגעגעבן האָט ער:

— זאָל ער אַליין זען וואָס עס טוט זיך! זאָל ער זאָגן וואָס צו טאָן!

און אַ פּנים האָט ער געהאַט, וואָס זאָל איך אייך זאָגן, — מתים זיינען שענער פאַר אים!

מילא, פאָר איך! טראַכטן, טראַכט איך מיר אַז אויב דער רבי ווייסט, אַז ער וועט קומען, וועט שוין עפּעס דערפון ארויס! אפשר נאָך אַ שלום! דאָס הייסט: נישט צווישן בריסקער רב מיטן ביאַלער רבין, זיי אַליין האָבן קיין מחלוקת נישט געפירט, נאָר צווישן די צדדים בכלל! ווארים באמת, אַז ער וועט קומען, וועט ער דאָך זען! אויגן האָט ער דאָך!

נאָר מן השמים, אַפּנים, לאָזט מען אַזאַ זאַך אַזוי געשווינד נישט צו. מן השמים האָט מען מיט מיר מלחמה געהאַלטן. קוים בין איך ארויסגעפאָרן פון ביאַלע, גיט זיך איבערן הימל אַ יאָג אַ כמאַרע, אָבער וואָס הייסט אַ כמאַרע! אַ שוואַרצער, שווערער וואָלקן, ממש ווי אַ סמאָלע, און אַ בלאָז האָט פּלוצים געטאָן, גלייך עס וואָלטן רוחות געפלויגן און פון אַלע זייטן מיטאַמאָל. אַ פויער, להבדיל, פאַרשטייט זיך אויף אַזוינע זאַכן, צלמט ער זיך און זאָגט, אַז עס וועט זיין, חס ושלום, אַ שווערער וועג, און ווייזט מיר מיט דער בייטש אין הימל אריין . . . תוך כדי דיבור מאַכט זיך נאָך אַ שטאַרקערער ווינט, ער צערייסט די כמאַרע, ממש ווי מען צערייסט אַ שטיק פּאַפּיר, און הויבט אָן צו יאָגן און צו טרייבן איין שטיק כמאַרע אויף דער צווייטער, איינע אויף דער צווייטער, גלייך ער וואָלט קריעס געטריבן אויף אַ טייך. איך האָב שוין איבערן קאָפּ צוויי שטאָק און דריי שטאָק כמאַרעס. לכתחילה האָב איך אפילו קיין מורא נישט געהאַט: אויסגענעצט ווערן איז ביי מיר קיין נייעס נישט געוועזן און פאַר דונערן שרעק איך מיך נישט. ערשטנס, דונערט נישט סוכות צייט, און צווייטנס — נאָכן רבינס שופר־בלאָזן! מיר האָבן אַ קיימאַ־לן, אַז נאָך אַזאַ שופר־בלאָזן האָט אַ גאַנץ יאָר קיין דונער קיין שליטה נישט! אַז עס האָט אָבער ראַפּטאָם געגעבן אַ פליאַסק מיר אין פּנים אריין, ווי מיט אַ בייטש . . . איין מאָל, דאָס צווייטע מאָל, דאָס דריטע מאָל . . . איז מיר טאַקע דער מוטערם מילך אנטפאַלן! איך האָב געזען בחוש, אַז דער הימל פּאַטשט מיך, אַז מען טרייבט מיך צוריק!

און דער פויער, להבדיל ,בעט זיך אויך: לאמיר צוריקפארן.

איך ווייס אבער, עס איז סכנת־נפשות, איך זיץ אויף דער פור, און, אינם שטורעם, הער איך, ווי די יולדת קרעכצט, ווי דעם בריסקער רבס איידעמס פינגער קנאקן; ער ברעכט זיך די הענט; אויך זע איך פאר מיר ר׳ יחיאלס שווארץ פנים מיט די איינגעפאלענע, ברענענדיקע אויגן! פאר, בעט ער מיך. פאר — און מיר פארן.

און דא גיסט און גיסט, עס גיסט פון אויבן, עס שפריצט פון אונ־טער די רעדער, און פון אונטער די פערדס פיס. און דער וועג ווערט אינ־גאנצן פארגאסן, ממש באדעקט מיט וואסער. איבערן וואסער גייט א פיע־נע, די פור, דאכט זיך, הויבט שוין אן שווימען — וואס זאל איך אייך דערציילן? מיר האבן נאך דערצו געבלאנדזשעט . . . נאר אויסגעהאלטן האב איך!

מיטן בריסקער רב בין איך געקומען אויף הושענא רבה!

נאר, דעם אמת צו זאגן, אזוי ווי דער בריסקער רב האט זיך ארויפ־געזעצט אויף דער פור, איז שטיל געווארן! די כמאהע האט זיך איבערגעריסן, פון שפאלט האט זיך ארויסגעוויזן די זון, און מיר זיינען בשלום שיין און טרוקן אריינגעפארן קיין ביאלע. דער פויער, להבדיל, האט עס אפילו בא־מערקט און געזאגט אויף זיין לשון: ווּעלקי ראבין, צי דוזשי ראבין! . .

נאר דער עיקר איז געווען אונדזער אריינקומען!

ווי די הײשעריקן זיינען צו אים צוגעפאלן די ווייבער, וואס זיינען אין שטוב געווען . . . כמעט אויפן פנים זיינען זיי פאר אים געפאלן און געוויינט . . . די יולדת פון דער צווייטער שטוב הערט מען נישט, אדער איבער דעם געוויין פון די ווייבער, אדער, טראכט איך, זי האט שוין, חס ושלום, קיין כוח נישט צו קרעכצן . . . ר׳ יחיאל האט אונדז אפילו נישט געזען. ער איז געשטאנען אריינגעדריקט מיטן שטערן אין א שויב, דער קאפ האט אים אפניט געברענט . . .

דעם בריסקער רבס איידעם, דרייט זיך אויך נישט איבער צו דערלאנגען שלום. ער שטייט מיטן פנים צו דער וואנט, און איך זע בחוש, ווי דער גוף זיינער ציטערט און ווי דער קאפ קלאפט אן דער וואנט! . .

איך האב געמיינט, איך פאל! אזוי האט מיך דער צער און די שרעק דורך און דורך גענומען. עס איז מיר קאלט געווארן אין אלע איברים, איך האב געפילט, אז די נשמה ווערט אין מיר קאלט! . .

נאר, צי האט איר געקענט דעם בריסקער רב?

דאָס איז געווען אַ מענטש — אַן עמוד ברזל, זאָג איך אייך!

אַ הויכער, הויכער ייד, טאַקע "משכמו ומעלה"... און אימה האָט ער געוואָרפן, ווי מלכות! — אַ ווייסע, לאַנגע באָרד. איין שפּיץ, געדענק איך נאָך ווי היינט, האָט זיך אים אַריינגערוקט אונטערן גאַרטל, דער צווייטער שפּיץ־באָרד ציטערט איבערן גאַרטל...

ברעמען — ווייסע, דיקע, לאַנגע — אַ האַלב פּנים האָבן זיי אים פאַרשטעלט. און, אַז ער האָט זיי אויפגעהויבן — ריבונו של עולם! די נשים זיינען ממש צוריקגעפאַלן, ווי פון אַ דונער צוריקגעוואָרפן, אַזוינע אויגן האָט ער געהאַט! — חלפים, בלאַנקע חלפים האָבן אין זיי געבליצט! און אַ געשריי האָט ער געטאָן ווי אַ לייב:

— אַוועק, נשים!

דערנאָך האָט ער שטילער און איידעלער געפרעגט:

— און וווּ איז מיין טאָכטער?

מען האָט אים געוויזן.

ער איז אַריינגעגאַנגען, און איך בין געבליבן שטיין, ממש אַרויס פון די כלים: אַזוינע אויגן, אַזאַ בליק, אַזאַ קול! עס איז גאָר אַן אַנדער דרך, אַן אַנדער וועלט! דעם ביאַלער רבינס אויגן לייכטן אַזוי גוט, אַזוי שטיל, עס קומט אַריין אַ חיות אין האַרץ; ער וואַרפט אויף דיר אַ בליק, האָט ער דיך מיט גאָלד באַשיט... און זיין קול, דאָס זיסע קול, דאָס סאַמעטן זיסע קול — ריבונו של עולם, ביים האַרץ כאַפּט עס אָן, ביים האַרץ גלעט עס אַזוי שטיל, אַזוי מחיהדיק... נישט קיין מורא, חס ושלום, האָט מען פאַר אים, נאָר די נשמה צעגייט אין ליבשאַפט, אין מתיקות פון ליבשאַפט. זי וויל אַרויס פון גוף און באַהעפטן זיך מיט זיין נשמה... זי רייסט זיך ווי, להבדיל, אַ זומער־פליגעלע צו אַ העלער פלאַם!... — און דאָ — ריבונו של עולם: אימה ופחד! אַ גאון, אַ פאַרצייטיקער גאון! און ער גייט אַריין צו אַ יולדת!

— ער וועט פון איר מאַכן, — שרעק איך מיד, — אַ גל של עצמות! לויף איך צום רבין.

און דער רבי באַגעגנט מיך באַלד אין טיר מיט אַ שמייכל:

— האָסט געזען, — מאַכט ער, — כבוד־התורה? ריינעם כבוד־התורה?

איך האָב מיך באַרויקט. אַז דער רבי שמייכלט, טראַכט איך, איז גוט!

ע

און עס איז טאקע גוט געווען. שמיני־עצרת איז זי איבערגעקומען. שמחת־תורה האט שוין דער בריסקער רב געזאגט תורה ביים טיש. איך האב געוואלט ערגעץ אנדערש זיין ביים טיש, נאר איך האב מורא געהאט. בפרט, אז מיט מיר איז געווען א מנין . . . מען וועט בענטשן נברך אלוהינו . . .

מילא, וואס זאל איך דערציילן? דעם בריסקער רבס תורה? אויב די תורה איז א ים, איז ער געווען דער לויתן אין ים, — מיט איין תנועה גיט ער א שווים דורך צען מסכתות; מיט איין תנועה מישט ער אוים ש"ם ופוסקים! אז עס הילכט און שפריצט, זידט און קאכט, טאקע, ווי מען דערציילט פון אמתן ים . . . דעם קאפ האט ער מיר צעשרויפט . . . נאר "לב יודע מרת נפשו"! דאס הארץ מיינס האט פארט נישט געהאט קיין שמחת יום־טוב! און דעמאלסט האב איך מיך דערמאנט אין רבינס חלום . . . און איך בין פארשטארט געווארן! די זון איז געלעגן אין פענצטער, וויין האט ביים טיש נישט געפעלט, דער גאנצער עולם, זע איך, שוויצט, און מיר? מיר איז געווען קאלט, קאלט ווי אייז? און דארטן, האב איך געוווסט, זאגט מען אנדערע תורה . . . דארטן איז ליכטיק און ווארעם . . . יעדעס ווארט איז דורכגעוועבט און דורכגעווייקט מיט אהבה און דביקות . . . מלאכים, פילט מען, פליען ארום אין שטוב; ממש מען הערט, ווי עס רוישן די גרוי־סע ווייסע פליגל . . . איי, ריבונו של עולם! נאר אוועקגיין טאר מען נישט!

פלוצלונג, האקט ער איבער, דער בריסקער רב, און גיט א פרעג:

— וואס פאר א רבין האט איר עס דא?

— איינעם, א נוח, — ענטפערט מען אים.

מילא, שניידט עס מיך ביים הארץ! "איינעם, א נו—אד. די חניפה, די חניפה!

— א בעל־מופת? — פרעגט ער ווייטער.

— וויניק. מען הערט נישט . . . וויבער אפילו דערציילן, נאר ווער הערט זיי?

— ער נעמט א ז ו י געלט, אז מופתים . . .

זאגט מען אים שוין דעם אמת, אז געלט נעמט ער וויניק און גיט א סך אוועק.

דער בריסקער רב פארקלערט זיך.

— און לערנען קאן ער?

— מען זאגט — א גדול!

— פון וואנען איז ער, דער נוח?

קיינער ווייסט נישט, און איך מוז ענטפערן. מאכט זיך שוין א שמועס צווישן מיר מיטן בריסקער רב.

— איז ער נישט, דער נוח, אמאל אין בריסק געווען? — פרעגט ער.

— צי דער רבי, — שטאמל איך, — איז געווען אין בריסק? דאכט זיך — יא!

— א! — מאכט ער, — א חסיד זיינער! — און עס האט זיך מיר נעדאכט, אז ער האט אויף מיר א קוק געטאן ווי אויף א שפין.

און ער האט זיך איבערגעדרייט צום עולם:

— ביי מיר, — זאגט ער, — איז אמאל געווען א תלמיד "נוח"... אפילו א גוט קעפל, נאר עס האט אים געצויגן אין יענער זייט אריין. — איך האב אים איינמאל געזאגט, צוויי מאל... איך האב אים געוואלט זאגן צום דריטן מאל, מזהיר זיין, איז ער מיר נעלם געווארן... צי איז עס נישט ד ע ר?

— ווער ווייסט?

און ער הויבט אן אויסמאלן:

— א דארער, א קליינער, א שווארץ בערדל, שווארצע געקרייזלטע פאות, א פארטראכטער, א שטיל קול און דאס גלייכן.

— עס קאן זיין,— זאגט דער עולם,— אז דאס איז ער; קרוב לאמת!

איך האב שוין גאט געדאנקט, אז מען האט אנגעהויבן בענטשן.

נאר נאך דעם בענטשן איז געשען אזוינס, וואס עס האט זיך מיר גארנישט געקאנט חלומען.

דער בריסקער רב הויבט זיך אויף פון בענקל, רופט מיך אוועק אן א זייט און זאגט מיר שטילערהייט:

— פיר מיך צו ד י י ן רבין און מ י י ן תלמיד. נאר, הערסט, — קייטער זאל נישט וויסן!

מן־הסתם פאלג איך. נאר אויפן וועג פרעג איך אים מיט שרעק:

— בריסקער רב, — זאג איך, — מיט וואס פאר א כוונה גייט איר?

און ער ענטפערט מיר פשוט:

— עס איז מיר איינגעפאלן ביים בענטשן, אז איך בין בין אהער געווען א דן שלא בפניו . . . זען וויל איך. איך וויל אליין זען, און אפשר — האט ער שפעטער צוגעגעבן, — וועט מיר גאט העלפן, איך וועל ארויס־ראטעווען מיינעם א תלמיד.

— וויסט, שיינעץ, — מאכט ער ווייטער מיט הלצה, — אז אויב דיין רבי איז דער נוח, וואס האט ביי מיר געלערנט, קאן ער זיין א גדול־בישראל, א בריסקער רב אמאל!

אצינד האב איך שוין זיכער געוווסט, אז דאס איז ער, און דאס הארץ האט ערשט אנגעהויבן צאפלען . . .

און די צוויי בערג האבן זיך צוזאמענגעטראפן . . . אז איך בין אין דער מיט נישט געבליבן אויפן ארט, איז טאקע א נס מן השמים.

דער ביאלער רבי, זכרונו לברכה, פלעגט שמחת תורה ארויסשיקן די חסידים שפאצירן ארום דער שטאט, און ער אליין איז זיך געזעסן אויפן גאניקל, און געקוקט, און מקבל נחת געווען.

עס איז נישט היינטיקע ביאלע. עס איז געווען דעמאלסט גאר א קליין שטעטל. סאמע קליינע, נידעריקע, געבויטע הייזלעך; אויסער דער שול מיטן רבינס בית־המדרש. דעם רבינס גאניקל איז געווען אויפן צווייטן שטאק און מען האט פון גאניקל אלץ געזען ווי אויף דער האנט — די בערגלעך פון מיזרח זייט, דעם טייך פון מערב . . . — און דער רבי זיצט אויפן גאניקל און קוקט. דערזעט עטלעכע חסידים וואס גייען און שווייגן, ווארפט ער זיי אראפ פון דער הייך א התחלה פון א ניגון. זיי כאפן אונטער און גייען שוין ווייטער זינגענדיק — און כיתות, כיתות גייען פארביי, און לאזן זיך ארום פון שטאט, מיט געזאנג, מיט אמתער פרייד, מיט שמחת־תורה . . . און דער רבי פלעגט זיך נישט רירן פון גאניקל.

דעמאלסט אבער האט דער רבי, אפנים, דערהערט אנדערע טריט, האט ער זיך אויפגעהויבן און איז אנטקעגן געגאנגען דעם בריסקער רב.

— שלום־עליכם, רבי ! — מאכט ער מיט עניוות און מיט זיין זיס קול.

— עליכם־שלום, נוח! — האט דער בריסקער רב געענטפערט.

— זיצט, רבי!

דער בריסקער רב װעצט זיך און דער ביאַלער רבי שטעלט זיך פאַר אים.

— זאָג נאָר, נוח! — מאַכט דער בריסקער רב מיט אויפגעהויבענע ברעמען, — וואָס ביסטו עס אַנטלאָפן פון מיין ישיבה? וואָס האָט דיר דאָרטן געפעלט?

— עס האָט מיר, רבי, — ענטפערט ער געלאַסן, — אַטעם פאַרפעלט . . . איך האָב נישט געקאָנט דעם אַטעם כאַפּן . . .

— ווי הייסט? וואָס רעדסטו, נוח?

— נישט מיר, — פאַרטייטשט דער רבי מיט אַ שטילן קול, — נאָר מיין נשמה האָט אַטעם פאַרפעלט . . .

— פאַרוואָס, נוח?

— אייער תורה, רבי, איז סאַמע דין! אָן רחמים א ו ן! אָן אַ פונק חסד איז אייער תורה! און דעריבער איז זי אָן שמחה, אָן פרייען אַטעם . . . סאַמע ברזל ונחושת, אייזערנע חוקים, קופּערנע דינים . . . און סאַמע הויכע תורה, פאַר לומדים, פאַר יחידי סגולה ! . .

דער בריסקער רב שווייגט און דער רבי זאָגט ווייטער:

— און, זאָגט מיר, רבי, וואָס האָט איר פאַרן כלל־ישׂראל? פאַרן האָלץ־העקער, פאַרן קצב, פאַרן בעל־מלאכה, פאַרן פּראָסטן ייד ? . . בפרט — פאַר אַ זינדיקן ייד? וואָס רבי, האָט איר פאַר נ י ש ט לומדים?

דער בריסקער רב שווייגט, גלייך ער פאַרשטייט נישט, וואָס מען רעדט צו אים. און דער ביאַלער רבי שטייט אַלץ פאַר אים און זאָגט ווייטער מיט זיין זיס קול:

— זייט מיר מוחל, רבי, נאָר דעם אמת מוז איך אייך זאָגן . . . האַרט איז געווען אייער תורה. האַרט און טרוקן, ווייל זי איז נאָר דער גוף און נישט די נשמה פון תורה!

— די נשמה? — פרעגט דער בריסקער רב און רייבט זיך דעם הויכן שטערן.

— אוודאי! אייער תורה, רבי, האָב איך געזאָגט, איז נאָר פאַר יחידי סגולה, פאַר למדנים, נישט פאַר כל ישׂראל. און די תורה מוז זיין פאַר כל־ישׂראל! די שכינה מוז רוען אויף כל־ישׂראל! וואָרים די תורה איז די נשמה פון כל־ישׂראל!

עד

— און דיין תורה, נוח?

— איר ווילט זי זען, רבי?

— תורה — זען? — וואונדערט זיך דער בריסקער רב.

— קומט, רבי, איך וועל זי אייך ווייזן; די שמחה וואס שטראלט ארויס פון איר אויף אלע, אויף כל־ישראל!

דער בריסקער רב רירט זיך נישט.

— איך בעט אייך, רבי, קומט, נישט ווייט!

ער האט אים ארויסגעפירט אויפן גאניקל. שטילערהייט בין איך זיי נאכגעגאנגען.

דער רבי האט דאך דערפילט:

— מעגסט נאכגייען, — מאכט ער, — שמעיה, היינט וועסטו אויך זען . . . דער בריסקער רב וועט אויך זען . . . שמחת־תורה וועט איר זען . . . איר וועט זען אמתע שמחת תורה!

און איך האב געזען דאס אייגענע, וואס אלע שמחת־תורה. נאר איך האב אנדערש געזען . . . ווי א פארהאנג איז מיר אוועקגעפאלן פון די אויגן.

א גרויסער, ברייטער הימל — ממש אין סוף, און בלוי, אזוי העל־בלוי איז דער הימל געווען, אז עס האט מחיה געווען דאס אויג. איבערן הימל זיינען געשוואומען ווייסע, ממש זילבערנע, וואלקנדלעך, און אז מען האט זיך אין זיי איינגעקוקט, האט מען געזען, ווי זיי ציטערן ממש פאר פרייד, ווי זיי טאנצן אונטער מיט שמחת תורה! הינטן וויטער האט ארומ־גענומען די שטאט א גרינער, ברייטער גארטל, א טונקל גרינער, נאר דאס גרינע איז געווען לעבעדיק גרין, אזוי לעבעדיק, גלייך עס וואלט א "חיות" ארומגעפלויגן צווישן די גראזן; וואס אמאל, האט זיך געדאכט, פלאמט ערגעץ אנדערש אויף א חיות, א געשמאק, א לעבן; — מען האט געזען בחוש ווי די פלעמלעך שפרינגען און טאנצן צווישן די גרעזעלעך . . . גלייך ווי זיי האלדזן זיי און קישן זיי . . .

און אויף די לאנקעס מיט די פלעמלעך האבן זיך ארומגעדרייט כיתות און כיתות פון חסידים . . . די אטלאסענע און אפילו די לאסטינגענע קאפאטעס האבן געבלאנקט ווי די שפיגל, די צעריסענע ווי די גאנצע . . . און די פלעמלעך, וואס האבן זיך ארויסגעריסן פון צווישן די גרעזעלעך, האבן זיך געכאפט און געטשעפעט אן די שפיגלענדיקע בגדי יום־טוב, און

עס האט זיך געדאכט, אז זיי טאנצן ארום יעדן חסיד, מיט התלהבות, מיט ליבשאפט . . . און אלע כיתות חסידים האבן געקוקט מיט ווונדערלעד דורשטיקע אויגן ארויף צום רבינס גאניקל . . . און די דארשטיקע אויגן, האב איך געזען ממש בחוש, זויגן פון גאניקל, פון רבינס פנים, די ליכט, און וואס מער ליכט זיי האבן געזויגן, העכער געזונגען האבן זיי . . . אלץ העכער און העכער . . . אלץ לוסטיקער, אלץ הייליקער . . .

און יעדע כיתה האט זיך געזונגען איר ניגון, נאר אין דער לופט האבן זיך די אלע ניגונים מיט די אלע קולות אויסגעמישט; און צום רבינס גאניקל איז צוגעקומען איין זמר, איין ניגון . . . גלייך אלע זינגען איין זמר. און אלע זינגען — דער הימל זינגט, די גלגלים זינגען, און די ערד פון אונטן זינגט, און די נשמה פון דער וועלט זינגט — אלץ זינגט!

ריבונו של עולם! איך האב געמיינט, איך צעגיי אין מתיקות . . .

עס איז אבער נישט באשערט געווען.

— מען דארף מינחה דאווענען! — האט פלוצלונג דער בריסקער רב ארויסגעזאגט שארף; און אלץ איז פארשוווּנדן געווארן . . .

שטיל — דער פארהאנג איז מיר צוריקגעפאלן פאר די אויגן: אויבן — א פשוטער הימל, אונטן — פשוטע פאשע, פשוטע חסידים אין צעריסענע קאפאטעס . . . אלטע, צעריסענע שטיקלעך ניגונים . . . אויסגעלאשן; די פלעמלעך — איך קוק אויפן רבין, זיין פנים איז חושך — — — —

— —

זיי האבן זיך נישט אויסגעגלייכט: דער בריסקער רב איז געבליבן א מתנגד ווי פריער; מיט דעם איז ער אוועקגעפארן!

דאך א פעולה האט עס געהאט! גערודפט האט ער שוין נישט.

פיר דורות — פיר צוואות

1

אז

ר׳ אליעזר חייקלס איז ניפטר געווארן, האט מען אונטערן קישן געפונען אזא קוויטל:

„מיין רצון איז, אז די קינדער זאלן בלייבן ביים וואלד בשתופות.

„נאך מיין פטירה זאלן זיי לאזן מאכן א צוים צום בית־עלמין, און פארריכטן דעם דאך פון שול.

„די ספרים זאל נעמען בני בנימין החתן שיחיה. די זין מיט די איידעמס האבן געקראגן ספרים צו דער חתונה.

„זוגתי שתחיה, זאל בלייבן אין דער דירה באזונדער; זאל זי זיך צונעמען אן ארעמע יתומה — זי זאל נישט זיין אליין. זי זאל זיך אליין מאכן קידוש און הבדלה.

„א חלק זאל זי האבן גלייך מיט אלע יורשים.

„א חוץ דעם . . .״

מער האט מען נישט געקאנט לייענען; דאס קוויטל איז אפנים פייכ־טערהייט געלייגט געווארן אונטערן קישן, און די אותיות האבן זיך אפגעמעקט.

2

ר׳ בנימין, ר׳ אליעזר־חייקלס זון, האט שוין מער געשריבן:

"היות, עס איז געקומען די צייט, און איך וועל בקרוב זוכה זיין אפצוגעבען דאס פיקדון, דעם, וואס אלע פיקדונות זיינען זיינע.

—"און א מענטש שרעקט זיך פאר זיין ליבן נאמען און פאר זיין מישפט, נאר גיין גיי איך פון דער וועלט אן אומעט, חלילה, נאר מיט גרויס ביטחון אין אל רחום וחנון, אז ער וועט מיט מיר טאן לפנים משורת הדין, און לויט זיין גרויס רחמנות. —

"און איך וויס, אז דער פיקדון איז איבער דער צייט ביי מיר פארפלעקט געווארן, קאליע געווארן"...

—מיר היפערן איבער דעם חשבון־הנפש און דאס מוסר פאר די קינדער, און לייענען וויטער:—

"און די פיס ווערן מיר אפגעקילט, און דער מוח ווערט, וואס אמאל מער, מבולבל, און נעכטן האט זיך מיר געטראפן א וואונדערלעכע זאך, אז בשעתן לערנען בין איך איינגעדרימלט געווארן און עס האט זיך מיר עפעס געחלומט, און דאס ספר איז מיר ארויסגעפאלן פון דער האנט, און איך האב מיך אויפגעכאפט, און האב תיכף פארשטאנען, אז עס איז נישט פראסט; אז מען רופט...

—"און דאס וואס איז באמת געווען מ י י נ ס אויף דער וועלט, דאס לאז איך נאר איבער אויף א צייט; דאס וועט מיר נאכקומען איבער הונדערט און צוואנציק יאר; מיט דעם וועל איך זוכה זיין צו זען זיך בזיוו השכינה הקדושה — אמן, כן יהי רצון! —

—"און וואס עס וועט מיר נישט נאכקומען, דאס איז קיינמאל ניט מיינס געווען, און איין גאט ווייסט, אז איך לאז עס איבער אן א שום עגמת־נפש. —

"און אויף מיין עשירות, לאז איך קיין צוואה נישט איבער; איך בין בטוח, אז בני־ביתי שיחיו, אדער זיי וועלן לעבן בשלום ובשלוה צוזאמען, אדער זיי וועלן זיך צעטיילן על פי דין ועל פי יושר, און איינער פארן אנדערן וועט, חס ושלום, נישט מעלים זיין.

"און איך פארלאנג, אז בני ביתי, היינו: אישתי תחיה ובני וחתני שיחיו, זאלן מפריש זיין צוויי מאל מעשר. היינו: תיכף נאך מיין פטירה זאלן זיי מאכן א חשבון צדק פון דער נחלה, און מטלטלים וכלי בית, און אזוי כלים, און אלע שטרות, און חובות בעל פה וכו' און זאלן אראפגעבן מעשר ראשון על חשבוני לתיקון נישמתי, און צעטיילן ארעמע לייט.

"דערנאך זאלן זיי פון דער רעשט, דאס הייסט — שוין פון דער ירושה, געבן מעשר שני פאר זיך; אזוי ווי מיין מינהג איז געווען צו געבן מעשר פון ריווח; גם־כן — פאר ארעמע לייט.

"און צו יעדן פוןביידע מעשרות זאלן זיי מוסיף זיין א שליש למאה; טאמער האבן זיי זיך טועה געווען אין חשבון.

"און די ביידע מעשרות זאלן זיי געבן צדקה פאר פרעמדע ארעמע לייט כנ"ל און נישט פאר קרובים.

"פאר ארעמע קרובים וועלן זיי אליין וויסן וויפל צו געבן, אבער נישט פון דער צדקה, ווייל פון צדקה דארף מען נישט נהנה זיין, און אז מען גיט נאענטע קרובים איז גלייך, ווי מען וואלט געגעבן זיך.

"און אויף מיין מצבה זאל מען מער נישט אויסקריצן, נאר דעם נאמען ושם אבא ז"ל ויום הפטירה און ניט מער.

"און איך בעט זייער מיינע זין מיט די איידעמס, זיי זאלן זיך נישט איינגאנצן אריינטאן אינם הבל, נישט וועלן זיין דווקא גרויסע סוחרים. ווייל וואס גרעסער דער סוחר, איז קלענער דער ייד. און זיי זאלן נישט זוכן קיין געשעפטן פון דער ווייט, און נישט פארשפרייטן דאס ביסל געלט אויף ארבע רוחות העולם, ווייל וו גאט וויל, דארט העלפט ער, און די ברכה קאן אריינקומען אין קליינע ווי אין גרויסע מסחרים.

"דער עיקר באשווער איך דעריבער ני' יקירי מהור"ר יחיאל, ווייל איך האב געזען, אז ער האט גרוים תאווה צו גבירישקייט וד"ל.

"און איך בעט זייער, אז מיינע קינדער זאלן האלטן דעם מינהג און אפטיילן יעדעס יאר פאר ראש־השנה פונם גאנצן ריווח מעשר פאר ארעמע לייט. און אז עס וועט אמאל, חס ושלום, קיין ריווח נישט זיין, און אז עס וועט אמאל זיין, חס ושלום, אפילו היזק, זאלן זיי אויך טיילן צדקה, ווייל עס וועט אוודאי זיין א ניסיון פון זיין ליבן נאמען.

"דער עיקר בעט איך זייער, זיי זאלן לערנען טאג־ביי־טאג, לכל־הפחות, א בלאט גמרא, און על כל פנים איין עמוד ראשית חכמה.

"פארן זאלן זיי כאטש איין מאל אין יאר.

די נשים זאלן לייענען "קב־הישר" אויף עברי־טייטש א חוץ "צאינה־וראינה שבת און יום־טוב.

"און אינם טאג פון דעם יארצייט, זאל מען עוסק זיין בתורה א גאנצן טאג, די נשים זאלן געבן צדקה; דער עיקר — מתן בסתר".

3

אז מאריץ בענדיטזאן (בנימינס א זון) איז געשטארבן, האט מען געפונען א צעטל אויף פויליש:

"מען זאָל שיקן אַ טעלעגראַמע קיין פּאַריז, און וואַרטן מיט דער קבורה, ביז דער זון וועט קומען.

"צען טויזנט גיב איך אַ קרן־קימת אין "דאָזאָר" אַריין; דעם פּראָ־צענט זאָל מען צעטיילן יעדן יאָרצייט צו אָרעמע לייט.

"צען טויזנט לאָז איך אויף אַ בעט אין נייעם שפּיטאָל, מיט דעם תּנאַי: דאָס בעט זאָל אָנגערופן ווערן אויף מיין נאָמען.

"בשעת לוויה זאָל מען טיילן צדקה.

"מען זאָל שיקן נדבות אין אַלע תּלמוד־תּורהס אַריין; די מלמדים מיט די קינדער זאָלן גיין נאָך דער לוויה.

"מען זאָל דינגען אַ דיין, אָדער אַזוי אַ למדן, ער זאָל זאָגן נאָך מיר קדיש.

"די מצבה, לויט דעם מאָדעל, וואָס איך לאָז איבער, זאָל מען באַשטעלן אין אויסלאַנד.

"מען זאָל איבערלאָזן אין דאָזאָר־שטוב אַ געוויסע סומע געלט, דער דאָזאָר זאָל נעמען אויף זיך אויפצוהאַלטן דעם קבר מיט דער מצבה.

"דאָס געשעפט זאָל הייסן: "מאַריץ בענדיטזאָן — זון".
"און וואָס עס באַטרעפט . . ."

— —

מיר לאָזן איבער די רשימה פון פאַרמעגן און דעם חשבון פון די חובות צום אָפּנעמען, ווי אויך די עצות טובות, ווי אַזוי דאָס געשעפט צו פירן.

— —

4

"איך, "מאַריץ בענדיטזאָן — זון", גיי אַוועק פון דער וועלט נישט פאַר נחת, נישט פאַר עגמת־נפש, נאָר פון ליידיקייט.

" אַ גרויסער חכם איז געווען אַריסטאָטל; די נאַטור האָט פיינט ליידיקייט.

"אַ שרעקלעכע מאַשין איז די וועלט. יעדעס רעדל האָט זיין באַזונ־דערע אַרבעט, זיין באַזונדערן צוועק. ווערט אַ רעדל פאַרדאַרבן, אָדער עס האָט אָפּגעאַרבעט זיינס פאַר דער צייט, גייט עס אַליין אַרויס פון דער מאַשין, גייט עס אַריבער פון נ אַ ר אין ג אָ ר נ י ש ט . . .

"איך קאָן לענגער נישט לעבן, ווייל איך האָב דאָ נישט וואָס צו טאָן. איך טויג צו גאָרנישט, ווייל איך האָב מיינס אָפּגעלעבט. איך האָב אויס־געטרונקען דעם גאַנצן נחת, וואָס מיר איז באַשערט געווען, אויפגעגעסן און אויסגעקושט אַלץ, וואָס איך האָב געדאַרפט.

"מען האָט מיך אַ סך געלערנט, נאָר לעבן און נישט איינשלינגען דאָס לעבן האָבן מען מיך נישט געלערנט.

" איך האָב קיין זאַך נישט אויף דער וועלט, וואָס זאָל מיך איינ־האַלטן, צובינדן צו איר . . . עס האָט מיר קיין זאַך נישט געפעלט, עס זאָל האָבן ביי מיר אַ ווערט. איך האָב אַלץ גענומען אָן זאָרג, אָן עגמת נפש, אָן אַרבעט, — ווי פון אַ הפקר גענומען . . .

"אַזוי זאַכן, אַזוי מענטשן; אַזוי מענער, אַזוי פרויען . . .

"אַלע האָבן מיך צוגעשמייכלט, און איך האָב קיין איינציקן פריינד נישט געהאַט; אַלע האָבן מיך גערן געקושט, און איך האָב קיין איינציקע נישט געדאַרפט . . .

"אַ פאַרמעגן האָב איך געירשנט און עס האָט געוואַקסן און גע־מערט זיך אָן מיר, אָן מיין ווילן.

"עס האָט געוואַקסן ביז עס האָט מיך איבערגעוואַקסן.

"אָפט האָט געוויינט אין מיר דאָס האַרץ: זאָל מיר עפּעס פעלן, לאָז מיך עפּעס מוזן טאָן; און די דאָקטוירים האָבן מיר פאַרגעשריבן שפּאַ־צירן, שפּילערייען, ספּאָרט . . . נישט קיין לעבן, נאָר אַ סוראָגאַט פון לעבן, אַ געפעלשט לעבן, געפעלשטע אַרבעט . . .

"און לענדער אַ סך האָב איך געזען, און קיין איינציק לאַנד איז נישט מ י י נ ס געווען; אַ סך ערטער האָב איך באַוואונדערט און האָב קיין איינציק אָרט נישט געליבט . . .

"און אַ סך שפּראַכן האָב איך געלויפיק גערעדט, נאָר איך האָב קיין איינציקע נישט געפילט — איך האָב מיט די ווערטער, ווי מיט באַלן גע־שפּילט.

"פעלקער און שפּראַכן האָב איך ווי די הענטשקעס געטוישט . . .

"די גאַנצע וועלט איז געווען מיינע, נאָר איך בין צו קליין געווען, איך זאָל זי צוהאַלטן; צו קורצע הענט געהאַט, איך זאָל זי אַרומנעמען; קיין וועלט באַהערשן האָב איך נישט געקאָנט . . .

"און וואָס איך וואָלט געקאָנט באַהערשן, דאָס האָב איך שוין גרייט געפונען, דאָס האָט מען מיר שוין איבערגעלאָזט . . .

"אלץ איז פאר מיינעט וועגן געטאן געווארן, אלץ האט מען מיר אפּ־געקויפט; אויב עס איז נאך עפּעס געבליבן, האט דאס פארמעגן געמאכט.

"אלץ — דער שמייכל אויפן פריינדס פּנים, דער קוש פון רויטע ליפּן . . . דער קדיש נאכן טאטן . . . העכסטנס האב איך נאך עפּעס אויס־געצאלט; נאר געבן, שענקען, דאס האט מען מיך נישט געלערנט . . .

"און דאס קליינע איז מיר געווארן צו קליין, און דאס גרויסע — צו גרויס, און נאך וואס צו לעבן איז נישט געווען . . .

"איך שטארב, ווייל איך בין אן עקר, אזוי מיטן גוף, אזוי מיט דער נשמה; איך האב איין מיר גארנישט, וואס זאל לעבן און לעבעדיק מאכן . . . איך לעב שוין לאנג נישט; איך האב שוין לאנג קיין הנאה נישט פון לעבן; אצינד איז עס מיר נימאס געווארן.

"מען האט זיך מיט מיר אויפגעפירט ווי א פויער — מיט א חזיר; מען האט מיך געשטאפּט . . . נאר דער פויער, אז דער חזיר ווערט געננוג פעט, קוילעט ער אים; מיר, הייסט מען איך זאל מיך אליין קוילען; און איך האב די העזה נישט, נישט צו פאלגן . . .

"דער ארסעניק שטייט אויפן טיש; דער לעצטער געטראנק וואס וועט מיך אנשיכורן און איך וועל מיך שוין נישט אויסניכטערן . . .

"זאל איך עפּעס אנזאגן וועגן מיין פארמעגן? נאך וואס? עס איז מיין אומגליק געווען . . .

"האב איך נישט עמיצן צו דאנקען?

"ניין — איך האב אלע פאר אלץ באצאלט . . .

"פארן לעצטן געטראנק אויך" . . .

באַנטשע שווייג

דא

אויף ד ע ר וועלט האָט באַנטשע שווייגס טויט גאָר קיין איינדרוק נישט געמאַכט! פרעגט עמיצן בחרם: ווער באַנטשע איז געווען, ווי אַזוי ער האָט געלעבט, אויף וואָס ער איז געשטאָרבן! צי האָט אין אים דאָס האַרץ געפּלאַצט, צי די כוחות זיינען אים אויסגעגאַנגען, צי דער מאַרך־ביין האָט זיך איבערגעבראָכן אונטער אַ שווערער לאַסט . . . ווער ווייסט? אפשר איז ער גאָר פאַר הונגער געשטאָרבן!

אַ פערד אין טראַמוויי זאָל פאַלן, וואָלט מען זיך מער אינטערע־סירט. עס וואָלטן צייטונגען געשריבן, הונדערטער מענטשן וואָלטן פון אַלע גאַסן געלאָפן און די נבלה באַקוקט; באַטראַכט אפילו דעם אָרט, וווּ די מפּלה איז געווען . . .

נאָר דאָס פערד אין טראַמוויי וואָלט אויך די זכיה נישט געהאַט, ווען עס זאָלן זיין אַזויפיל פערד ווי מענטשן — טויזנט מיליאָן!

באַנטשע האָט שטיל געלעבט און איז שטיל געשטאָרבן! ווי אַ שאָטן איז ער דורך — דורך אונדזער וועלט!

אויף באַנטשעס ברית האָט מען קיין וויין נישט געטרונקען, עס האָבן קיין כוסות נישט געקלונגען! צו בר־מצווה האָט ער קיין קלינגענדיקע דרשה נישט געזאָגט . . . געלעבט האָט ער ווי אַ גרוי קליין קערנדל זאַמד ביים ברעג פון ים, צווישן מיליאָנען זיינסגלייכן; און, אַז דער ווינט האָט אים אויפגעהויבן און אויף דער אַנדערער זייט ים אַריבערגעיאָגט, האָט עס קיינער נישט באַמערקט!

ביים לעבן האָט די נאַסע בלאָטע קיין צייכן פון זיין פוס נישט באַ־האַלטן? נאָכן טויט — האָט דער ווינט דאָס קליינע ברעטל פון זיין קבר

אומגעוואָרפֿן; דעם קבֿרנס ווייב האָט עס געפֿונען ווייט פֿון זיין קבֿר און דערביי אַ טעפּל קאַרטאָפֿל אָפּגעקאָכט . . . עס איז דריי טעג נאָך באַנטשעס טויט, פֿרעגט דעם קבֿרן בחרם, ווו ער האָט אים געלייגט!

וואָלט באַנטשע אַ מצבֿה געהאַט, וואָלט אפֿשר איבער הונדערט יאָר אַן אַלטערטום־פֿאָרשער זי געפֿונען, און דער נאָמען "באַנטשע־שווייג" וואָלט נאָך אַמאָל איבערגעקלונגען אין אונדזער לופֿט.

אַ שאָטן! זיין פֿאָטאָגראַפֿיע איז נישט געבליבן ביי קיינעם אין מוח, ביי קיינעם אין האַרץ; עס איז פֿון אים קיין זכר געבליבן!

"קיין קינד, קיין רינד"; עלנט געלעבט — עלנט געשטאָרבן!

ווען נישט דאָס מענטשלעכע גערודער, וואָלט אפֿשר עמיצער אַמאָל דערהערט ווי באַנטשעס מאַרך־ביין האָט אונטער דער לאַסט געקנאַקט; וואָלט די וועלט מער צייט געהאַט, וואָלט עמיצער אפֿשר אַמאָל באַמערקט, אַז באַנטשע (אויך אַ מענטש) האָט לעבעדיקערהייט צוויי אויסגעלאָשענע אויגן און שרעקלעך איינגעפֿאַלענע באַקן; אַז אַפֿילו ווען ער האָט גאָר שוין קיין לאַסט נישט אויף די פּלייצעס, איז אים אויך דער קאָפּ צו דער ערד גע־בויגן, גלייך ער וואָלט לעבעדיקערהייט זיין קבֿר געזוכט! וואָלטן אַזוי ווייניק מענטשן, ווי פֿערד אין טראַמוויי געווען, וואָלט אפֿשר אַמאָל עמי־צער געפֿרעגט: ווו איז באַנטשע אַהינגעקומען?!

ווען מען האָט באַנטשען אין שפּיטאָל אַריינגעפֿירט, איז זיין ווינקל אין סוטערינע נישט ליידיק געבליבן — עס האָבן דערויף צען זיינס־גלייכן געוואַרט, און צווישן זיך דעם ווינקל "אין פּלוס" ליציטירט; ווען מען האָט אים פֿון שפּיטאָל־בעט אין טויטן שטיבל אַריינגעטראָגן, האָבן אויפֿן בעט צוואַנציק אָרעמע קראַנקע געוואַרט . . . ווען ער איז אַרויס פֿון טויטן־שטיבל האָט מען צוואַנציק הרוגים פֿון אונטער אַן איינגעפֿאַלן הויז געבראַכט. ווער ווייסט ווי לאַנג ער וועט רויק ווױנען אין קבֿר? ווער ווייסט וויפֿל עס וואַרטן שוין אויף דעם שטיקל פּלאַץ . . .

שטיל געבוירן, שטיל געלעבט, שטיל געשטאָרבן און נאָך שטילער באַגראָבן.

— —

נאָר נישט אַזוי איז געווען אויף יענער וועלט! דאָרטן האָט באַנטשעס טויט אַ גרויסן איינדרוק געמאַכט!

דער גרויסער שופֿר פֿון משיחס צייטן האָט געקלונגען אין אַלע זיבן הימלען; באַנטשע שווייג איז ניפֿטר געוואָרן!" די גרעסטע מלאָכים מיט די ברייטסטע פֿליגל זיינען געפֿלויגן און איינער האָט דעם אַנדערן איבער־

געגעבן: "באנטשע איז נתבקש געווארן בישיבה של מעלה!" אין גן־עדן איז א רעש, א שמחה, א גערודער: "באנטשע שוויג! א שפּאס — באנטשע שוויג!!!"

יונגע מלאכימלעך מיט בריליאנטענע אויגעלעך, גאלדענע דראָט־ארבעטענע פליגעלעך און זילבערנע פאנטאפעלעך זיינע באנטשען אנטקעגן געלאפן מיט שמחה! דער גערויש פון די פליגל, דאס קלאפּן פון די פאנטאפעלעך און דאס פריילעכע לאכן פון די יונגע, פרישע ראזיקע מיילכעלעך האט פארפולט אלע הימלען און איז צוגעקומען ביז צום כסא־הכבוד, און גאָט אליין האט אויך שוין געוווסט, אז באנטשע שוויג קומט!

אברהם אבינו האט זיך אין טויער־הימל געשטעלט, די רעכטע האנט אויסגעשטרעקט צום ברייטן "שלום־עליכם" און א זיסער שמייכל שיינט אזוי העל אויף זיין אלטן פּנים!

וואס רעדלט זיך אזוי אין הימל?

דאס האבן צוויי מלאכים אין גן־עדן אריין פאר באנטשעם וועגן א גינגאלדענע פאטער־שטול אויף רעדלעך געפירט!

וואס האט אזוי העל געבליצט?

דאס האט מען דורכגעפירט א גאלדענע קרוין מיט די טייערסטע שטיינער געזעצט! אלץ פאר באנטשען!

— נאך פארן פּסק פון בית־דין של מעלה? — פרעגן די צדיקים פארוווּנדערט און נישט אן קינאה.

— א! — ענטפערן די מלאכים, — דאס וועט זיין א פראסטע, פּוסטע פארמע! קעגן באנטשע שוויג וועט אפילו דער קטיגור קיין ווארט אין מויל נישט געפינען! די "דיעלע" וועט דויערן פינף מינוט!

— איר שפּילט זיך מיט באנטשע שוויג?

אז די מלאכימלעך האבן באנטשען געכאפּט אין דער לופט און אפגעשפּילט אים א זמר; אז אברהם אבינו האט אים ווי אן אלטן קאמעראד די האנט געשאקלט; אז ער האט געהערט, אז זיין שטול איז גרייט אין גן־עדן; אז אויף זיין קאפּ ווארט א קרוין; אז אין בית־דין של מעלה וועט מען איבער אים קיין ווארט נישט ריידן — האט באנטשע, גלייך ווי אויף יענער וועלט, געשוויגן פאר שרעק! עס איז אים דאס הארץ אנטגאנגען! ער איז זיכער, אז דאס מוז זיין א חלום, אדער א פראסטער טעות!

ער איז צוביידע געווינט! נישט איינמאָל האָט זיך אים אויף יענער וועלט געחלומט, אַז ער קלייבט געלט אויף דער פּאַדלאָגע, גאַנצע אוצרות ליגן ... און אויפגעכאַפּט האָט ער זיך נאָך אַ גרעסערער קבצן ווי נעכטן ... נישט איינמאָל האָט אים עמיץ דורך אַ טעות צוגעשמייכלט, אַ גוט וואָרט געזאָגט און איבערגעדרייט זיך און אויסגעשפּיגן ...

— מיין מזל, — טראַכט ער, — איז שוין אַזוי!

און ער האָט מורא די אויגן אויפצוהויבן, דער חלום זאָל נישט פאַרשווינדן; ער זאָל זיך נישט אויפכאַפּן ערגעץ אין אַ הייל צווישן שלאַנגען און עקדישן! ער האָט מורא פון מויל אַ קלאַנג אַרויסצולאָזן, מיט אַ גליד אַ ריר צו טאָן — מען זאָל אים נישט דערקענען און אַוועקשליידערן אויף כף־הקלע ...

ער ציטערט און הערט נישט די מלאכים קאָמפּלימענטן, זעט נישט זייער טאַנצן אַרום אים. ער ענטפערט נישט אברהם אבינו אויפן האַרצלעכן "שלום־עליכם", און — געפירט צום בית־דין של מעלה — זאָגט ער אים קיין "גוט־מאָרגן" נישט ...

אויסער זיך איז ער פאַר שרעק!

און זיין שרעק איז נאָך גרעסער געוואָרן, אַז ער האָט, נישט ווילנדיק, דערזען די פּאַדלאָגע פון בית־דין של מעלה. סאַמע אַלעבאַסטער מיט בריליאַנטן! "אויף אַזאַ פּאַדלאָגע שטייען מיינע פיס!" — ער ווערט אינגאַנצן פאַרשטאַרט! "ווער ווייסט וועלכן גביר, וועלכן רב, וועלכן צדיק מען מיינט ... ער וועט קומען — וועט זיין מיין פינצטערער סוף!"

פאַר שרעק האָט ער אפילו נישט געהערט ווי דער פּרעזעס האָט בפירוש אויסגערופן: "די דיעלע פון באָנטשע שווייג!" און, דערלאַנגענדיק דעם מליץ־יושר די אַקטן, געזאָגט: "לייען, נאָר בקיצור!"

מיט באָנטשען דרייט זיך דער גאַנצער סאַלאָן. עס רוישט אים אין אויערן. אינם גערויש הערט ער דאָך אַלעמאָל שאַרפער און שאַרפער דעם מלאך־מליצס זיס קול ווי אַ פידל:

— זיין נאָמען, — הערט ער, — האָט אים געפּאַסט ווי צו אַ שלאַנק לייב אַ קלייד פון אַן אַרטיסט אַ שניידערס האַנט.

— וואָס רעדט ער? — פרעגט זיך באָנטשע, און ער הערט ווי אַן אומגעדולדיק קול האַקט אים איבער און זאָגט:

— נאָר אָן משלים!

— ער האט זיך קיינמאל, — הויבט ווייטער אן דער מליץ־יושר, — אויף קיינעם נישט געקלאגט, נישט אויף גאט, נישט אויף ליט; איז זיין אויג האט קיינמאל נישט אויפגעפלאמט קיין פונק פון האס, ער האט עס קיינמאל נישט אויפגעהויבן מיט א פרעטענזיע צום הימל.

באנטשע פארשטייט ווייטער נישט א ווארט, און דאס קול שלאגט ווייטער איבער:

— אן רעטאריק!

— איוב האט נישט אויסגעהאלטן, ע ר איז אומגליקעלכער געווען . . .

— פאקטן, טרוקענע פאקטן! — רופט נאך אומגעדולדיקער דער פרעזעס.

— צו אכט טאג האט מען אים מל געווען . . .

— נאר אן רעאליזם!

— א מוהל, א פושער, האט דאס בלוט נישט פארהאלטן . . .

— ווייטער!

— ער האט אלץ געשוויגן (פירט ווייטער דער מליץ־יושר) אפילו ווען די מוטער איז אים געשטארבן און ער האט צו דרייצן יאר א שטיף־מאמע באקומען . . . א שטיף־מאמע א שלאנג, א מרשעת . . .

— מיינט מען דאך אפשר פארט מיך? — טראכט באנטשע.

— אן אינסינואציעס (מלשינות) אויף דריטע פערזאנען,— בייזערט זיך דער פרעזעס.

— זי פלעגט אים קארגן דעם ביסן . . . אייערנעכטיק פארשימלט ברויט . . . האר־פלאקס פאר פלייש . . . און ז י האט קאווע מיט סמעטענע געטרונקען . . .

— צו דער זאך! — שרייט דער פרעזעס.

— זי האט אים פאר דאס קיין נעגל נישט געקארגט און זיין ברויז־און־בלוי לייב פלעגט ארויסקוקן דורך אלע לעכער פון זיינע פארשימלט־צעריסענע קליידער . . . ווינטער, אין די גרעסטע פרעסט, האט ער איר בארוועס אויפן הויף האלץ געהאקט, און די הענט זיינען צו יונג און צו שוואך געווען, די קלעצלעך צו דיק, די האק צו שטומפיק . . . נישט איינמאל האט ער זיך די הענט פון די געלענקען אויסגעריסן, נישט איינמאל האט ער זיך די פיס אפגעפרוירן, נאר געשוויגן האט ער. אפילו זיך פארן פאטער . . .

— פארן שיכור! — לאכט אריין דער קטיגור, און באנטשען ווערט קאלט אין אלע איברים.

— נישט געקלאגט, — ענדיקט דער מליץ־יושר דעם זאץ.

— און שטענדיק עלנט, — פירט ער ווייטער, — קיין חבר, קיין תלמוד־תורה, קיין חדר . . . קיין גאנץ בגד . . . קיין פרייע מינוט . . .

— פאקטן! — רופט ווייטער דער פרעזעס.

— ער האט געשוויגן אפילו שפעטער, ווען דער פאטער האט אים, שיכורערהייט, אמאל אנגעכאפט ביי די האר און אין מיטן א שניידנדיקער ווינטער־נאכט ארויסגעווארפן פון שטוב! ער האט זיך שטיל אויפגעהויבן פון שניי און איז אנטלאפן ווו די אויגן האבן אים געטראגן . . .

— אויפן גאנצן וועג האט ער געשוויגן . . . ביים גרעסטן הונגער האט ער נאר מיט די אויגן געבעטלט!

— ערשט אין א שווינדלענדיקער, נאסער פרילינג־נאכט, איז ער אין א גרויסער שטאט אריינגעקומען; ער איז אריין ווי א טראפן אין א ים און דאך האט ער די אייגענע נאכט אין ארעסט פארבראכט . . . ער האט געשוויגן, נישט געפרעגט פאר וואס, פאר ווען? ער איז ארויס און די שווערסטע ארבעט געזוכט! נאר ער האט געשוויגן!

— שווערער פאר דער ארבעט איז געווען זי צו געפינען — ער האט געשוויגן!

— באדנדיק זיך אין קאלטן שוויים, צוזאמענגעדריקט אונטער דער שווערסטער לאסט, ביים גרעסטן קראמף אין ליידיקן מאגן — האט ער געשוויגן!

— באשפריצט פון פרעמדער בלאטע, באשפיגן פון פרעמדע מיילער, געיאגט פון טראטוארן מיט דער שווערסטער לאסט אראפ אין גאס צווישן דראזשקעס, קארעטן און טראמווייען, קוקנדיק יעדע מינוט דעם טויט אין די אויגן אריין — האט ער געשוויגן!

— ער האט קיינמאל נישט איבערגערעכנט וויפל פוד לאסט עס קומט אויף א גראשן, וויפל מאל ער איז געפאלן ביי יעדן גאנג פאר א דרייער, וויפל מאל ער האט שיר נישט די נשמה אויסגעשפיגן מאנענדיק זיין פארדינסט; ער האט נישט גערעכנט, נישט ז י י ן, נישט יענעמס מזל, נאר געשוויגן!

— זיין אייגן פארדינסט האט ער אויך נישט הויך געמאנט! ווי א בעטלער האט ער זיך ביי דער טיר געשטעלט, און אין די אויגן האט זיך א

הינטישע בקשה געמאלט. "קום שפעטער" — און ער איז פארשוואונדן שטיל ווי א שאטן, כדי שפעטער נאך שטילער אויסצובעטלען זיין פארדינסט!

—ער האט אפילו געשוויגן, ווען מען פלעגט אים אפרייסן פון זיין פארדינסט אדער ארייננוואַרפן א פאלשע מטבע ! . .

— ער האט אלץ געשוויגן . . .

— מיינט מען דאך טאקע מיך! — טרייסט זיך באנטשע.

— איינמאל,— פירט ווייטער דער מליץ־יושר נאך א טרונק וואסער, — איז אין זיין לעבן אן ענדערונג געשען . . . עס איז דורכגעפלויגן א קאטש אויף גומענע רעדער מיט צעפלאשעטע פערד . . . דער שמייסער איז שוין לאנג פון ווייטנס געלעגן מיט א צעשפאלטענעם קאפ אויפן ברוק . . . פון די דערשראקענע פערדס מיילער שפריצט דער שוים, פון אונטער די פאדקאוועס יאגן זיך פונקען, די אויגן בלישטשען ווי ברענענדיקע שטורקאצן אין א פינצטערער נאכט — און אין קאטש זיצט נישט טויט, נישט לעבעדיק א מענטש!

— און באנטשע האט די פערד פארהאלטן!

און דער געראטעוועטער איז געווען א ייד, א בעל צדקה, און האט באנטשען די טובה נישט פארגעסן!

— ער האט אים דעם דערהרגעטנס בייטש איבערגעגעבן; באנטשע איז א שמייסער געווארן! נאך מער — ער האט אים חתונה געמאכט. נאך מער — ער האט אים אפילו מיט א קינד פארזארגט . . .

— און באנטשע האט אלץ געשוויגן!

— מיך מיינט מען, מיך! — באפעסטיקט זיך באנטשע אין דער דעה, און האט דאך נישט די העזה אן אויג צו ווארפן אויפן "בית־דין של מעלה".

ער הערט זיך ווייטער איין צום מלאך מליץ:

— ער האט געשוויגן אפילו ווען זיין בעל־טובה האט אין קורצן באנקראטירט און אים זיין לוין נישט באצאלט . . .

— ער האט געשוויגן אפילו ווען דאס ווייב איז פון אים אנטלאפן און איבערגעלאזט אים א קינד פון דער ברוסט . . .

— ער האט געשוויגן אפילו מיט פופצן יאר שפעטער, ווען דאס קינד איז אויפגעוואקסן און געגוג שטארק געווען—באנטשען ארויסצווארפן פון שטוב . . .

— מיך מיינט מען, מיך! — פרייט זיך באנטשע.

— ער האט אפילו געשוויגן, — הויבט אן וווייכער און טרויעריקער דער מלאך־מליץ, — ווען דער איינענער בעל־טובה האט זיך מיט אלע אויסגעגלייכט, נאר אים קיין גראשן שכירות נישט צוריקגעגעבן — און אפילו דעמאלסט, ווען ער איז באנטשען (וויטער פארנדיק אויף א קאטש מיט גומענע רעדער און פערד ווי לייבן) איבערגעפארן . . .

— ער האט אלץ געשוויגן! ער האט אפילו דער פאליציי נישט געזאגט, ווער עס האט אים צורעכט געמאכט . . .

— ער האט געשוויגן אפילו אין שפיטאל, וואו מען מעג שוין שרייען!

— ער האט געשוויגן אפילו ווען דער דאקטאר האט אן פופצן קאפיקעס נישט געוואלט אפילו צוגיין צו זיין בעט, און דער וועכטער, אן פינף קאפיקעס — טוישן אים די וועש!

— ער האט געשוויגן ביים גוססן — ער האט געשוויגן ביים שטארבן.

— קיין ווארט קעגן גאט, קיין ווארט קעגן לייט!

— דיקסי!

באנטשע הויבט וויטער אן צו ציטערן אויפן גאנצן לייב. ער ווייסט אז נאכן מליץ־יושר גייט דער קטיגור! ווער ווייסט וואס דער וועט זאגן! באנטשע אליין האט זיין לעבן נישט געדענקט. נאך אויף יענער וועלט האט ער יעדע מינוט די פריערדיקע פארגעסן . . . דער מלאך־מליץ האט אים אלץ דערמאנט . . . ווער ווייסט וואס דער קטיגור וועט אים דערמאנען!

— רבותי! — הויבט אן א שארף־שטעכנדיק־בריענדיק קויל — נאר ער האקט אפ.

— רבותי, — הויבט ער נאך אמאל אן, נאר ווייכער און האקט וויטער אפ.

ענדלעך הערט זיך, פון דעם איינענעם האלדז ארויס, כמעט א ווייך קול:

— רבותי! — ער האט געשוויגן, וועל איך אויך שווייגן!

עס ווערט שטיל — און פון פארנט הערט זיך א נייע, ווייכע, ציטערדיקע שטימע:

— באנטשע, מיין קינד באנטשע! — רופט אים ווי א הארפע . . .
— מיין הארציק קינד, באנטשע!

איז באנטשען צעוויינט זיך דאס הארץ . . . ער וואלט שוין אצינד די אויגן געעפנט, נאר זיי זייגען פארפינצטערט פון טרערן . . . עס איז אים אזוי זיס־וויינענדיק קיינמאל נישט געווען . . . "מיין קינד", "מיין באנטשע" — זייט די מוטער איז געשטארבן, האט ער אזא קול און אזוינע ווערטער נישט געהערט.

— מיין קינד! — פירט ווייטער דער אב־בית־דין, — דו האסט אלץ געליטן און געשוויגן! עס איז נישטא קיין גאנץ גליד, קיין גאנץ ביינדל אין דיין ליַיב אן א וווּנד, אן א בלוטיק ארט, עס איז נישטא קיין איין באהאלטן אוֹרט אין דיין נשמה, וווּ עס זאל נישט בלוטן . . . און דו האסט אלץ געשוויגן . . .

— דארט האט מען זיך נישט פארשטאנען דערויף! דו אליין האסט גאר אפשר נישט געוווּסט, אז דו קענסט שרייען און אז פון דיין געשריי קענען יריחוס מויערן ציטערן און איינפאלן? דו אליין האסט פון דיין פארשלאפענעם כוח נישט געוווּסט . . .

— אויף יענער וועלט האט מען דיין שווייגן נישט באלוינט, נאר דארט איז דער עולם השקר. דא, אויפן עולם אמת, וועסטו דיין לוין באקומען!

— דיך וועט דאס בית־דין של מעלה נישט משפטן, דיך וועט עס נישט פסקענען.

— דיר וועט עס קיין חלק נישט אוים און נישט אפטיילן: נעם דיר וואס דו ווילסט! אלץ איז דיין!

באנטשע הויבט דאס ערשטע מאל די אויגן אויף! ער ווערט ווי פארבלענדעט פון דער ליכט פון אלע זייטן! אלץ בלאנקט, אלץ בלישטשעט, פון אלץ יאגן שטראלן: פון די ווענט, פון די כלים, פון די מלאכים, פון די דיינים!

ער לאזט די מידע אויגן אראפ!

— טאקע? — פרעגט ער מסופק און פארשעמט.

— זיכער! — ענטפערט פעסט דער אב־בית־דין! — זיכער, זאג איך דיר, אז אלץ איז הימל געהערט צו דיר! קלייב און נעם וואס דו ווילסט, דו נעמסט נאר ביי דיר אליין!

— טאקע? — פרעגט באנטשע נאכאמאל, נאר שוין מיט א זיכערן קול.

— טאקע! טאקע! טאקע! — ענטפערט מען אים אויף זיכער פון אלע זייטן.

— נו, אויב אזוי, — שמייכלט באנטשע,— וויל איך טאקע אלע טאג אינדערפרי, א הייסע בולקע מיט פרישע פוטער!

דיינים און מלאכים האבן אראפגעלאזט די קעפ פארשעמט; דער קטיגור האט זיך צעלאכט.

הכנסת כלה

ר' עוזר

האפענשטאנד איז, קיין עין הרע, א ייד — א גביר; אפשר א מיליאנער; ער האט שוין עפעס צו זאגן אויף ד ע ר וועלט, אויף י ע נ ע ר — אוודאי!

אט, זיצט ער ביים טיש, ביים "ווארעמעס".

א טיש — ווער מיר גוטס גינט! די סעודה הויבט זיך אן מיט הערינג, קילקעס, סארדינען . . .

זילבער — ווי האלץ! עס בלאנקט אויפן טיש, אינם אפענעם קרעדענץ; ארום אויף די ווענט הענגען א צען זילבערנע טאצן, וואס קאנען שוין אין קרעדענץ נישט אריין. פון איבער דער שאנק בליצט אראפ א גרויסער חנוכה־לאמפ מיט אויסגעשניצטע בלומענרערן, און איןביידע זייטן שטייען, ווי אויף דער וואך, צוויי אומגעהייערע שבתניקעס.

ער אליין, ר' עוזר, איז א קליין, דאר יידל און ווערט אינגאנצן פארלוירן אינם גרויסן, מיט רויטן סאמעט אויסגעבעטן פאטער־שטול. קוים איבער דער אנלען גלאנצט דאס גרין־סאמעטענע, הויך, ברייט און שטייף אויפגעשטעלטע היטל, די פארם איז זיין אייגענע דערפינדונג! דערמיט וועט ער איבערגיין אין דער חסידישער מויל־געשיכטע איש מפי איש אויף אייביק!

ער וועט שוין האלטן אין גן־עדן ביי משניות (אנהויבן וועט ער טראף) און אונדזערע אור־אייניקלעך (אזוי האפט ער) וועלן נאך טראגן די פארם, דאס עוזר־קאשקעטל.

עסן עסט ער שווייגנדיק, מיט ערנסט־איינגעצויגענע שטערן און ברעמען, אַז אַ בליק פאַר די בייזיצער.

און דער לאַנגער טיש איז באַזעצט. רעכטס — אַ שורה נקבות: דאָס ווייב, צוויי טעכטער, אַ שנור מיט דריי אייניקלעך; אין דער לינקער האַנט מאַנספּערזאַנען: צוויי זין, אַן איידעם און זייערע דריי חדר־יינגלעך.

דאָס ווייב זיינס טראָגט אַן אויסגעשטיקט האַר־באַנד אונטער אַ טיפער קאָפּקע, מיט פּלאַטערדיקע ברייטע פלאַמענדיק רויטע בענדער, — די טעכטער טראָגן שייטלען. די שנור האָט שוין דערגרייכט צו פּריזירטע „קרעפּינקעס".

די מיידלעך דאַרפן זיך די האָר נישט פאַרשטעלן. די „גזשיוווקעס" יאָגן זיך פריי אַרום איבער די שמאָלע שטערנס. אַז עס וועט קומען צום אָפּגאָלן — ווער ווייסט?!

מיט אַ פאָר יאָר צוריק, איז נאָך אויבן־אָן ר' עוזרס מוטער געזעסן! אַ יידענע אין אַ שטערנטיכל, אַראָפּגעהאַנגענע אוירינגלעך און אַ ברוסט־טיכל מיט אַ הויבל, — איז זי שוין אויפן עולם־אמת . . .

די מענער טראָגן זיך אויך פאַרשיידן. ר' עוזר אַליין זיצט אין זיין חסידישן „צילינדער". דער זון — אין אַ שפּיציקער, די איידעמס אין פלאַכע, קאַנטיקע יאַרמולקעס. די חדר־יינגלעך טראָגן שוין „קאַשקעטלעך", אויף וועלכע ר' עוזר וואַרפט אַלעמאָל אַ בייז־אויג; דער היטלמאַכער האָט פאַר־שמעלט און פאַרקירצט די פאָרם!

יענע וואָך איז נאָך דאָ געזעסן אַ מלמד אין אַ קאַפּטאַן מיט סטראַ־קעס; האָט מען אים ערגעץ אויפגענומען פאַר אַ רב אין אַ שטעטל, דאַרף ערשט ר' עוזר פאָרן צום רבין פרעגן אויף אַ נייעם מלמד. גלאַט אַזוי לאָזט ער נישט אין שטוב אַריין!

„היינטיקע צייטן", טראַכט ער און זיפצט.

ער קוקט אַרום און זעט, ווי די צייט רייסט אַלע מינוט אָפּ אַ שטיין פון דער מויער, מיט וועלכער ער האָט זיך אַזוי קונציק אַרומגעבויט, אָפּצוטיילן זיך פון דער אַפּיקורסישער גרויסער וועלט, צו וועלכער ער געהערט לויטן פאַרמעגן. זי, די נייע צייט, גנבעט זיך אַריין ווי אַ וואַסער אין זיין אַלטער תיבה, אין וועלכער ער האָט געוואָלט איבערשווימען דעם „דייטשן מבול", אַז קיינער פון זיין משפחה זאָל זיך אַפילו קיין פוס נישט איינגעצן! אָבער עס גייט נישט!

אַן אייניקל, אַ מיידל — האָט מען נאָר געלערנט אַביסל שרייבן,

האט מען זי שוין געכאַפּט לייענען אַ ראָמאַן; אַ שנור האָט זי פֿאַרמסרט, מן־הסתם איז "ראָמאַנען" נישט קיין גוטס.

אין צווייטן איי̈ניקל — אַ יינגל — איז פּלוצלונג אַריין אַ דיבוק — ער האָט זיך איינגעשפּאַרט: אין שקאָלע אַריין. עס האָט נישט געהאָלפֿן קיין ריידן, קיין בעטן, קיין חלשן, קיין שלעג אפֿילו . . . מען האָט אים קוים איינגענומען מיט אַ גאָלדענעם זייגערל!

ער ציט אַיין נאָך פֿעסטער די ברעמען — ער זעט בחוש, מיט זיינע אויסגעוויינטע, אַלטע אויגן, מיט וועלכע ער האָט אַזוי פֿיל תהלים געזאָגט, אַזוי פֿיל געלט געציילט און אַזוי פֿיל וועלט געזען, אַז די צייט האָט קיין רחמנות נישט, אַז זי ווישט און ווישט אָפּ דאָס אַלטע, דאָס פֿאַרשימלטע, דאָס הייליקע!

עס עפֿנט זיך די טיר.

עס קומט אַריין אַן איינגעבויגענער ייד מיט אַ ווייסער צעפּלאָשעטער באָרד, וואָס פּלאָנטערט זיך צוזאַמען מיט די פֿעדעם פֿון דער אַלטער אָפּגעריבענער קאַפּאָטע, אַ בלייכן פּנים אונטער אַן אויסגעפּעצטן היטל.

דער דלות איז אַריינגעקומען .

— שלום־עליכם, מענדל, — רופֿט צו אים דער מיליאָנער.

עליכם־שלום, עוזר, — ענטפֿערט מענדל־דלות.

ער גייט צו צום טיש. דער בעל־הבית וויקלט זיך אַרום די האַנט אין אַ סערוועט און דערלאַנגט אים "שלום־עליכם".

דאָס איינענע טוען די איידעמס, די איי̈ניקלעך. איינס נאָר פֿאַרקרימט זיך.

מען זאָל אים נאָך אַ ברעלאָק קויפֿן צום זייגערל, וואָלט ער זיך אפֿשר נישט פֿאַרקרימט אויך.

מענדל אָבער באַמערקט עס נישט, און שמייכלט:

— עפּעס האָסטו, עוזר, צופֿיל ווייבער ביים טיש!

— סאַמע איינענע! — ענטפֿערט עוזר ערנסט און מיט אַ זיפֿץ.

אין האַרץ איז ער מסופּק, אויב אַ שנור איז אַן איינענע.

— ווייסטו וואָס, עוזר, — מאַכט ווייטער מענדל, — איך וועל נעמען אַ טרונק בראָנפֿן.

— נו!

— נו, שקצימלעד, לאזט!

און דער "דלות" רוקט זיך אריין צווישן צוויי איניקלעך־שטולן און נעמט אביסל בראנפן.

— און פארבייסן? — פרעגט ער, אויפהויבנדיק די פייכטע אויגן צו דער בעל־הביתטע.

עוזר גיט א ווארף אן אויג מיט גרימצארן, אויף דער גאנצער שורה ווייבער: וואס איז, זיי זעען נישט, אז מען דארף פארבייסן?

דאס ווייב פארשטייט דעם ווונק. עס גלוסט איר דאך, אפנים, נישט אויפצוהויבן זיך.

— כאפט א שטיקל פאלקע! — מאכט זי.

— אבער גאר לא, — ענטפערט מענדל, — צו דעם וועל איך מיך וואשן, כדבעי! דערווייל — לעקעך, לעקעך קומט מיר.

— זאג נאר, שרה, — פרעגט ער איבער די בעל־הביתטע — האסט דען גארנישט חתונה געמאכט איבער דער צייט, הא?

איינע פון די מיידלעך פארקרימט זיך און טראגט דאך צו א שטיקל לעקעך פון קרעדענץ.

מענדל־דלות טרינקט לחיים און פארבייסט.

— ציַנד גיי איך מיך וואשן.

ער קוקט זיך אום, זוכט אפ דאס האנט־פאס, און גייט צו.

א דינסט טראגט דערווייל אריין א קאכעדיקע וואזע.

עוזר שיקט ווייטער צום ווייב א צארנדיקן בליק.

— טראג דערווייל צוריק! — קאמאנדירט דאס ווייב, — געקומען א גאסט.

די דינסט ווארפט א קרום אויג אויפן דלות און גייט צוריק.

נאכן עסן און נאכן בענטשן מזומן, האט מענדל־דלות ארויסגעיאגט די ווייבער פון שטוב מיטן בייסנדיקן רויך פון זיין ליולקע־ציבעק. ער שמייכלט פארגניגט און קוקט זיך אום און דערזעעט, וואס ער זוכט — די קאנאפע. דער קאפ איז אים שווערלעך; שוין לאנג אזא שווערן מאגן נישט געהאט. ער הויבט זיך שווער אויף פון שטול, וואקלט זיך צו און ציט זיך אוים אויף דער קאנאפע.

צו

עוזר פרעגט:

— ווילסט אביסל שלאָפֿן?

— יאָ, איך וועל דערנאָך מיט דיר ריידן, — ער גענעצט אָפּ און גיט צו, — איך וועל, אם ירצה השם, ביי דיר זיין אַ פּאָר טעג.

— נו, שלאָף, — מאַכט עוזר אַרויסגייענדיק; די רעשט בני־בית גייט אים נאָך.

אין אַ פּאָר שעה אַרום איז עוזר צוריקגעקומען און געטראָפֿן שוין מענדלען ליגן מיט אָפֿענע אויגן.

— נו וואָס מאַכסטו, מענדל? — פֿרעגט ער אים און זעצט זיך אים צוקאָפּנס אויף אַ שטול.

— אַזוי, — ענטפֿערט מענדל, — האָסט נישט אַ גלאָז טיי?

עוזר קלינגט אָן און באַשטעלט ביים ווייב, וואָס ווייזט זיך אין טיר, דעם סאַמאָוואַר.

מענדל גענעצט.

— וואָס טוסטו, אייגנטלעך, דאָ? — פֿרעגט דער גביר.

— וואָס איך טו דאָ, ווילסטו וויסן? — חזרט מענדל־דלות איבער די שאלה, — כ'מאַך חתונה!

— דיין שמערלען?

— ניין, כ'האָב נאָך אַן עלטערע טאָכטער . . .

— אַזוי?

— ווי דען . . .

— נו?

— נו, נו! דאַרף מען, פֿאַרשטייסטו, נדן . . .

— ביי מיר האָסטו שוין אַ פֿינף־און־צוואַנציקער!

מענדל זעצט זיך אויף:

— איך לאַך אויס דיין טאַטן!

— וויפֿל דען מיינסטו ? . .

— וויפֿל איך מיין? איך דאַרף פֿינף הונדערט רובל!

— פֿינף הונדערט רובל? — וווּנדערט זיך דער מיליאָנער.

— כ'האָב צוגעזאָגט!

— נו? און אז מען זאגט צו?

— שוטה! דאס האב איך שוין ביים צוזאגן געמיינט. מאכט זיך אבער א מעשה . . . הער, וואס עס קאן זיך טרעפן! מיין טאכטער ווערט עפעס נישט בקו הבריאה . . . נא דיר א שמעק טאבאק פארן גאנצן עסק . . . וויים איך וואס! נאר — דו קאנסט דאך מאטי שייגעץ? — איך האב מיך מיט אים צעווערטלט — מיר זיינען מיר געווען בוררים — גייט ער, ימח־שמו, און שרייבט צום מחותן . . .

— וואס רעדסטו? — פארקרימט זיך ר׳ עוזר.

— אזוי ווי דו הערסט!

— טאקע א פושע־ישראל!

— פאר איך טאקע אצינד צום רבין — א פסק וועט ער שוין האבן . . . אבער אפגעטאן האט ער; און ווייסט, וואס ער האט ימח־שמו, געשריבן? "חולי נופל" האט ער געשריבן! מיר מעגסטו גלויבן — געווארפן האט זי זיך אינגאנצן איינמאל, אפשר צוויי מאל. מער, בהן צדקי, נישט!

מענדל רוט זיך אפ און פיקט אביסל פון דער קאלטער ליולקע.

— נא דיר א ציגאר, — מאכט דער גביר.

מענדל נעמט, פאררויכערט און גיט צו:

— און צינד, פארשטייסטו מיך, זאגט דער מחותן, אז ער וויל דאס גאנצע געלט.

— ס׳א עזה פון אים! — בייזערט זיך דער גביר.

— אוודאי! דער כלב, כמובן, וויל אפלאזן דעם שידוך! וויל ער נאך מיינער פטור ווערן אן חצי־נדן־קנס!

— קיין נאר נישט! — שפאסט דער גביר.

— איך הער אים ווי די קאץ! נאר פארשטופן דעם טריפהנעם פיסק מוז איך. דארף איך טאקע די גאנצע פינף הונדערט קארבווינעס!

— און פארוואס נאר ביי מיר?

— חוץ מזה, — פירט מענדל־דלות ווייטער זיין זאך, — דארף מען חתונה־הוצאות, ווי דער סדר־עולם איז . . . חתונה־קליידער האב איך שוין.

— און אליז א י ד ? — פרעגט נאך אמאל ר׳ עוזר נישט זייער צופרידן, — פארוואס גייסטו נישט צו בערלען, צו חיימען?

דלות ווערט בייז:

— כ'בעט דיך זייער, וואס ווילסטו פון מיין לעבן האבן? איך האב כוח צו אייערע שטיינערנע גאסן, צו אייערע טרעפ? איך זאל אויף דער עלטער קליגגען הינטער טירן?

ער שטעלט זיך אויף:

— מענטשן, — שפריצט ער מיט כעס, — וווינען אין גאסן, וואס זיינען לאנג ווי דאס גלות . . . מער טרעפ ווי הויז . . . און איך לייד אויף אסטמא, זאל איך גיין! גיי דו! גיב אומגעגאנגען . . . מיין דאגה?! אז איך האב געהאט, האב איך געגעבן!

עוזר שווייגט און מענדל זעצט זיך צוריק.

— און ווו איז דיין טיי? — פרעגט ער אומגעדולדיק.

עוזר קלינגט נאך אמאל און פון דער צווייטער שטוב הערט זיך דעם ווייבס תשובה, אז עס וועט באלד זיין.

מענדל געגעצט ווייטער.

— איך מיין באמת, — מאכט ווייטער עוזר, — פארלאנגסטו איך זאל איינגאנצן געבן! דארפסט דאך האבן "יהדות"!

— חס ושלום, — ענטפערט מענדל, — נעם ווו דו ווילסט, נאר איך גיין קאן נישט! איך קאן נישט!

— בין איך שולדיק?

— הער, עוזר! איך דארף פינף הונדערט רובל נדן און א פופציק רובל חתונה־הוצאות, אביסל חתונה־קליידער, ווי געזאגט, האב איך . . . מיט דער רעשט וועל איך אים שוין אנפייפן, דעם אלטן תרח . . . איז בסך־הכל — פינף הונדערט און פופציק רובל . . . פון דעם טאר שוין קיין דרייער נישט פעלן!

עוזר שאקלט מיטן קאפ; ער איז כמעט מודה: — אבער . . .

— און דערויף, — לאזט אים מענדל צום ווארט נישט קומען, — האב איך דאס!

ער ווארפט ארויס פון בוזעם אויף עוזרס שויס א פארפעצט לייוונטן בייטעלע.

— צייל, — מאכט ער.

עוזר נעמט זיך צום בייטל, קראצט ארויס א פעקל פארקנוילטע באנקצעטלען און ציילט אויס הונדערט פיר און זעכציק רובל.

— איך האב פארקויפט, — פארטייטשט אים מענדל, — די שטוב מיינע, האב איך דאס געלט!

עוזר פאקט צוריק דאס געלט אין בייטל אריין און וויל עס צוריקגעבן מענדלען.

— ניין, — ווענדט זיך מענדל אפ, — איך האב געשוואלענע פיס . . . גיין וועל איך נישט . . . דאס געלט האלט שוין ביי דיר . . . איך האב ביי דיר פינף הונדערט און פופציק רובל! און צייט גיב איך דיר, איך וועל דא זיין עטלעכע טעג, וועסט האבן גענוג צייט! אגב — וועל איך מיך ביי דיר אביסל אפרוען און אנעסן זיך — פארשטייסט! הכלל — צייט האסטו גענוג! . . פארן אוועקפארן וועסטו מיר געבן דיינס א שלישית אויף פינף הונדערט רובל, פופציק רובל מזומן אויף חתונה־הוצאות און א פינפער רובל צו פארן קיין גער. — נעמען מעגסטו, ביי וועמען דו ווילסט . . . נישט מיין דאגה!

— נו! — ברומט עוזר.

— און אין גער, — מאכט מענדל, — וועל איך שוין בלייבן . . . וועט זיך מיר גלוסטן וועל איך, אמאל אריינפאלן צו דיר אויף א פאר וואכן.

— נו, — ברומט ווייטער ר' עוזר.

— שלאפן, — מאכט מענדל, — וועל איך טאקע, אויב איך וועל קומען, דא, אויף דער קאנאפע, א ווילע קאנאפע.